AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI EKSENİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKININ KAPSAMI

Ali Cengizhan Kılıç
161124201

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Melda Köse

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2021

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI EKSENİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKININ KAPSAMI

Ali Cengizhan Kılıç
161124201
Orcid: 0000-0003-3129-768X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Melda Köse

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*" ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Eğitim – öğretim hayatım yüksek lisansa kadar uzanabildiyse bu annem sayesindedir, öncelikle anneme teşekkür ediyorum. Ayrıca her zaman bana destek olan babama, kardeşime ve anlayışı için tez danışmanım sayın Dr. Melda Köse'ye teşekkür ederim.

Ali Cengizhan Kılıç

Şubat, 2021

ÖZ

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI EKSENİNDE TOPLANTI VE GÖSTERÜ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKININ KAPSAMI

Ali Cengizhan Kılıç
Yüksek Lisans Tezi
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Melda Köse
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, barışçıl gerçekleşmesi şartıyla Anayasamız ve taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından herkese tanınmıştır. Ancak şiddetin egemen olduğu bir toplantı veya gösteri yürüyüşü hakkın korumasından faydalanamaz. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, özerk bir uygulama alanına sahip olsa da ifade özgürlüğü ışığında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla demokratik toplumun temelinde yatan açık fikirlilik, hoşgörü ve çoğulculuk değerleri göz önüne alınarak hakka yaklaşılmalıdır. Toplumun genelini ve devleti rahatsız eden, abartılı, şoke edici ve marjinal fikirler toplantı ve gösteri yürüyüşü esnasında dile getirilebilir ve devletin bunların ifade edilmesini korumak gibi bir pozitif yükümlülüğü vardır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ancak kanunla öngörülen, meşru amaçlara dayanan ve demokratik toplumda gerekli olduğu hallerde sınırlanabilir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hakkın sınırlanmasındaki meşru amaç ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasında adil bir denge sağlanmalıdır.

Anahtar Sözcükler: toplantı, gösteri yürüyüşü, toplantı ve gösteri yürüyüşü, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

ABSTRACT

SCOPE OF THE RIGHT TO ORGANIZE MEETINGS AND DEMONSTRATIONS ON THE AXIS OF THE DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Ali Cengizhan Kılıç
Master Thesis
Department of Public Law
Public Law Programme
Thesis Advisor: Asst. Prof. Melda Köse
Maltepe University Graduate School, 2020

The right to organize meetings and demonstrations has been granted to everyone by our Constitution and the European Convention on Human Rights to which we are a party, provided that it is peaceful. However, a meeting or demonstration march dominated by violence cannot benefit from the protection of the right. Although the right to organize meetings and demonstrations has an autonomous application area, it should be evaluated in the light of freedom of expression. Therefore, the right should be approached taking into account the values of open mindedness, tolerance and pluralism underlying the democratic society. Exaggerated, shocking and marginal ideas that disturb the general public and the state can be expressed during the meeting and demonstration march, and the state has a positive obligation to protect their expression. The right to organize meetings and demonstrations can only be limited when required by the law, based on legitimate purposes and necessary in a democratic society. According to the European Court of Human Rights, a fair balance must be struck between the legitimate aim of restricting the right and the right to march for meetings and demonstrations.

Keywords: meeting, demonstration march, meeting and demonstration march, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR ix
ÖZGEÇMİŞ x
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMLARI İLE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER 3
2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramları 3
2.1.1. Toplantı Kavramı 3
2.1.2. Toplantının Unsurları 4
2.1.3. Gösteri Yürüyüşü Kavramı 6
2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Tarihsel Gelişimi 7
2.2.1. Hakkın Avrupa'da Tarihi Gelişimi 7
2.2.2. Hakkın Türkiye'de Tarihi Gelişimi 10
2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Benzer Özgürlüklerle İlişkisi 13
2.3.1. İfade Özgürlüğü 13
2.3.2. Dernek Özgürlüğü 15
2.3.3. Sivil İtaatsizlik 17
2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Hak ve Özgürlükler İçerisindeki Yeri 18
2.5. Uluslararası Metinlerde Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı 20
2.5.1. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 23
2.5.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 24
2.5.3. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme 25
2.5.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 27
2.5.5. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 28
2.5.6. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 29
2.5.7. Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı 30
2.5.8. Kopenhag Belgesi 31
2.5.9. Paris Şartı 31
2.6. 1982 Anayasasında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı 32
2.7. 2911 Sayılı Kanunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı 34
BÖLÜM 3. AİHM KARARLARI EKSENİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKININ KAPSAMI 39
3.1. Hakka Dair Genel İlkeler 39
3.1.1. İfade Özgürlüğü Işığında Değerlendirilmesi 39
3.1.2. Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerini Koruma Altına Alması 45

3.1.3. Günlük Hayatın Akışını Aksatmasına Tolerans Gösterileceği 50
3.1.4. Devletin Pozitif Yükümlülüklere Sahip Olması 58
3.1.5. Hakkın İzinsiz ve Bildirimsiz Kullanılabileceği 64
3.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması 70
3.2.1. Müdahalenin Varlığı Sorunu 72
3.2.2. Hukuken Öngörülmüş Olması 75
3.2.3. Meşru Amaçlar 80
3.2.3.1. Milli Güvenlik 82
3.2.3.2. Kamu Güvenliği ve Kamu Düzeni 85
3.2.3.3. Başkalarının Hak ve Özgürlüklerinin Korunması 89
3.2.3.4. Suç İşlenmesinin Önlenmesi 91
3.2.3.5. Sağlığın veya Ahlakın Korunması 91
3.2.4. Demokratik Toplumda Gereklilik 93
3.2.4.1. Demokratik Toplum Kavramı 94
3.2.4.2. Zorlayıcı Toplumsal İhtiyaç 96
3.2.4.3. Ölçülülük (Orantılılık) İlkesi 99
BÖLÜM 4. SONUÇ 109
KAYNAKÇA 114

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği
A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri
AİHK : Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHF : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AYM : Anayasa Mahkemesi
Bkz. : Bakınız
BM : Birleşmiş Milletler
DBP : Demokrasi ve Barış Partisi
DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DÜHF : Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İÜHF : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
KESK : Kamu Emekçileri Sendikası
KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LGBT : Lezbiyen Gay Biseksüel Transgender
ÖZDEP : Özgürlük ve Demokrasi Partisi
R.G. : Resmi Gazete
SBF : Siyasi Bilgiler Fakültesi
TBKP : Türkiye Birleşik Komünist Partisi
vd : Ve diğerleri

ÖZGEÇMİŞ

Ali Cengizhan KILIÇ
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Eğitim

Yüksek Lisans	2021 Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Lisans	2013 Maltepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Lise	2009 Fenerbahçe Lisesi

İş

Avukat	2015 İstanbul Barosu
Arabulucu	2020 T.C. Adalet Bakanlığı

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, demokrasinin önemli güvencelerinden biridir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı sayesinde toplum tepki ve taleplerini sağlıklı bir şekilde dile getirme fırsatı bulmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlüğünden alıkoyulan bir toplumun iktidar ve devletten hesap sorma kabiliyeti zayıflar.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin keyfi ve siyasi müdahalelerden korunması gerekmektedir. Bu kapsamda taraf olduğumuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Anayasamız ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları önemli güvenceler sağlamaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, gerek taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerle gerek Anayasamız tarafından barışçıl ve şiddetsiz gerçekleşmesi kaydı şartıyla herkese tanınmıştır. Ancak ülkemizde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı pek çok kullanımında gerilimlere sebep olmuş, müdahalelere uğramış ve kamuoyunca uzun süre tartışılmıştır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) istatistiklerine göre 2018 yılı içerisinde gerçekleştirdiği 95 ihlalle söz konusu hakkı en fazla ihlal eden üye devlet Türkiye'dir[1].

AİHM içtihatlarıyla oluşturulan hakkın korunmasına ilişkin ilkeler, ülkemiz makamlarınca içselleştirilmemiştir. Ülkemizin ihlalci bir konumda olmasının önemli sebeplerinden biri budur. Örneğin, AİHM içtihatlarına göre barışçıl bir gösteri yasayla öngörülen izin ve bildirim şartlarına riayet etmeden toplansa da gerçekleşmesine fırsat

[1] European Court of Human Rights, "Vioalations by Article and by State", https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956867932_pointer, (Erişim Tarihi: 24.03.2019)

tanınmalıdır. Ancak ülkemiz bildirim usulüne uyulmadığı gerekçesiyle dağıttığı pek çok toplantı sebebiyle ihlal kararına sebep olmuştur.

Yukarıda açıkladığımız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının önemine binaen tez konumuz AİHM kararları ekseninde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın genelinde örnek ve önemli AİHM kararlarından faydalanarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının olması gereken uygulaması ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramlarıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramları, hakkın tarihsel gelişimi, benzer özgürlüklerle ilişkisi ve hak ve özgürlükler içerisindeki yeri anlatılmış ardından toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını tanıyan uluslararası sözleşmeler aktarılmıştır. Ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının Anayasamız ve 2911 sayılı Kanunda öngörülen hali irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise AİHM içtihatlarıyla oluşan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına dair genel ilkeler aktarılmıştır. Devam eden alt başlıkta ise AİHM kararları ekseninde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının nasıl sınırlandırılabileceği ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genelinde önemli görülen noktalar tekrar edilerek çıkartılan sonuçlarla konuya dair görüşler ifade edilmiştir.

BÖLÜM 2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ KAVRAMLARI İLE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kavramları

2.1.1. Toplantı Kavramı

Türk Dil Kurumu'nda yer alan tanımlarına göre toplantı; "*Birden çok kimsenin belirli amaçlarla bir araya gelmesi, içtima*" ve "*toplanma, bir araya gelme, kalabalık oluşturma*" anlamlarına gelmektedir[2]. Ejder Yılmaz'ın toplantı tanımı ise şöyledir; "t*oplanma; bir araya gelme; bir konuyu görüşmek için toplanma*[3]."

Toplantının sözlüklerde ifade edilen kelime anlamı çok geniş olup bu tanımlara göre sinema, tiyatro veya konser gibi etkinliklerle, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında kalan toplantıları ayırt edebilmek mümkün değildir[4]. Bu sebeple toplantı kelimesinin öğreti, mevzuat ve yargı kararlarındaki tanımlarına değinerek kelimenin çalışmamız ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında kalan anlamını ortaya koymamız gerekmektedir.

Öğretide Yarsuvat'a göre toplantı; "*birçok kimsenin, ortak menfaatlerini korumak veya belli görüş ve fikirleri yaymak üzere, geçici bir süre için, genel yollar, parklar dışında bir araya gelmeleridir*[5]". Anayurt'a göre toplantı; "*Fertlerin, ortak çıkarlarını*

---

[2] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c98dcebb0d1f9.44872057, Erişim Tarihi: 25.03.2019

[3] Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2006).

[4] Yusuf Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, (Ankara: Adalet Yayınevi, 2016), 34.

[5] Duygun Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, (İstanbul: İÜHF Yayınları, 1968), 34-35.

korumak ve savunmak ya da fikir alışverişinde bulunmak amacıyla önceden belirli bir organizasyon dâhilinde geçici olarak bir araya gelmelerinden ibaret bir grup fenomeni[6]" anlamına gelmektedir.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na göre toplantı; "*belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen açık ve kapalı yer toplantılarını*[7]" ifade eder.

Fransız Danıştay'ının Rene Benjamin olayı üzerine verdiği toplantı tanımı ise şöyledir; "*Toplanma, bir takım kişilerin ortak çıkarlarını savunmak için birbirlerine danışmak, ya da düşüncelerini ve kanılarını açıklamak amacıyla, geçici olarak, bir araya gelmeleri demektir*[8]."

Yukarıdaki öğreti, mevzuat ve Fransız Danıştay'ı kararındaki tanımlardan anlaşılacağı üzere toplantıyı çalışmamız konusu anlamında hukuki bir toplantı haline getiren bir takım unsurlar vardır. Bunlar kişi, süre (geçicilik), amaç ve yer unsurlarıdır. Bir sonraki başlıkta bu unsurlar açıklanacaktır.

2.1.2. Toplantının Unsurları

Toplantı, kelimenin içeriğinden anlaşılacağı üzere öncelikle birden fazla kişinin bir araya gelmesidir[9]. Ancak 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlüleri Kanunu'nun 11. maddesinin, düzenleme kurulu üyeleri dâhil en az yedi kişiyi toplantının yapılacağı yerde bulundurma yükümlülüğü getirmesi, toplantının en az yedi kişiyle yapılabileceği yönünde bir tereddüt uyandırsa da Anayasamızın 34. maddesinde kaç kişinin bir araya

[6] Ömer Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, (İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1998), 16.

[7] Lexpera Mevzuat ve İçtihat Bilgi Bankası, 06.10.1983 Tarihli 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/toplanti-ve-gosteri-yuruyusleri-kanunu-2911, Erişim Tarihi : 27.03.2019.

[8] Georges Burdeau, Les Libertes Publiques, Paris 1961, 180. Aktaran; İlhan Akın, "Toplanma Özgürlüğü", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Temmuz 20, 1964, 545-567.

[9] Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 29.

geleceği belirtilmediğinden yediden az kişinin bir araya gelmesiyle de Anayasal anlamda bir toplantı gerçekleşebilir[10].

Toplantı, geçici ve belirli süreyle sınırlı bir birliktelik olup bunun en fazla ne kadar devam edeceğini belirlemek mümkün değildir. Bazı toplantıların birkaç gün sürmesi bile mümkündür[11]. Toplantının geçicilik unsuru ve belirli bir süreyle sınırlı kalması onu dernek toplantılarından ayırır ve daha ziyade greve yaklaştırır. Nitekim dernek üyeleri belirli zamanlarda süreklilik arz edecek şekilde bir araya gelirlerken grev için bir araya gelen topluluk yalnız ortak menfaatlerini elde edene kadar bir arada olur[12].

Birden fazla kişinin, geçici bir süre bir arada bulunmaları bunun bir toplantı sayılması için yeterli değildir. Ayrıca bu kişilerin ortak menfaatlerini korumak ve bu konuda bir çıkar yol bulmak için bir araya gelmiş olmaları gerekir[13]. Toplanmanın ana karakterini ortaya koyan amaç unsuru onu alelade toplaşmalardan ayıran en önemli unsurdur[14]. Bir yılbaşı partisi veya futbol maçında geçici bir süreyle, seyir ve eğlenme amaçlı bir birliktelik söz konusu olup burada fikri veya entelektüel amaçlı bir toplantı yoktur. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı kapsamında kalan bir toplantıda ise temel amaç fikirlerin açıklanması ve bu yönde konuşmalar yapılmasıdır[15].

Kişilerin Skype, Facetime, Facebook veya Instagram gibi sosyal medya ve teknolojik araçlar üzerinden bir araya gelerek yukarıda bahsettiğimiz menfaatlerine yönelik fikri amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaları toplantı olarak nitelenemez. Toplantı için bir araya gelecek kişilerin fiziki bir mekanda bir araya gelmeleri zorunludur. Aksi takdirde bir toplantıdan söz edilemez[16].

---

[10] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 63.

[11] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 13.

[12] Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 30.

[13] Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 32.

[14] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 14.

[15] Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 32.

[16] Esra Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995), 5.

Anayurt'a göre toplantıyı basit bir topluluk yahut kalabalıktan ayıran en önemli unsur onun organize bir topluluk olmasıdır[17]. Ancak bu konu, kendiliğinden, plansız, ani ve yönetimsiz bir topluluğun Anayasamızın 34. maddesiyle korunan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkından faydalanıp faydalanamayacağını tartışmaya açabilir[18]. Dolaysıyla her ne kadar pek çok toplantı bir plan ve organizasyon sonucu gerçekleşse de bunu toplantının zorunlu unsuru kabul etmek anayasal bir hakkın kapsamını daraltmak anlamına geleceğinden organizasyonu toplantının bir unsuru olarak kabul etmemek hak ve özgürlükler açısından tercih edilmelidir[19].

2.1.3. Gösteri Yürüyüşü Kavramı

Türk Dil Kurumu'nda yer alan tanımına göre gösteri;

> "İlgi, dikkat çekmek için bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun", "Bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması, nümayiş", "Bir şeyi tanıtmak amacıyla yapılan sunum, demonstrasyon, demo", "Birinin, bir topluluğun kendi duygusunu gösteren sözü veya davranışı, tezahürat"

anlamlarına gelmektedir[20]. Türk Dil Kurumu'nda yer alan yürüyüş tanımı ise şöyledir; "*Bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkati çekmek amacıyla topluca yürüme*[21]".

Gösteri yürüyüşünde, bir araya gelen topluluk, dile getirmek istedikleri duygu, talep, itiraz, protesto veya görüşü ifade etmek için dövizler, pankartlar yahut sloganlarla veya kendi tercihlerine göre belki de sessizlikle bir güzergah üzerinde yürürler. Gösteri yürüyüşü bazen planlı bazen kendiliğinden, bir toplantının sona ermesini takiben veya henüz topluluk toplantı yerine ulaşırken de gerçekleşebilir.

---

[17] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 10.

[18] Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, 6.

[19] İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 64.

[20] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb25223f3c464.60213684, Erişim Tarihi: 14.04.2019.

[21] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb252759ff723.63830795, Erişim Tarihi: 14.04.2019.

Kavramın içinde barındırdığı sözcüklerin tanımından ve uygulamalarından yola çıkarak diyebiliriz ki; birinin veya bir topluluğun, duygu, düşünce, talep, itiraz, protesto veya görüşünü ifade etmek, kabul ettirmek, tanıtmak veya dikkatleri bu konu üzerinde toplamak amacıyla topluluk önünde ve açıkça yaptığı yürüyüşe, gösteri yürüyüşü denir.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 2/b maddesine göre ise gösteri yürüyüşü; "*belirli konular üzerinde halkı aydınlatmak ve bir kamuoyu yaratmak suretiyle o konuyu benimsetmek için gerçek ve tüzelkişiler tarafından bu Kanun çerçevesinde düzenlenen yürüyüşler*" anlamına gelir[22].

Gösteri yürüyüşü bağlamında son olarak değinilmesi gereken konu bunun tek kişilik bir gösteri veya yürüyüş olarak ortaya konulup konulamayacağıdır. İşgören'e göre her ne kadar toplantı tek başına yapılamasa da ve daha ziyade tek başına bir gösteri yürüyüşü düşünceyi ifade özgürlüğü kapsamında olacağı öncelikle düşünülse de bunun mümkün olduğudur. İşgören, tek kişilik gösteri yürüyüşüne örnek olarak çocuğu trafik terörüne kurban giden bir babanın buna dikkat çekmek için uzun bir tepki yürüyüşü yapmasını ve meşhur bir sanatçının uzun bir barış yürüyüşünü göstermiştir[23].

2.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Tarihsel Gelişimi

2.2.1. Hakkın Avrupa'da Tarihi Gelişimi

İnsan, var olduğu ilkçağlardan bu yana farklı nedenlerle gruplaşma ihtiyacı hissetmiş ancak toplumsal bir varlık olduğu tartışmasız olsa da gruplaşma faaliyetlerinin iktidarlar tarafından hak ve özgürlük olarak tanınması 18. yüzyıla kadar mümkün olmamıştır[24].

Antik Yunan sitelerinde her ne kadar savaş ve barış ilan etmek, yüksek memur, hakim ve kumandanları atamak gibi bazı siyasi faaliyetler vatandaşların bir araya

[22] Lexpera Mevzuat ve İçtihat Bilgi Bankası, 06.10.1983 Tarihli 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/toplanti-ve-gosteri-yuruyusleri-kanunu-2911#, Erişim Tarihi: 14.04.2019.

[23] İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 65.

[24] İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 25.

gelmesiyle gerçekleşse de bunların konumuz anlamında toplantılardan farklı olduğu şüphesizdir. Aynı şekilde Roma tarihindeki toplanmalarında modern çağın siyasi bağlamdaki halkı aydınlatma ve kamuoyu oluşturma amacındaki toplantılardan sayılamayacağı açıktır. Nitekim gerek Antik Yunan gerek Roma'da insanın devlet için var olduğu düşüncesi hakim olup bu medeniyetlerde günümüz anlamında kişi hak ve özgürlüklerden bahsedilemez[25].

İktidarlar, orta çağ boyunca da insan topluluklarına karşı olmuşlardır. Bu çağ boyunca çeşitli toplantılar önlenmiş ve bu maksatla kurulan dernekler dağıtılmıştır. Orta Çağ'ın mutlak devletinde insan hak ve özgürlükleri bilinmediği ve devletin ve onu yöneten kralın tanrıya karşı sorumlu olduğu bu düzende toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü aramak boşunadır[26].

Yasaklanmayan her şeyin özgürlük kabul edildiği anlayışına sahip İngiltere, yaygın bir inanca göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün doğduğu yerdir[27]. İngiltere'de 1765 yılında başlayan, dokuma işçilerinin parça başına aldıkları ücretin geçimlerini sağlamadığı gerekçesiyle dört yıl süren ve isyana dönüşen toplanmalar meydana gelmiştir. Bunları sona erdirmek için 1769 yılında çıkarılan Riot Act (İsyan Kanunu), toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkıyla ilgili ilk yasal düzenlemedir. Bu kanuna göre 12 kişiyi aşan ve karışıklık çıkartma amacı tespit edilen toplanmalar yasaklanmıştır[28].

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı yeni bir kavram olup 1789 Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkmıştır[29]. 18. Ve 19. Yüzyılda meydana gelen toplumsal olay ve devrimlerin tümünü liberalizm (özgürlükçülük) akımı etkilemiş veya bir şekilde biçimlendirmiştir. Yerleşik

---

[25] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 26.

[26] Falchi, Dritto Penale Romano, Padova, 1932, 97. Aktaran; Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 49.

[27] Akın, "Toplanma Özgürlüğü", 547-568.

[28] Martin Quilisch, Die Demokratische Versammlung: Zur Rechtsnatur der Ordnungsgewalt des Leiters öffentlicher Versammlungen. Zugleich ein Beitrag zu einer Theorie der Versammlungsfreiheit, Berlin: Duncker & Humblot, 1970, 40. Aktaran; Tolga Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2013), 3.

[29] Yarsuvat, *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, 47.

monarşi iktidarlarına karşı yükselen liberalizm akımının temelinde halk ile yöneticiler arasındaki fonksiyonel, organik ve kopuk ilişkiler yatmaktadır. Fransa özelinde de sarayın harcamalarının toplam vergi gelirlerini aşması ve Amerikan iç savaşında yapılan yüksek askeri harcamaların halka ciddi bir faturası olması halk ile yöneticiler arasındaki kopukluğu artırmıştır.[30] Ayrıca Fransız toplumunda üretici güçler burjuva ve köylüler olmasına rağmen iktidarın soylular ve kilise arasında paylaşılması da toplumsal gerçeklerden uzak bir yönetimi ortaya koyuyordu.[31] Bu tepkiler içerisinde Fransız İhtilali ekmek yürüyüşü ve Bastille Hapishanesi'nin basılması gibi bir dizi toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılmasıyla ateşlenmiş ve gerçekleşmiştir. Ayaklanan halk, anayasa ile monarşinin yetkilerinin sınırlandırılmasını, vergilerin düşürülmesini ve basın özgürlüğünü talep etmiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde kurucu meclis tarafından yayınlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, insanların özgür olduğunu, yasalar karşısında herkesin eşitliğini, herkesin memur olabilme hakkı olduğunu, ifade ve basın özgürlüğünü, özel mülkiyetin dokunulmazlığını ve vergilerin adaletli salınacağını ilan etmiştir.[32] Ayrıca Fransız Devrimi sonrası Kurucu Meclis, 14.12.1789 tarihli Kanunun 62. maddesiyle silahsız ve saldırısız toplantı hakkını da tanımıştır. Bir dizi toplantı ve gösteri yürüyüşü neticesinde meydana gelen Fransız İhtilali sonrası asli kurucu iktidarın devrimin varoluşuna vücut veren ifade ve toplantı ve gösteri yürüyüşü haklarını tanımaması beklenemezdi.

Fransız Devrimi'nden kısa bir süre sonra 1791 tarihinde Amerikan Anayasası, 1791 tarihli Fransız Anayasası, 1831 tarihli Belçika Anayasası ve 1848 tarihli İtalyan Albertino Anayasası anayasal düzeyde silahsız ve barışçıl toplantı hakkını düzenlemiştir. Devamında bu hakkın başka ülke anayasalarına da hızlıca girdiğini görüyoruz[33].

Liberalizme göre toplanma özgürlüğü bir doğal hak olup bu belirli hakka güvenlik örgütü saygı gösterecektir. Devletin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü karşısında bu özgürlüğün kamu düzenini bozma ihtimaline karşı özgürlüğün sınırlandırılması yoluna mı gidileceği yoksa uygulanması için sonuna kadar çaba mı

[30] Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 161.
[31] Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 162.
[32] Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 164.
[33] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 54.

harcanacağı tercihi 1933 yılında Fransız Danıştayı'nın Rene Benjamin kararında değerlendirilmiştir. Rene Benjamin, "Alibarons et demagoges" adlı kitabında öğretmenleri çok sert bir dille eleştirmiş ve bu sebeple öğretmenler Neveres şehrinde Benjamin'in yapacağı konferansa izin vermeyeceklerini ve engelleyeceklerini duyurmuştur. Neveres Belediye Başkanı, Benjamin'in konferansını kamu düzenini bozabileceği gerekçesiyle iptal etmiş ancak Benjamin söz konusu kararın toplanma özgürlüğüne engel olduğu gerekçesiyle Danıştay'a başvurmuştur. Fransız Danıştayı, öğretmenlerin konferansa izin vermeyeceklerini ifade etmelerinin kamu düzenini tehlikeye düştüğünü göstermediğini, belediye başkanının toplantıyı iptal etmezden önce gerçekleşmesi için çaba sarf etmesi gerektiğini ve o halde iptal kararının kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Burada özgürlük kural güvenlik güçlerinin bunu sınırlaması ise istisna kabul edilmiştir[34].

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber hak ve özgürlüklerin uluslararası hukukta tanınması süreci başlamıştır. [35] İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. maddesinde toplanma ve dernek kurma hakları kaleme alınmış olup buna göre; "*herkes barışçıl amaçla toplantı yapma, dernek kurma ve katılma hürriyetine sahiptir*."[36] İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. maddesiyle beraber toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ilk kez uluslararası bir insan hakları metninde açıkça tanınmıştır[37]. Ülkemizin taraf olduğu ve Anayasamızın 90. maddesine göre iç hukukumuzda bağlayıcı olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinde de izinsiz ve barışçıl toplanma hakkı tanınmıştır.

2.2.2. Hakkın Türkiye'de Tarihi Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk anayasası olan ve birinci meşrutiyet ile ilan edilen 1876 Anayasasında her ne kadar bir takım kişi hak ve özgürlüklerine yer verilmiş olsa da toplanma özgürlüğüne hiç değinilmemiştir. İlk kez 1876 Anayasasının 120. maddesinde

---

[34] Cemal Aygen, "Toplantı Hürriyeti", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yüzüncü Yıl Armağanı*, Derleyen Yavuz Abadan, Bedri Gürsoy ve Fahir Armağanoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1959), 296-297. Aktaran; Akın, "Toplanma Özgürlüğü", 554 – 555.

[35] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 55.

[36] Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[37] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 55.

yapılan 1909 değişikliği ile Osmanlılara toplanma hakkı tanınmıştır. Bu dönemde çıkarılan İçtimaatı Umumiye Kanunu bir imparatorluk yasası olmasına rağmen gayet liberal bir görüşü yansıtmış olup toplantı yapmak için izin şartı aramamıştır[38].

Osmanlı Devleti tarafından toplantı hakkının tanınmış olması yalnız kağıt üzerinde kalmamış de facto olarak da hakkın özneleri tarafından kullanılmıştır. Ancak İttihat ve Terakki'nin otoriter döneminde ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında hakkın aktif kullanımı söz konusu olamamıştır[39].

Cumhuriyet tarihimize geldiğimizde ise 1924 Anayasasının 70. maddesinde; "… içtima … hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır" ve 79. maddesinde; "içtimaatın hududu hürriyeti kanunlar ile musarrahtır" denilmektedir[40]. Anayasamızın bu hükümlerinden anlaşılacağı üzere doğal haklar doktrini ve 1789 tarihli Fransız bildirisinin bireyci anlayışı 1924 Anayasasını etkilemiştir[41].

Anayasa ve mevzuat her ne kadar özgürlükçü bir içerikte olsa da tek parti döneminde hak ve hürriyetler baskılara maruz kalmış özellikle kolektif hürriyetler ve toplanma hürriyeti kağıt üzerinde kalmıştır[42]. 1946'dan sonra hak ve özgürlükler için yeni ve olumlu nitelenebilecek bir dönem başlamıştır. İçtimaatı Umumiye Kanunu'na eklenen ve toplanma özgürlüğüne izin sistemi getiren geçici kanun kaldırılmış ve yasaklama rejimi kaldırılarak liberal esasa uygun nitelikte bildirim sistemi getirilmiştir[43].

Demokrat Parti iktidarı döneminde, ilk yıllarda temel hak ve hürriyetler açısından çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak bir süre sonra ekonomik gidişattaki olumsuzluklar üzerine özgürlüklerin aleyhine işleyebileceğini düşünen iktidar fikir ve düşünceye yönelik sınırlayıcı tedbirler alarak tutumunu değiştirmiştir[44].

---

[38] Akın, "Toplanma Özgürlüğü", 556.
[39] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 6.
[40] Akın, "Toplanma Özgürlüğü", 557.
[41] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 107.
[42] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 107.
[43] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 108.
[44] Anayurt, *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*, 109.

1956 Tarihinde, uzun yıllar yürürlükte kalan İçtimaatı Umumiye Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'un 20. maddesiyle yürürlükten kaldırılmış ve Türkiye'de toplanma özgürlüğü son derece sınırlı hatta özgürlüğü kullanma olanağının birçok yönden bulunmadığı bir hale bürünmüştür[45]. Yürürlüğe giren 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun'la beraber seçim dönemi dışında, siyasi partilerin veya siyasi propaganda amacıyla gerçek ve tüzel kişilerin toplantı yapabilmeleri mülkiye amirinin iznine bağlanmıştır[46].

Demokrat Parti'nin hak ve özgürlükler açısından keyfiyete dayalı tutumu 27 Mayıs 1960 darbesinin önünü açmış ancak paradoksal şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı anayasal düzeyde yeniden gelişerek daha özgürlükçü bir şekilde güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasasının 28. maddesiyle silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin önceden izin almaksızın herkes tarafından yapılabileceği düzenlenmiştir[47]. Bu dönem çıkartılan 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu ile izin sistemine yer verilmemiş olsa da 48 saat öncesinden bildirim şartı, mülki idari amirin tespit edeceği yerde gösteri yapılabileceği, TBMM'ye bir kilometrelik mesafede hakkın kullanılmayacağı ve muğlak bir ifade olarak "huzur ve sükunun bozulmasına sebebiyet verenlerin" cezalandırılacağı gibi sınırlamalar getirilmiştir. 1971 darbesinden sonra bu sınırlamalar daha da genişletilmiştir[48].

1982 Anayasası ile büyük ölçüde 1961 Anayasasındaki toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin çerçeve aynı kalmıştır. 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu da 171 sayılı kanunun ilk haliyle 1973 yılındaki bazı değişiklikleri barındırır içeriktedir. 1982 Anayasasının ilk halinde hakkı sınırlandırıcı pek çok hükme yer verilmiş olsa da ("*şehir düzenin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergahı tespit edebilir.*", "*Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi veya Cumhuriyetin ana niteliklerini yok etme amacını*

[45] Akın, "Toplanma Özgürlüğü", 557.

[46] Fatih Tuğluoğlu, "Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi", *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2016, 163.

[47] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 7.

[48] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 8.

güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir İl'e bağlı İlçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez", *"Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumları niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler*") bunlar 2001 yılındaki değişiklikle kaldırılmıştır. Ancak bu değişiklikler 2911 sayılı kanuna tam olarak yansıtılmamıştır[49].

2.3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Benzer Özgürlüklerle İlişkisi

2.3.1. İfade Özgürlüğü

İnsanların başına kötü bir şey geleceği endişesi taşımaksızın ve kamu otoriteleri tarafından bir kötülüğe uğrayacağını düşünmeksizin görüşlerini paylaşmaları, talep ve itirazlarını serbestçe ileri sürmeleri ifade özgürlüğü anlamına gelmektedir.[50] İfade özgürlüğünü bir kavşak özgürlük olarak niteleyebiliriz. İfade özgürlüğünün bulunduğu bir yerde diğer hak ve özgürlüklerinde bulunacağını aynı şekilde diğer hak ve özgürlüklerin bulunduğu yerde ifade özgürlüğünün olacağını söyleyebiliriz.[51]

İfade özgürlüğü, özgürlükçü demokrasilerin temelini oluşturmakta olup temel hak ve özgürlükler içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İfade özgürlüğü demokratik düzene işlevsellik kazandırır ve demokratik düzen ile diğerlerini birbirinden ayıran bir niteliğe sahiptir. İfade özgürlüğü demokrasinin varlık yokluk meselesidir.[52]

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kamuya açık olması, toplumdan herkesin katılım sağlayabilmesi ve görüş ve tepkilerin kolektif şekilde dile getirilmesine imkan

[49] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 10.
[50] Atilla Yayla, "İfade Özgürlüğü Nedir ve Niçin Gereklidir?", *Liberal Düşünce Dergisi*, Haziran 1, 2009, 160.
[51] Yayla, "İfade Özgürlüğü Nedir ve Niçin Gereklidir?", 160.
[52] Adnan Küçük, *İfade Hürriyetinin Unsurları*, (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 5.

tanımasıyla en yaygın baskı ve ifade aracı haline gelmiştir.[53] Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünde, yalnız yürümek, alkışlamak, ıslık çalmak gibi eylemler dahi bir görüşün ifade edilmesi ve dışavurumu kapsamında değerlendirilir. Hatta bazı gösterilerde sessiz kalınarak dahi bir tepki, protesto veya görüş ortaya konulmuş olunur ve böylece hukukun ilgi alanına girilir.[54]

Bir toplantı ve gösteri yürüyüşü genellikle düşünceyi ifade etmek amacı taşır ve nadiren bu amacın dışında toplantı ve gösteri yürüyüşlerine rastlanır[55]. Özerk bir yere ve uygulama alanına sahip olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının amaçlarından biri de kişisel görüşlerin korunmasıdır[56]. Bu sebeplerle ifade özgürlüğünü önemli kılan tüm savlar toplantı ve gösteri yürüyüşleri için de geçerlidir. AİHS'nin toplantı özgürlüğüne ilişkin 11. maddesi, sözleşmenin 10. maddesiyle korunan ifade özgürlüğüyle iç içe olup ifade özgürlüğünün özel bir şeklidir[57].

İfade özgürlüğüne bağlı olarak toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkı tahrik edici, şoke edici ve abartılı görüş ve ifadelerin de dile getirilmesini kapsar. İfade özgürlüğü nasıl toplumun geneli tarafından kabul edilen düşünce ve fikirler dışında marjinal görüşlerin de savunulabileceğini çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik kavramları altında kabul ediyorsa aynısı toplantı ve gösteri yürüyüşü için de geçerlidir[58].

Barankevich - Rusya kararında AİHM, valiliğin şehirde azınlık kalan bir mezhebin hoşnutsuzluk yaratabileceği gerekçesiyle toplanmasını reddetmesine karşılık yukarıda ifade ettiğimiz ilkeler ışığında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir[59]. Görüleceği üzere ifade özgürlüğünün ilke ve sonuçları

---

[53] Reyhan Sunay, *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Sınırları ve Muhtevası ve Sınırları*, (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2001), 182.

[54] Adnan Küçük, İfade Hürriyetinin Unsurları, (Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003), 12.

[55] Gökçe Zabunoğlu, "AİHM Kararlarında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül 1, 2017, 630.

[56] Osman Doğru ve Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016), 429.

[57] Hüseyin İnce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanımı, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Kasım 2, 2015.

[58] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 430.

[59] AİHM, Barankevich – Rusya, 10519/03 Başvuru No, 26.07.2007 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 431.

toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına da sirayet etmekte ve uygulama alanı bulmaktadır.

Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi tarafından alınan 1931 tarihli Stromberg – California'ya[60] karşı kararı ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasındaki kritik ilişkinin anayasal düzlemde tartışıldığı meşhur bir karar olup ayrıca değinilmesi gerekmektedir.[61] Dava konusu gösteride başvurucu kırmızı bayrak sallamış, bu eylemi yetkililer tarafından hükümet karşıtı bir sembol kullanıldığı ve anarşizmi temsil ettiği şeklinde yorumlanarak başvurucu cezalandırılmıştır. Yüksek Mahkeme, incelediği vakada toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkından ziyade ifade özgürlüğüne odaklanmıştır. Bir görüşün veya tepkinin ifade şekli olarak kırmızı bayrağın bir gösteride açılmış olması iki hak arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önemlidir. Yüksek Mahkeme kararında, kırmızı bayrak göstermenin iktidara muhalif olsa da onunla aynı derecede vatansever ve makul bir siyasi parti tarafından organize edilen bir gösteride gerçekleştiğini, gösterinin barışçıl olduğunu, kırmızı bayrak açmanın düzenli bir karşıtlığın ifadesini temsil ettiğini, hükümet karşıtlığını sembolize eden kırmızı bayrağı kullanmanın cezalandırılmasının ABD Anayasası tarafından tanımlanan ifade özgürlüğüne aykırı olduğuna karar vermiştir. Yüksek Mahkeme ayrıca ABD Anayasasının temel prensiplerinin hükümetin halkın iradesine karşılık verebilmesi ve bunu kanuni yollarla gerçekleştirilebilmesi için politik tartışmaların serbestçe yapılmasını tasvip ettiğini belirtmiştir.[62] Söz konusu karar ABD otoriteleri tarafından toplantı ve gösteri yürüyüşünde dile getirilen ifadelerin daha geniş yorumlanmasının önünü açan tarihi bir öneme sahip olmuştur.[63]

2.3.2. Dernek Özgürlüğü

Kişilerin toplumsal ve siyasal hayata geniş bir şekilde katılımını sağlayan en önemli özgürlüklerden bir diğeri dernek özgürlüğüdür.[64] Toplumda açık fikirlilik,

[60] Stromberg v. California, 283 U.S. 359, 15.05.1931. Aktaran; Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020), 36.
[61] Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 36.
[62] Stromberg v. California, 283 U.S. 359, 15.05.1931. Aktaran; Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 37.
[63] Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 37.
[64] Yüksel Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2007, 272.

hoşgörü ve çoğulculuk değerlerinin yaygınlaşmasına ve içselleşmesine hizmet eden dernek örgütlenmeleri ayrıca kamu hizmetlerinin görülmesinde, kişilerin toplumsal ve siyasal hayata dahil olmasında, toplumsal veya ülkesel konularda projeler üretilmesinde, yurttaşlık bilincinin oluşmasında, yurttaşlık kimliğinin aktif kullanımında, kişilerin sosyalleşmesinde ve üretkenliğinin artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır.[65]

Toplanma özgürlüğü ve sendika özgürlüğü ile birlikte AİHS madde 11'de yer alan dernek özgürlüğü, AİHS sisteminde oldukça özgürlükçü bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşme organlarının içtihatlarına bakıldığında kişilerin derneklere üye olma ve dernek seçme açısından geniş bir serbestlik içinde olduğu görülmektedir. AİHS metninde derneklerin kuruluşuna ilişkin bir düzenlemeye gidilmemiş, bu konu iç hukukun takdirine bırakılmıştır. Sözleşme organlarının içtihatlarına göre şiddete teşvik içermemesi ve demokratik ilkeleri reddetmemesi halleri haricinde derneklerin tüzel kişilik kazanmasına ve faaliyetlerini gerçekleştirmesine engeller çıkarılmamalıdır.[66]

Dernek ve toplantı olgularının her ikisi de "ortak bir amaç" ve "birden fazla kişinin bir araya gelmesi" özelliklerini taşımaları itibariyle benzerlikler taşır. Ancak dernek özgürlüğü etrafında bir araya gelen kişilerin sürekliliği söz konusu olurken toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanan kişilerin birlikteliği geçicidir[67].

Toplantı, güncel ihtiyaçlara hitap etmesi ve içyapısında kişilerin dernekte olduğu gibi belirlenmiş kurallara bağlı olmayarak tesadüfi bir arada bulunmaları yönünden de dernekten ayrılır. Derneğe üye olmak için bazı formalitelere uymak ve derneğin uzun süreli amaçları ile kimliğini benimsemek yani homojen bir yapıya mensubiyet gerekir. Oysa toplantı için bu kadar yoğun homojen bir insan birlikteliğine ihtiyaç olmayıp güncel bir iletişim yeterlidir[68].

[65] Yüksel Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü", 295.
[66] Yüksel Metin, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Dernek Özgürlüğü", 295.
[67] Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, 21.
[68] Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, 19.

2.3.3. Sivil İtaatsizlik

Sivil itaatsizlik, bireyin veya toplumun uğradığı haksızlıklar karşısında tüm yolları denedikten sonra başka çare kalmadığı için[69] ve hukuk devleti idealinin yüksek değerleri uğruna gerçekleştirdiği yasaya aykırı, kamuya açık ve başkalarının daha üstün haklarını ihlal etmeyen, barışçıl bir eylemdir.[70]

Sivil İtaatsizlik kuramının kurucusu ve tabiri ilk kez kullanan Henry David Thoreau anlayışını dört temel ilke üzerine bina etmektedir. İlk olarak bir kimsenin tabi olduğu ülkenin yasalarından daha yüce olan vicdanın yasaları söz konusudur. İkincisi, şayet ülkenin yasalarıyla vicdanın yasaları arasında bir çelişki yaşanıyorsa kişi vicdanının yasalarını dinlemekle görevlidir. Üçüncüsü, ülkesinin yasalarına bile isteye karşı gelen kimse her türlü sonucu hatta hapse girmeyi bile göze alıyordur. Dördüncüsü, sivil itaatsizlik neticesinde hapse girmek o kadar da kötü bir sonuç değildir. Böylece vicdana aykırı yasaya iyi niyetli kişilerin dikkati çekilecek, bu da yasanın kaldırılmasına sebep olacaktır. Veya kötü yasaya uymayan o kadar çok kişi hapse girecektir ki bu da devlet mekanizmasını işleyemez hale getirecek dolayısıyla vicdana aykırı kötü yasa uygulanamaz hale gelecektir.[71]

Sivil itaatsizlik eylemleri pek çok farklı ve yaratıcı biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir. Genel grev çağrısı, halkı askerlik hizmeti yapmaktan soğutmaya yönelik propaganda, askerlik hizmetine yönelik vicdani ret, vergi, elektrik faturası ve benzeri yükümlülüklerin ödenmemesi, ağaç kesilmesini önlemek için kendini ağaca zincirlemek, kuralları aşırı titizlikle uygulamak suretiyle kamu hizmetlerini sekteye uğratma, kasten kural ihlali yapma, yasaklanan bölgelere bilerek girme, tatbikat esnasında sığınaklara girilmemesi ve bunun gibi örnekleri birer sivil itaatsizlik örneği olarak gösterebiliriz. Ülkemizde 2013 yılında meydana gelen Gezi Parkı olaylarında yapılan "duran adam" eylemi de sivil itaatsizlik açısından dikkat çekici bir başka örnektir. Girişi yasaklanan bir bölgede veya girişinde uzun süre hareketsiz kalarak yapılan ve dikkat çeken bu eylem

[69] Mesude Altınel, "Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart, 2011, 444.
[70] Hayrettin Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, (İstanbul: Afa Yayınları, 1994), 130. Aktaran; Mesude Altınel, "Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi", 445.
[71] Mesude Altınel, "Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi", 447.

sivil itaatsizlik sayılabilir. Yukarıda açıkladığımız tüm bu eylemlerin özünde bir hukuk kuralının ihlal edildiği bilinci ve bu ihlalin sonuçlarına katlanma yönünde bir irade vardır.[72]

Sivil itaatsizlik denilince akla ilk gelen ve en ciddi etkileri doğuran tarihi olay Gandhi tarafından yapılan tuz yürüyüşüdür. İngiliz Sömürge İdaresi tarafından Hindistan'da yürürlüğe konulan ve yıllardır uygulanan tuz yasasını tanımadığını göstermek isteyen Gandhi ve onunla beraber yürüyen binlerce kişi uzun bir yürüyüşün sonunda denizden tuz çıkarmıştır. Bu eylemle beraber Gandhi gibi binlerce Hintli denizlere koştu ve Tuz Yasası'nı ihlal ettiler.[73] Gandhi'nin tuz yürüyüşü olarak adlandırılan söz konusu sivil itaatsizlik örneği Hindistan'da İngiliz idaresinin sonuna giden yolu başlatırken dünyada da sivil itaatsizlik yöntemi açısından ilham verici bir deneyim oldu.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile sivil itaatsizlik eylemleri bir ifade ve tepkinin dışavurumu olmaları itibariyle benzerlik gösterseler de aralarındaki en temel fark sivil itaatsizlik eylemlerinin kurulu hukuk düzenleri yönünden yasadışı kabul edilmeleridir.[74] Sivil itaatsizlik, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin içinde olduğu yasal çerçeveden dışarıda, yasal olan ile meşru olan arasındaki çizgide ve fakat devrimci şiddetinde uzağındadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü ile sivil itaatsizlik arasındaki bir diğer fark ise toplantı ve gösteriler kolektif şekilde gerçekleşirlerken sivil itaatsizlik eylemleri bazen bireysel eylemlerle de ortaya konulabilir.[75]

2.4. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Hak ve Özgürlükler İçerisindeki Yeri

Jellinek'in genel kabul görmüş ve klasikleşmiş ayrımına göre, temel hak ve özgürlükler, devletin pasif kalarak müdahaleden kaçınması halinde hayat bulacak olan geleneksel hak ve özgürlükler yani pasif statü hakları, kişilerin aktif katılımı ile hayat

[72] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, 75.
[73] https://www.cnnturk.com/turkiye/mamatha-gandhi-kimdir-tuz-yuruyusu-nedir?page=9
[74] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, 75.
[75] Ali İşgören, Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, 76.

bulan siyasal haklar yani aktif statü hakları ve devletin gerçekleşmesi için müdahalede bulunması gereken sosyal haklar yani pozitif statü hakları olmak üzere üçe ayrılır[76].

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, Jellinek'in sınıflandırmasındaki her üç gruba da dâhildir. Devletin gerçekleşen toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahale etmemesi gerekliliği yönünden negatif statü hakkı, hakkın kullanılabilmesi için önlemler alması gerektiği için pozitif statü hakkı ve kişilerin katılımı ile siyasal hayata müdahale etmeleri, görüş sahibi olmaları ve kamuoyunu etkilemeleri itibariyle aktif statü hakkıdır[77].

Tarihsel gelişimine göre yapılan sınıflandırmada ise hak ve özgürlükler gene üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur. Birinci kuşak olarak ifade edilen kişi hakları ve siyasi haklar, ikinci kuşak olarak sayılan ekonomik ve kültürel haklar ve üçüncü kuşak haklar olarak yeni insan hakları ve dayanışma özgürlükleri yer alır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı bu ayrımda birinci kuşak haklardan sayılır[78].

Temel hak ve özgürlüklerin konularına göre yapılan ayrımda ise kişinin fizik özgürlükleri, düşünce özgürlükleri ve kolektif özgürlükler olarak üçlü bir ayrım yapılmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenleme hakkı burada kolektif özgürlükler arasında sayılır[79].

Özetlemek gerekirse toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, temel hak ve özgürlükler içerisinde Jellinek'in ayrımına göre hem negatif hem pozitif hem aktif statü niteliklerini birlikte taşırken konusuna göre kolektif tarihi evrimine göre birinci kuşak bir haktır.

---

[76] Atalay, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*, 8.

[77] Çağlayan Kara, *"Düsünceyi Açıklama Ve Yayma Özgürlügünün Aracı Olarak Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı"*, (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniveristesi, 2005), 93.

[78] Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, 26. Aktaran; Atalay, a.g.e., s. 9.

[79] Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, 26. Aktaran; Atalay, a.g.e., s. 9.

2.5. Uluslararası Metinlerde Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Hak ve özgürlükler ile insan hakları yüzyıllarca süren mücadeleler sonucu elde edilmiş değerlerdir. Bugün insanların yalnız insan oldukları için devredilemez ve vazgeçilmez bir takım hak ve özgürlükleri tanınmış bulunuyorsa bunu tarihte verilmiş zorlu ve ağır bedellerin ödendiği mücadelelere borçluyuz.[80]

İnsanın yalnız insan olduğu için tüm haklara doğuştan sahip olduğu fikri oldukça yenidir. Her ne kadar bir kısım insanlara imtiyazlar tanınmasına ve hakların insanlar arasında eşit dağıtılmamasına karşı eşitlikçi fikirlere İlkçağlardan bu yana rastlansa da bunlar felsefi görüşlerdir. İnsanların doğuştan bir takım haklara sahip olduğu fikrinin "hukuken" kabul görmesi ve anayasalarca tanınması yeni bir gelişmedir.[81]

Antik Yunan'da bir demokrasinin var olduğu söylense de nüfusun büyük çoğunluğunu hiçbir hakka sahip olmayan ve hukuki değeri sahibinin mülkiyetindeki bir hayvandan farksız olan kölelerden oluşuyordu. Konuşan hayvan ya da konuşan araç olarak kabul edilen ve mülkiyete tabi bir eşya kadar değeri olan kölelerin varlığı Antik Yunan'da normal karşılanmıştır. [82]

Yurttaşlara gelecek olursak, onlar için kabul edilen özgürlük anlayışı ise siyasal özgürlüktür. Yurttaşların yönetici seçimine, yasaların yapılmasına, savaş ve barış haline karar vermeye ve bunun gibi yönetime katılmaya dair hakları bulunmaktadır. Ancak söz konusu siyasi katılım hakları dışında yurttaşın düşünce ve inanç özgürlüğü dahi bulunmamaktadır. Bir dini ve siyasi kuruluş olarak polis yurttaşların hayatını en ince ayrıntılarına kadar düzenlemekte, düşünce ve inançlarına hükmederek onlara serbest bir alan bırakmamaktadır.[83]

---

[80] Ali Kuyaskil, *İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi*, (Gaziantep: Ada Kitabevi, 2012), 27.
[81] Etem Çalık, "İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle Gelişimi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Nisan, 2017, 44.
[82] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, (İstanbul: Beta Yayınları, 1995), 5.
[83] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 6.

Ortaçağ'a geldiğimizde ise bu çağda sosyal yapıyı belirleyen mesele kişinin toprakla olan ilişkisidir. Bu çağda toprağa sahip olan kişi aynı zamanda toprağın üzerinde yaşayan insanlar üzerinde hukuki, ekonomik, siyasi ve sosyal yönlerden egemenlik kuruyordu. Ortaçağ'da toprak sahibi olmayan kimsenin statüsü toprak sahibine bağlı bir köleden farksızdır.[84] Kısacası hak sahipliği yönünden sınıf mensubiyetini temel alan feodalitede ancak belli bir sınıfa mensup olma halinde haklara sahip olunacaktır. Bu sebeple bu devirde kişi hak ve özgürlüklerine henüz uzak bir mesafe söz konusudur.[85]

Ortaçağ ile İlkçağ arasında insan hakları anlayışı açısından yaşanan değişim, İlkçağ içinde insanın tek efendisi "devlet" kabul ediliyorken Ortaçağ'da Kilise'nin dogmalarının da etkisiyle insanın efendisinin devlet ve kilise olduğu anlayışının yerleşmesidir.[86] Ancak Ortaçağ'da yaşanan halk, kral ve derebeyi arasındaki çatışmalar neticesinde sonraki çağlara yol gösterici nitelikte metinlere imza atılmıştır. Büyük mücadeleler sonucu imzalanan halk, derebeyi ve kral arasındaki bu anlaşmalar sonucu elde edilen haklar, temel hak ve özgürlüklerin temeli olmuştur.[87]

Halk, derebeyi ve kral arasında imzalanan söz konusu anlaşmalarla çoğunlukla kralın yetkileri kısıtlanmış ancak halka bir takım hak ve özgürlüklerde tanınmıştır. Ortaçağ'da kralın yetkilerini budayan en önemli anlaşmalardan biri tartışmasız Magna Cartum Libertatum (İngiliz Büyük Şartı)'dur. Bu anlaşmayla kişilerin mal ve can güvenliği güvence altına alınarak kralın keyfi müdahalelerine karşı korunmuştur. Her ne kadar etkin bir koruma mekanizması oluşturulmamışsa da Magna Carta metniyle beraber kişilerin keyfi yakalama ve cezai takibata uğramaması gibi somut bir takım haklarda tanınmıştır. Magna Carta Libertatum, kralın yetkilerini kısıtlayan ve hak ve özgürlükleri genişleten ilk önemli metin olarak kabul edilmektedir.[88] Kralın yetkilerini kısıtlayan söz konusu Magna Carta metninden sonra da 1628 tarihli Haklar Bildirisi, 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Haklar Bildirgesi ve 1701 tarihli Act of Settlement metinleri ilan edilerek hak ve özgürlükler genişlemeye devam etmiştir.[89]

---

[84] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 64.
[85] Etem Çalık, "İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle Gelişimi", 47.
[86] Ali Kuyaskil, *İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi*, 29.
[87] Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", *Ankara Barosu Dergisi*, 1994, 47.
[88] Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", 48.
[89] Hilal Sanioğlu, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2008, 78.

Rönesans döneminde başlayan hümanizm akımıyla beraber bireye önem verilmeye başlanmıştır. İnsan olarak yeniden ele alınan birey, devletten beklentilerinde değişmesine sebep olmuştur. Artık devlet bireyin gelişimini sağlamak ve onu güvence altına almakla görevli kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre devlet artık hükmeden ve hakim bir konumda değil bireye hizmet eden ve onu koruyan bir yerdedir.[90]

Bugünkü anlamıyla insan hakları kavramının gündeme gelmesi, bireyin doğuştan ve vazgeçilemez haklara sahip olduğu fikri ve bunun devletler tarafından kabul edilerek anayasalara girmeye başlayarak hukuk düzeninin bir parçası olarak kabul edilmesi ancak 18. ve 19. yüzyıllarda söz konusu olmuştur.[91]

Yukarıda bahsettiğimiz İngiliz yarımadasında kabul edilen metinler uygulamada ortaya çıkan sorunlara göre şekillenmiş ve tüm insanlığı kapsamayan metinlerdir. Oysa 18. yüzyılda ilan edilen 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirisi ile 1778 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, tüm insanların yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı gibi bir takım devredilemez haklara sahip olduğunu, bunlarla beraber yaratıldığını ve insanların eşitliğini kabul etmiştir. 1789 Tarihli Fransız İhtilali de insan haklarının evrenselliğini ve devredilemez niteliğini vurgulayarak Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini geride bırakmıştır. Bütün Avrupa ülkeleri ve pek çok devletin anayasası da Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları bildirgesinde yer alan ilkeleri benimsemiş ve tanımıştır. [92]

İkinci Dünya Savaşı neticesinde 50 milyondan fazla insanın ölmesi ve altı milyondan fazla Yahudi'nin sistematik ve programlı bir şekilde soykırıma tabi tutulması, insanlığın o tarihe kadar yaşamadığı bir kayıp olduğundan insanlık bilincinde korku ve dehşet duyguları uyandırmıştır. Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atılan atom bombaları ise tüm insanlarda böyle bir soykırıma bir gün kendilerinin de uğrayabileceği düşüncesini uyandırmıştır. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı, ayaklar altına alınan insan hakları ve tahrip edilen demokrasi değerlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Tüm bunların

[90] Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", 48.
[91] Hilal Sanioğlu, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", 79.
[92] Hilal Sanioğlu, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", 79.

sonucunda İkinci Dünya Savaşı sonrası hak ve özgürlükler ile insan haklarının ulusal üstü bir nitelik kazanması söz konusu olmuştur.[93]

Bu bağlamda içinde Türkiye'nin de bulunduğu 50 devlet bir araya gelerek Birleşmiş Milletler Anlaşması ve devamında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni imzalanmıştır. İnsan haklarının bölgesel manada korunması için atılan en önemli adımsa 1953 yılında yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmuştur.[94] Aşağıda toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını tanıyan uluslararası sözleşmelere özel olarak değinilmiştir.

2.5.1. 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

1789 Tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, eski düzenin siyasi ve sosyal yapısını ve bunların dayandığı ayrıcalıkları yıkarken yeni çağın kamu hukuku ilkelerini ortaya koyuyordu.[95] Bildiri herkesin yasalar önünde eşitliğini, keyfi tutuklama ve cezalandırmaların yasak olduğunu, konuşma, yazma, yayın özgürlüğünü, din ve inanç özgürlüğünü, vergide adalet ve eşitlik ilkesini, ulusal egemenliği ve kuvvetler ayrılığı ilkesini tanıyordu.[96]

Bildiride açıkça insanların tabi hukuktan kaynaklanan doğuştan, evrensel ve devredilemez haklara sahip oldukları vurgulanmıştır. Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik parolasıyla yola çıkan Fransız İhtilali gerçekten de bütün dünyaya hitap etmektedir.[97] Bildiride yalnızca birey göz önünde tutulmuş olup toplumu oluşturan aile ve mesleki örgütler gibi sosyal kuruluşlara yer verilmemiştir. Bildiride yalnızca devleti oluşturan bireyler ve birey göz önüne alınmıştır.[98]

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına açıkça yer vermemiştir. Ancak bu metinde yer alan "*düşüncelerin serbestçe iletişimi özgürlüğü*" nden yola çıkarak bu özgürlüğün toplanma özgürlüğünü de

[93] Ali Kuyaskil, İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi, 30-31.
[94] Hilal Sanioğlu, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", 80.
[95] Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 547.
[96] Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 548.
[97] Şeref Ünal, "İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri", 53.
[98] Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 550.

kapsayıp kapsamadığı sorulabilir. İşgören'e göre böyle bir yorum bildiriyi ortaya çıkaran fikir ortamını göz önüne almayan kolaycı ve zorlama bir çıkarımdır[99].

2.5.2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan hakları ve demokrasi değerlerinin İkinci Dünya Savaşı'nda ayaklar altına alınması sonucu bu değerlerin kıymeti daha iyi anlaşılmış ve insan hakları ile hak ve özgürlüklerin ulus üstü tanınması söz konusu olmuştur.[100] İçinde ülkemizin de bulunduğu 50 devlet bu bağlamda bir araya gelmiş ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi imzalanmıştır.[101]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3 – 21. maddeleri arasında yaşama hakkı, kişi özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, din, vicdan, düşünce özgürlüğü gibi klasik haklarla yönetime katılma ve seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal haklar düzenlenmiştir. Sonraki 22 – 27. maddeler arasındaysa sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, sendika hakkı gibi sosyal haklar düzenlenmiştir.[102]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin klasik hak ve özgürlüklerle beraber sosyal hak ve özgürlüklerin bir sentezini gerçekleştirmesi onun en önemli özelliğidir. Bu yönüyle Bildirge'nin tüm evrensel insan hakları belgeleri arasında belki de tek örnek olduğu ve insan haklarının bütünlüğünü yansıttığı söylenebilir.[103]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 20. Maddesine göre; "*Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır*[104]."

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 29 ve 30. maddeleri metinde tanınan tüm hak ve özgürlükler için bir takım sınırlamalar getirmiştir. Bildirgenin 29. Maddesine göre;

---

[99] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 29.

[100] Ali Kuyaskil, İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi, 30-31.

[101] Hilal Sanioğlu, "Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları", 80.

[102] Ali Kuyaskil, İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi, 97.

[103] Fazıl Sağlam, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Haklar ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 2019, 1238.

[104] Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

> "1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır. 2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur. 3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz."

Bildirgenin 30. maddesine göre; "*Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.*"

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, hukuki açıdan bağlayıcı bir etkiye sahip olmamak ve bir yaptırıma tabi tutulmamakla beraber evrensel düzeyde benimsenmesinin gücüyle bir etki sağlamaktadır.[105] Hukuk tekniği açısından tavsiye niteliğinde olsa da[106] Bildirge'nin moral ve siyasi etkisi vardır.[107]

2.5.3. Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme

Ülkemizin de taraf olduğu Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında imzaya açılmış olup Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile birlikte Birleşmiş Milletler'in insan haklarına ilişkin anayasal önemde belgeleri arasında sayılır.[108]

Söz konusu sözleşmenin 21. maddesine göre, herkesin barışçıl toplantı hakkı tanınacaktır. Barışçı toplantı hakkı ancak milli güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı, genel ahlak ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması meşru

[105] Fazıl Sağlam, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Haklar ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme", 1238.
[106] Rona Aybay, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006), 6.
[107] Fazıl Sağlam, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Haklar ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme", 1238.
[108] Raija Hanski ve Martin Scheinin, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 2005.

sebeplerine dayanarak, yasaya uygun şekilde ve demokratik toplumda gerekli olduğu ölçüde sınırlanabilir.[109]

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme gerek toplantı hakkının sınırlanması için öngördüğü düzenlemeyle gerek sözleşme kapsamında kurulan İnsan Hakları Komitesi aracılığıyla üye devletlerin sözleşmeye bağlılıklarının denetlenmesiyle aşağıda detaylıca değineceğimiz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne oldukça benzemektedir. Ancak farklı olarak İnsan Hakları Komitesi'nin kararları görüş niteliğinde kabul edilir ve bağlayıcı olduğu söylenemez.[110] Ancak Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'nin taraf devletleri sözleşme kapsamındaki hakları tanımak, bu hakları sağlamak ve saygı göstermek zorundadır.[111]

İnsan Hakları Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne nazaran ifade ve toplantı özgürlüğüne ilişkin kararlarında daha çekingen ve kapalı bir tutum takınmıştır.[112] Ancak temel bazı noktalarda AİHM ile arasında paralellikler dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne göre ulusal birliğin ve kamu güvenliğinin korunması meşru amaçlarına sığınarak çok partili demokratik hayatın, insan haklarının ve demokratik ilkelerin savunulması susturulamaz.[113] Demokratik toplumda ifade özgürlüğü çok önemli bir konuma sahip olup hakkın sınırlanmasına ilişkin sıkı bir gerekçelendirme şarttır.[114] Ulusal hukuk tarafından belirlenen toplantının önceden bildirim şartına uyulmadığı gerekçesiyle toplantının sınırlanması, ancak meşru sınırlama sebeplerinin tehdit altında olduğu zaman haklı kabul edilebilir.[115]

---

[109] Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf, Erişim Tarihi:03.01.2021.
[110] Hanski ve Scheinen, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, 29.
[111] Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, (Ankara: Seçkin Kitabevi), 2009. Aktaran; Hande Sevindik, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Sistemi", *İzmir Barosu Dergisi*, Aralık 10, 2019, 572.
[112] Hanski ve Scheinen, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, 377.
[113] BM İnsan Hakları Komitesi, Albert Womah Mukong – Kamerun, 458/1991 Başvuru No, 21.07.1994 Tarih. Aktaran; Hanski ve Scheinen, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, 383.
[114] BM İnsan Hakları Komitesi, Tae Hoon Park – Güney Kore, 682/1995 Başvuru No, 20.10.1998 Tarih. Aktaran: Hanski ve Scheinen, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, 425.
[115] BM İnsan Hakları Komitesi, Auli Kivenmaa – Finlandiya, 412/1990 Başvuru No, 31.03.1994 Tarih. Aktaran; Hanski ve Scheinen, *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, 434.

2.5.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden sonra uluslararası alanda hak ve özgürlüklerin tanındığı ikinci bir anlaşma olarak karşımıza Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çıkmaktadır.[116]

İnsan haklarının ihlal edilmesi durumunda uluslararası korumanın nasıl sağlanacağı ve bireysel başvuru konuları İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde düzenlenmemiştir. AİHS, bireysel başvuru yolunu açarak kişilere tek bir dilekçe yazmaları suretiyle uluslararası koruma mekanizmasını hayata geçirme imkanı getirmiştir. Bireysel başvuru imkanı getirerek kişileri uluslararası hukukun bir öznesi yapması AİHS metninin en büyük yeniliğidir.[117]

Sözleşme'nin birinci maddesi uyarınca taraf devletler sözleşmede öngörülen hak ve özgürlükleri yetki alanları içerisindeki herkese sağlamak yükümlülüğündedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de söz konusu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediğini denetlemek üzere kurulmuştur. [118] Sözleşme taraflarının bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve sözleşmeye uygun davranmaları kamusal uluslararası hukukun bir gereğidir. [119] Anayasamızın 90. maddesine göre kanun hükmünde hatta kanunla çatışması halinde hak ve özgürlüklere ilişkin olduğundan kanundan da üstün tutulması gereken AİHS iç hukukumuzun da ayrılmaz bir parçasıdır.

Yaşama hakkı, işkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, adil yargılanma hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü AİHS'de düzenlenen başlıca hak ve özgürlüklerden bir kaçıdır.[120] İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, klasik haklar yanında çalışma hakkı, sağlık hakkı ve sosyal güvenlik hakkı

---

[116] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, 31.
[117] Güney Dinç, *Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006), 12.
[118] Rona Aybay, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2010, 239.
[119] Rona Aybay, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", 243.
[120] European Convention of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

gibi ekonomik ve sosyal nitelikli haklara yer vermiş olsa da bu tür haklar AİHS metninde düzenlenmemiştir.[121]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine göre; "*Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.*" Aynı maddenin ikinci fıkrasında hakkın sınırlanmasına ilişkin şöyle denilmektedir;

> "Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca yukarda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir[122]."

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarıyla beraber Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi içerik kazanmış ve hayat bulmuştur. Hukuk devleti ve demokratik topluma dair AİHM görüşü benimsenip yaşama geçirilmeden demokratik bir hukuk devleti olabilmenin yolu yoktur.[123]

AİHM'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına dair uygulamaya ışık tutan ve hakkın kullanımını genişleten pek çok kararı bulunmakta olup aşağıdaki bölümlerde detaylıca bunların üzerinde durulacaktır.

2.5.5. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ulusal anayasalar, devletlerin hak ihlaline karşı etkili bir koruma sağlasa da Avrupa Birliği tüzel kişiliği tarafından gerçekleştirilecek bir ihlale karşı güvence sağlayan bir metin Avrupa Birliği Temel

[121] Rona Aybay, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol", 236.

[122] European Convention of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[123] Mehmet Turhan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları", *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2002, 131.

Haklar Şartı'na kadar söz konusu değildi.[124] Bu sebeple AB kurumlarının insan haklarına saygı duymasını sağlamak ve AB kurumlarının meşruiyeti noktasındaki eksiklikleri gidermek amacıyla Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı düzenlenmiştir.[125]

07.12.2000 Tarihinde imzalanan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, başlangıç metninde açıkça ifade edildiği üzere Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları kapsamında oluşan hakları teyit etmektedir.[126] Nitekim söz konusu metnin 53. maddesinde uluslararası hukuk, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ulusal anayasalar tarafından tanınan hakları zedeleyici ve sınırlayıcı hiçbir yorumun Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'ndan çıkarılamayacağı düzenlenmiştir.[127]

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 12. maddesi özellikle siyasi, sivil ve sendikal konularda barışçıl toplantı yapma özgürlüğünü tanıdığını ifade etmiştir.[128] Şart'ın 52. maddesinde, AİHS metni ve AİHM içtihatlarıyla uyumlu şekilde, hakların ancak yasa ile ve özü zedelenmeden, orantılılık ilkesi gözetilerek, gerekli olduğu kadar, Avrupa Birliği tarafından tanınan genel fayda amaçları ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlanabileceği ifade edilmiştir.[129]

2.5.6. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Köklü bir geçmişe sahip olan Amerikan Devletleri Örgütü öncülüğünde ve Amerika Kıtası'nda, iki ayrı kaynaktan oluşan bir bölgesel insan haklarını koruma sistemi kurulmuştur. Bu iki kaynaktan biri de Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'dir.[130] Avrupa

[124] Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Nisan 1, 2002, 37.
[125] Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", 46.
[126] 07.12.2000 Tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf
[127] 07.12.2000 Tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf
[128] 07.12.2000 Tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf
[129] 07.12.2000 Tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf
[130] Uğur Samancı, "Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, 1828.

İnsan Hakları Sözleşmesi'nden büyük ölçüde etkilenen Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 18.07.1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[131]

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin toplanma hakkı başlıklı 15. maddesine göre; "*Toplanma hakkı, barışçıl, silahsız olarak tanınmıştır*[132]." Söz konusu maddenin devamında hakkın sınırlandırılmasının ancak kanunla ve demokratik toplumun gereklilikleri içerisinde ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığını korumak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla söz konusu olabileceği düzenlenmiştir[133].

2.5.7. Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Avrupa ve Amerika'dan sonra üçüncü bölgesel insan hakları metni olan Afrikalı İnsan ve Halkların Şartı, 1981 yılında kabul edilmiş ve 1986 yılında yürürlüğe girmiştir.[134]

Afrikalı İnsan ve Halkların Şartı'nı klasik hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerden ayıran nokta 19 ile 24. maddeleri arasında düzenlenen topluluk ya da halkların hakları bölümüdür. Avrupa İnsan ve Halkların Şartı'nın bu bölümüne göre tüm halkların eşitliği, birinin diğeri üzerinde tahakküm kuramayacağı, kendi kaderini tayin hakkı, var olma hakkı, her halkın kendi doğal zenginliklerinden yararlanma hakkı, sömürge altında yaşayan toplulukların uluslararası hukuktan doğan tüm yollara müracaat hakkı söz konusudur.[135]

Afrikalı İnsan ve Haklarının Hakları Şartı'nın 11. maddesine göre; "*Her birey başkaları ile serbestçe toplanma (bir araya gelme) hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanımı*

---

[131] Ali İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri*, 33.

[132] The Organization of American States, American Convention of Human Rights, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[133] The Organization of American States, American Convention of Human Rights, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[134] Neslihan Özeler, "İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2017, 48.

[135] Neslihan Özeler, "İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması", 51.

sadece yasa tarafından düzenlenmiş, özellikle ulusal güvenlik, emniyet, sağlık, ahlak ve başkalarının hakları ve özgürlükleri yararına yürürlüğe konulmuş bulunan, gerekli kayıtlamalara tabi olacaktır[136]."

2.5.8. Kopenhag Belgesi

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın katılımcı devletleri, 1990 tarihli Kopenhag Belgesi'nde, Avrupa'da kurulmak istenen kalıcı barış, istikrar ve işbirliği düzeninde ilerleme sağlanmasının önkoşulu olarak temel özgürlüklere ve insan haklarına saygıyı, çoğulcu demokrasi ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir toplumu gördüklerini beyan etmişlerdir.[137]

Kopenhag Belgesi'nin 9.2. paragrafına göre; "*herkes barışçıl toplantı ve gösteri yapma hakkına sahiptir. Bu hakların kullanılmasına getirilebilecek her türlü kısıtlama yasayla öngörülmüş olacak ve uluslararası standartlarla uyumlu olacaktır*[138]."

2.5.9. Paris Şartı

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecinde, 19 – 21 Kasım 1990 tarihlerinde Paris Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Avrupa için barış, işbirliği ve temel hak ve özgürlüklere dayalı bir demokratik geleceğin kurulması amacıyla tescil edilmiş ve soğuk savaşı resmen sona erdirmiştir.[139]

Bu belgeye göre imzacı devletler; "*Her bireyin düşünce, vicdan ve din ya da inanç özgürlüğüne; dernek kurma ve barışı bozmayan" bir şekilde toplanma özgürlüğü hakkı olduğunu*" [140] teyit ederler.

---

[136] Can Aktan, Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/afrikali_insan.htm, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[137] Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Kopenhag Belgesi, http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/03/KopenhagBelgesi_TUR-.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[138] Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Kopenhag Belgesi, http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/03/KopenhagBelgesi_TUR-.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

[139] Jale Civelek, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2006, 2.

[140] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2546/199106535.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

Paris Şartı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sürecinde yayınlanan diğer belgeler gibi imzacıları için bir hukuki bağlayıcılık içermemekte ancak siyasi bir takım hedefleri göstermektedir.[141]

2.6. 1982 Anayasasında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, demokratik toplum ve demokratik devletin vazgeçilmez öneme sahip haklarından biridir. Anayasamızın ikinci maddesine göre Türkiye Devleti, "*insan haklarına saygılı*" ve "*demokratik bir devlet*" olup bu hüküm toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının genel güvencesini ortaya koyar[142].

Anayasamızın beşinci maddesine göre devlet, "*insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamakla*" yükümlü sayılmıştır. Toplantı veya gösteri yürüyüşüne katılacak kişinin bu eylemiyle kendini gerçekleştireceği ve öznel gelişimini sağlayacağı göz önüne alınırsa Anayasamızın beşinci maddesi dolaylı olarak toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını güvence altına alan bir başka hükümdür[143].

Anayasamızın 90. Maddesine göre, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler ile iç hukukumuzun farklı hükümler içermesi halinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelere öncelik verilir. Dolayısıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün uygulanması aşamasında, 2911 sayılı kanun ile AİHS hükümleri arasında çıkacak bir çatışma halinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası bir sözleşme olan AİHS'e öncelik verilecektir[144].

Anayasamızın 34. maddesinin ilk fıkrasına göre; "*Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.*" Bu

[141] Jale Civelek, "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT", 6.
[142] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 14.
[143] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 14.
[144] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 15.

düzenlemeye dikkatle bakıldığında görülen bazı temel konulara değinilmesi gerekmektedir;

Birincisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı hem toplantılara katılma ve düzenleme hem de gösteri yürüyüşlerine katılma ve düzenlemeyi güvence altına almıştır. Yukarıda belirttiğimiz üzere toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramları birbirinden farklı olup toplantı durağan bir süreci ifade ederken gösteri yürüyüşü hareketliliği temsil eder[145].

İkincisi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının öznesi olarak yurttaş ve yabancı ayırt etmeksizin "herkes" belirlenmiştir[146].

Üçüncüsü, kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını etkin bir şekilde kullanmasına fayda sağlayacak şekilde ve özgürlükçü bir tutumla hakkın "izinsiz" kullanımı esası getirilmiştir[147].

Dördüncüsü, hakkın ancak silahsız ve saldırısız kullanılabilmesi mümkün kılınmıştır. Anayasamızda belirtilen "silahsız ve saldırısız" kavramıyla AİHS'de geçen hakkın "barışçıl" niteliği vurgulanmak istenmiştir[148].

Anayasanın 34. maddesinin 2. fıkrasında hakkın sınırlandırılma sebepleri şöyle sayılmıştır; "*Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.*" Aynı maddenin son fıkrasında ise hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda

[145] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 115.

[146] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 115.

[147] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 115.

[148] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 116.

gösterileceği ifade edilmiş olup bu kanun 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'dur[149].

2.7. 2911 Sayılı Kanunda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

Anayasamızın 34. maddesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda düzenleneceğini belirlemiştir. Bunda sebep hakkın kullanımına ilişkin teknik ayrıntıların anayasada düzenlenmesinin zor olmasıdır. Hakkın kullanımına ilişkin kanunların, hakkın anayasada tanınan anlam ve özünü zedelemeyecek şekilde düzenlenmesi gerekir[150].

2911 Sayılı Kanunun 3. maddesine göre; "*Herkes, önceden izin almaksızın, bu Kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.*" 1982 Anayasasından farklı olarak burada ayrıca "kanunların suç saymadığı belirli amaçlar" la toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılabileceği ifade edilmiştir. Kanunun 2. maddesinde yukarıda belirttiğimiz "toplantı" ve "gösteri yürüyüşleri" kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir.

Kanunun birinci maddesine göre kanunun amaç ve kapsamı ise şöyledir; "...

> "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller ile gerçek ve tüzelkişilerin düzenleyecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yerini, zamanını, usul ve şartlarını, düzenleme kurulunun görev ve sorumluluklarını, yetkili merciin yasaklama ve erteleme hallerini, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasakları ve ceza hükümlerini düzenler."

Görüleceği üzere kanunun kapsamı oldukça geniş belirlenmiştir.

---

[149] Lexpera Mevzuat ve İçtihat Bankası, 18.10.1982 Tarihli 2709 Sayılı 1982 Anayasası, https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi-2709, Erişim Tarihi: 27.05.2019.

[150] İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 29.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gerek içerdiği yorucu ve detaylı prosedürleriyle[151] gerek getirdiği yasaklar ve idareye tanıdığı geniş yetkilerle hakkın keyfi biçimde sınırlandırılmasına olanak tanımaktadır[152]. 2911 Sayılı Kanun, hakkın kullanımına ilişkin olarak kişi, yer ve zaman açısından pek çok sınırlandırıcı hüküm içermekte ayrıca idareye toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenmesi ve yasaklanması konusunda geniş yetkiler tanımaktadır.

2911 Sayılı Kanunun 3/2 maddesine göre yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanması İçişleri Bakanlığı'nın iznine bağlanmıştır. Şirin'e göre, anayasanın 34. maddesiyle hakkın "herkes" e tanınmış olması karşısında yabancılara izin koşulu getirilmesi anayasaya aykırıdır. Şirin'e göre bu sınırlama Anayasa'nın 16. maddesiyle meşrulaştırılamaz olup bu maddede atıf yapılan milletlerarası hukuk, yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin ayrımcılık yapılmasını gerektirmez[153]. İşgören'e göre kanunda yer alan bu düzenleme Anayasanın 16. maddesinde belirtilen milletlerarası hukuka uygun şekilde yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin kısıtlanabileceği kuralına uygundur[154]. Aynı görüşte olan Altunkaş ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 16. maddesi (toplantı özgürlüğüne ilişkin sözleşme hükmünün yabancıların siyasi etkinliklerini yasaklamadığını ifade eder) ve Anayasa'nın 16. maddesini göz önüne alarak yabancılara ilişkin farklı bir düzenleme öngörülmesini hukuka uygun kabul etmiştir.[155] Bize göre Anayasa'nın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin özel hüküm niteliğindeki 34. maddesiyle hakkın kapsamı bir kere "herkes" olacak şekilde geniş tutulduğuna göre bu amaca aykırı olacak şekilde uygulama kanunu düzenlenmesi Anayasa ve hukuka aykırı olduğundan AİHS ve Anayasa madde 34 güvencelerine uygun şekilde yabancılarında haktan izinsiz faydalanması gerekir.

---

[151] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 119.

[152] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 29.

[153] Tolga Şirin, "Türkiye'de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar", *Anayasa Hukuku Dergisi*, Kasım 18, 2013, 289 - 315.

[154] İşgören, *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*, 123.

[155] Aysun Altunkaş, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Unsurları ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi", *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*, (İstanbul: Beta Basım, 2014), 2141.

2911 Sayılı Kanunun, kişi yönünden sınırlandırma getiren bir başka düzenlemesi on sekiz yaşından küçüklere toplantı veya gösteri yürüyüşü organize etmelerine hak tanımayan dokuzuncu maddesidir. Kanuna göre her toplantı ve gösteri yürüyüşünün en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu bulunur ve bu kurul ancak fiil ehliyeti bulunan on sekiz yaşından büyük kişilerden oluşabilir. Buradaki on sekiz yaşından küçük kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü organize edemeyeceği anlamını taşıyan düzenleme Anayasanın 34. maddesine aykırıdır[156].

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının mekânsal sınırlaması açısından 6 ve 22. maddeleri önemli sınırlamalar getirmiştir. Kanunun altıncı maddesine göre mahallin en büyük mülki amiri, toplantı ve gösteri yürüyüşü güzergahını belirleme yetkisine sahiptir. Her ne kadar bu maddeye göre bir kısım siyasi parti, sendika, kişi ve kurumların görüşüne başvurulacağı ifade edilmiş olsa da toplantı veya gösteri yürüyüşünün yer ve güzergahlarının belirlenmesi yetkisinde tek nokta idare sayılmıştır. Ayrıca bu maddeye göre yer ve güzergah belirlenirken "kamu düzeni", "genel asayiş", "vatandaşların günlük yaşamını aşırı ve katlanılamaz derecede zorlaştırmamak" ve "kanunun 22. maddesinde sayılan sınırlamalar" dikkate alınmalıdır.

2911 Sayılı Kanun'un 22. maddesine göre; "*parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez.*" Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre; "*Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur*." Görüleceği üzere kanunun 22. maddesiyle hakkın kullanımı bazı yerlerde yasaklanmıştır. Oysa bir parkta yer alan ağaçların sökülmesine karşı parkta, birinin haksız öldürülmesine karşı mabetlerde veya TBMM'de görüşülen bir yasaya karşı TBMM önünde toplanılması kadar doğal bir hal yoktur. Bu şekilde kategorik mekânsal yasaklara başvurulmadan her

[156] Şirin, "Türkiye'de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar", 295.

somut olayın özelliklerine ve kamu düzeniyle mekanın kamusal kullanımına engel olunup olunmadığına bakılarak değerlendirme yapılmalıdır[157].

2911 Sayılı Kanunun yedinci maddesine göre toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ve bu amaçlı toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz olup gece vaktinin başlamasıyla dağılınır. Bazı hallerde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağılma saatleri en geç saat 24:00'e kadar uzatılabilir. Burada Anayasada sayılan "kamu düzeni" ve "başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" amaçlarıyla bir sınırlama getirildiği ileri sürülebilirse de kategorik bir yasaklama potansiyeli de bulunmaktadır. Dolayısıyla zamansal sınırlama kategorik anlaşılmamalı, esnek ve amaca dönük ele alınmalıdır[158].

2911 Sayılı Kanunun 10. maddesine göre düzenleme kurulu tarafından, toplantıdan 48 saat önce idareye bildirimde bulunulmalıdır. Aynı gün ve aynı yerde toplanmak üzere birden fazla bildirim verilmişse ilk verilen bildirim geçerli kabul edilecektir. Kanunun bu hükmüne göre aynı anda aynı yerde iki farklı gösteri yapılamayacaktır. Oysa aşağıda detaylı değineceğimiz üzere devletin hakkın kullanımında pozitif yükümlülükleri bulunmakta olup esas olan devletin karşıt görüşlü gösterilerin bir arada güvenlik ve huzur içinde gerçekleşmesini sağlamaktır[159].

2911 Sayılı Kanun'un 15. ve 16. maddeleriyle beraber, gerekli güvenlik gücü varlığının sağlanamaması gerekçe gösterilerek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin idare tarafından bir kereye mahsus olmak üzere 10 günlük bir ertelemeye tabi tutulabileceği düzenlenmiştir. Buradaki güvenlik gerekçesi somut ölçeklere bağlanmadığı için yoruma açık bir durumdadır. Dolayısıyla bu soyut kavram geniş bir şekilde yorumlanarak toplantıların ertelenmesi söz konusu olabilmektedir.

2911 Sayılı Kanun'un 17. maddesine göre;

> "Bölge valisi, vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve

[157] Şirin, "Türkiye'de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar", 297.

[158] Şirin, "Türkiye'de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar", 299.

[159] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 126.

> özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir."

Kanunun benzer şekilde düzenlenen ancak bu sefer belirli bir toplantıdan daha geniş şekilde il veya ilçelerdeki bütün toplantıların ertelenmesi veya yasaklanması konulu 19. maddesi şöyledir;

> "Bölge valisi, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla bölgeye dahil illerin birinde veya birkaçında ya da bir ilin bir veya birkaç ilçesinde bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere erteleyebilir. Valiler de aynı sebeplere dayalı olarak ve suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde; ile bağlı ilçelerin birinde veya birkaçında bütün toplantıları bir ayı geçmemek üzere yasaklayabilir."

Kanunun bu maddeleriyle beraber idareye soyut gerekçelerle müthiş yetkiler tanınmış ve il veya ilçelerde istenen tüm toplantıları erteleme hatta yasaklama imkanı verilmiştir[160].

2911 Sayılı Kanun hükümlerine aykırı hareket edilmesi Türk Ceza Kanunu hükümlerinden ayrı ve özel bir suç olarak 2911 Sayılı kanun içerisinde düzenlenmiştir. Bu ve yukarıda izah ettiğimiz diğer sebeplerle bir eylemin 2911 sayılı kanun kapsamına girmesi kişiler için bir korumadan ziyade pek çok yükümlülük ve cezai sorumluluk potansiyelini barındırmaktadır. 2911 Sayılı Kanun hükümleri, Anayasa, AİHS ve AİHM içtihatlarına aykırı olup bunlarla olası bir çatışma halinde Anayasanın 90. maddesi ve normlar hiyerarşisi gereği Anayasa, AİHS ve AİHM kararları uygulanmalıdır[161].

[160] Çözeli, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*, 128.
[161] Şirin, *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*, 30.

BÖLÜM 3. AİHM KARARLARI EKSENİNDE TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKININ KAPSAMI

3.1. Hakka Dair Genel İlkeler

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin içtihatlarında hakka dair bir takım genel ilkeler belirlemiştir. AİHM toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dair kararlarında öncelikle bu genel ilkelerine değinir ve somut olayı bu ilkeler ışığında inceler. Bu bölümde AİHM içtihatlarında belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin genel ilkeler incelenecektir.

3.1.1. İfade Özgürlüğü Işığında Değerlendirilmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesine göre; "*Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar.*"

Yukarıda belirttiğimiz AİHS madde 10 hükmünden anlaşılacağı üzere ifade özgürlüğü yalnız düşünme, konuşma ve açıklama yapmak gibi eylemleri değil ayrıca görüş sahibi olma, görüş ve haber alma ve verme özgürlüklerini de içinde barındırır[162].

AİHS'de 10. maddede yer alan ifade özgürlüğü Anayasamızın 25. ve 26. maddeleri ile düzenlenmiştir. Anayasamızın 25. maddesinde herkesin düşünce ve kanaat sahibi olmakta özgür olduğu belirtilirken 26. maddesinde herkesin düşünce ve kanaatlerini farklı yollarla açıklama ve yayma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir[163]. Anayasamızın söz konusu hükümleri AİHS madde 10 hükmüyle paraleldir.

---

[162] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 183.

[163] Lexpera Mevzuat ve İçtihat Bankası, 18.10.1982 Tarihli 2709 Sayılı 1982 Anyasası, https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi-2709, Erişim Tarihi: 27.05.2019.

İfade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı gibi demokratik toplumun vazgeçilmez öneme sahip bir unsuru olup bir ülkede demokratik standartların değerlendirilmesinde ifade özgürlüğünün nasıl uygulandığı mutlaka incelenir. Nitekim AİHM, Handyside – Birleşik Krallık kararında aynen şunları ifade etmektedir; "*İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur*[164]."

İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun olmazsa olmazı açık fikirlilik, hoşgörü ve çoğulculuk değerleri göz önüne alınarak uygulanmalıdır. Nitekim AİHM, Handyside – Birleşik Krallık kararında aynen şunları ifade etmektedir;

> "İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen "haber" ve düşünceler için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz.[165]."

Yukarıda belirttiğimiz Handyside kararındaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere AİHM, ifade özgürlüğünü demokratik toplumun ana unsuru olarak görmekte, çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik değerlerinin gereği olarak çoğunluğu ve devleti rahatsız edici, marjinal ve çarpıcı fikirleri de kapsadığını vurgulamaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı aynı ifade özgürlüğü gibi demokratik toplumun gereklerinden biridir. İfade özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanan bireyler yöneticilerin ve genel kamuoyunun kanaatinin oluşmasına katkı sunarak demokrasiye hizmet ederler. Bu sebeplerle ifade özgürlüğü için bahsettiğimiz demokratik toplumun olmazsa olmazı açık fikirlilik, hoşgörü ve çoğulculuk değerleri aynı ifade özgürlüğünde olduğu gibi toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının uygulanmasında da geçerlidir.

---

[164] AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 251.

[165] AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 251.

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ifade özgürlüğü arasındaki demokratik bağı Öllinger – Avusturya kararında aynen şöyle ifade etmektedir;

> "Kendine has otonom rolüne ve özel uygulama alanına rağmen, 11. maddede düzenlenen haklar aynı zamanda 10. maddenin ışığında değerlendirilmelidir. Fikirlerin korunması ve bunları ifade etme özgürlüğü, 11. madde tarafından garanti altına alınmış hakların amaçları arasında yer alır. Bu bakımdan, 10. maddenin siyasi ve genel çıkarı ilgilendiren konularda kısıtlamalara elverişli olmadığını akılda tutmak gerekir[166]".

Yukarıda belirttiğimiz Öllinger – Avusturya kararında ifade edildiği üzere, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ifade özgürlüğü ışığında değerlendirmelidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının amaçlarından biri de fikirlerin ve bunları ifade etmenin korunmasıdır. O halde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı yorumlanırken ifade özgürlüğüne ilişkin AİHM içtihadı dikkate alınmalıdır[167]. Nitekim toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, ifade özgürlüğünün bir özel görünümü ve uzantısı olarak kabul edildiğinden yukarıda bahsettiğiniz Handyside kararında ortaya koyulan demokratik ilkeler toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı incelenirken de göz önüne alınacaktır.[168]

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin pek çok kararında hakkın ifade özgürlüğü ışığında inceleneceğini ve bu sebeple dar yoruma tabi tutulamayacağını ifade etmiş ayrıca bu ilkesini somut olaya uygulamıştır. Barankevich – Rusya kararı buna ilişkin önemli bir örnektir[169]. Söz konusu olayda Chekhov şehrinin azınlık dinine mensup bir kilisesinin rahibi halka açık bir toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmak için valilikten izin istemiş ancak valilik söz konusu mezhebe mensup kimselerin şehirde azınlık olduğu ve toplantının gerçekleşmesi halinde şehir halkının genelinde huzursuzluk ve hoşnutsuzluk doğacağı gerekçeleriyle başvuruyu reddetmiştir. AİHM,

---

[166] AİHM, Öllinger – Avusturya, 76900/01 Başvuru No, 29.06.2006 Tarih. Aktaran; Ziya Çağa Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül 1, 2011, 598.

[167] Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", 598.

[168] Altunkaş, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Unsurları ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi", 2131.

[169] Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", 593 – 634.

yukarıda belirttiğimiz demokratik toplumun gerekleri olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik değerlerini göz önüne alarak azınlık dinine mensup kişilerin toplanmasının engellenmesini hak ihlali kabul etmiştir. AİHM'e göre devletin yükümlülüğü bu toplantının gerginlikten uzak ve olaysız şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve bunun için tedbirler almaktır. Demokrasilerde çoğunluk fikirlerinin azınlık fikirlerinden önce gelmesi değil azınlık fikirlerinin çoğunluk fikirlerine karşı korunması gerekir. Azınlık fikirleri kışkırtıcı veya rahatsız edici olsa dahi bu korunmadan faydalanmalıdır[170].

AİHM'nin, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan kararı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ifade özgürlüğü ışığında değerlendirildiği bir başka karardır. Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği, Bulgaristan'da yaşayan Makedon azınlığın kültürel ve siyasal haklarını savunduğunu iddia eden bir topluluktur. Bulgaristan makamları söz konusu derneğin kuruluşunu tescil etmemiş ve bu topluluğun farklı tarihlerde düzenlemek istedikleri toplantılara izin vermemiştir. Bulgaristan hükümetine göre söz konusu dernek ayrılıkçı fikirleri savunmakta ve şiddete meyillidir. Dernek faaliyetleri ulusal güvenlik ve toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmaktadır. Başvurucu derneğe göre ise faaliyetleri barışçıl nitelikte olup ayrılıkçı amaçları yoktur. AİHM, söz konusu kararında şöyle karar vermiştir,

> "… Mahkeme, bir grup insanın özerklik çağrısında bulunmalarının veya anayasal ve siyasal sınırlarda değişiklik gerektirecek şekilde bir kısım toprağın ülkeden ayrılmasını istemelerinin, bu kişilerin yapacakları toplantıların yasaklanmasını otomatik olarak haklı kılmadığını hatırlatır. Gösterilerde ve söylevlerde siyasal sınırlarda değişiklik talep edilmesi, toprak bütünlüğü ve ulusal güvenlik aleyhine otomatik olarak bir tehdit oluşturmaz. Toplanma özgürlüğü ve bu özgürlüğü kullanarak düşüncelerini ifade etme hakkı, demokratik bir toplumun en önemli değerleri arasında yer alır. Demokrasinin özü, açık tartışma yoluyla problemleri çözme kapasitesine sahip olmasıdır. Bazı görüşler ya da kullanılan sözcükler yetkililere ne kadar şoke edici ya da kabul edilemez gelirse gelsin veya talepler ne kadar gayri meşru olursa olsun, şiddetin tahrik edilmediği veya demokratik ilkelerin inkar edilmediği durumlarda ifade ve toplanma özgürlüğünün kullanılmasını engellemek için önleyici türden genel yasaklar, demokrasiye zarar verir ve demokrasinin varlığını tehlikeye sokar. Hukukun üstünlüğüne dayalı demokratik bir toplumda, kurulu düzene karşı çıkan ve gerçekleştirilmeleri barışçıl vasıtalarla savunulan siyasal fikirlere toplantı özgürlüğü ve diğer hukuki yollar aracılığıyla kendilerini ifade etme hakkı verilmelidir. … Azınlık görüşleri

[170] AİHM, **Barankevich – Rusya**, 10519/03 Başvuru No, 26.07.2007 Tarih. Aktaran; Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", 593 – 634.

ne kadar beğenilmeyen görüşler olursa olsun, ulusal makamlar azınlıktaki görüşler pahasına ulusal kamuoyu görüşünün korunamamasını sağlamak için özel bir uyanıklık göstermelidirler[171].”

AİHM, yukarıda belirttiğimiz Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan kararında, şiddete tahrik etmeyen ve demokratik ilkelerin inkar edilmediği ifadelerin devleti veya genel kamuoyunu rahatsız edici boyutta olsa da korunması gerektiğini vurgulamıştır. Hoşgörü ve çoğulculuk değerleriyle azınlık görüşlerinin korunması temalı Handyside – Birleşik Krallık kararındaki ifadelerle Stankov Ilinden - Bulgaristan kararı ve Barankevich – Rusya kararı arasındaki gerekçelerin benzerliği açıkça ortadadır. AİHM, ifade özgürlüğüne ilişkin içtihadını toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin kararlarında uyarlamıştır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kullanılan slogan veya yazılı materyaller gerekçe gösterilerek yapılan müdahaleler söz konusu olduğunda gene ifade özgürlüğü ışığında inceleme yapılacaktır. Nitekim AİHM, Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye kararında bu yönde görüşünü açıkça ifade etmiştir. Söz konusu karara konu somut olayda göstericiler, iktidarın eğitim politikalarına tepki çekmek amacıyla basın açıklaması yapacakları okulun duvarına “bu iş yerinde grev vardır” yazılı afiş asmışlardır. Başvurana bu afişi asması sebebiyle para cezası verilmiştir. Düşüncelerin ve düşünceleri ifade etme özgürlüğünün korunması, kamuya açık bir gösteriye katılan kişilerin düşüncelerini sözle, hareketle veya hatta sessizlikle özgürce ifade etmesini de kapsayacağını ifade eden AİHM, başvurunun 10. madde ışığında değerlendirileceğini belirtmiştir[172].

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kitlenin dile getireceği görüşler öne sürülerek toplantı veya gösterinin engellenmesi söz konusu olamaz. Bu konuda AİHM, Primov ve Diğerleri – Rusya kararında, göstericilerin iddialarının gerçek dışı olması sebebiyle toplanmalarının engellenmesine karşı aynen şöyle karar vermiştir;

---

[171] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505 – 506.

[172] AİHM, Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye, 19620/12 Başvuru No, 23.01.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159591%22]}, Erişim Tarihi: 21.04.2020.

> "siyasi yaşama ilişkin halka açık etkinlikler için, Sözleşme'nin 11. maddesi kapsamında güçlü bir koruma sağlanmalıdır. Sadece olağanüstü durumlarda, bir gösteriye, katılımcıların iletmek istedikleri mesajın esasıyla ilgili olarak meşru bir yasaklama getirilebilir. Bir Devlet makamı, sadece göstericilerin iletmek istedikleri mesajın yanlış olduğuna inandığı gerekçesiyle ve özellikle de, somut davada olduğu gibi, söz konusu makamın eleştirilerin esas hedefi olduğu hallerde gösteriyi yasaklama yetkisine sahip olmamalıdır[173]"

Yukarıda belirttiğimiz tüm AİHM kararlarından anlaşılacağı üzere Mahkeme toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını yorumlanırken ifade özgürlüğüne ilişkin içtihadını göz önüne almıştır. AİHM'nin ifade özgürlüğüne ilişkin içtihadında belirttiği çoğulculuk, hoşgörü ve demokratik toplum gibi kavramlar toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin kararlarda da vurgulanmıştır.

Tıpkı ifade özgürlüğünde olduğu gibi toplantı veya gösteride kitlece ifade edilen görüş veya tepkiler genel kamuoyu veya devlet için rahatsız edici, şoke edici ve kabul edilemez dahi olsa korunmalıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde ifade edilecek şiddete tahrik içermeyen ve demokratik ilkeleri reddetmeyen her türlü görüş serbestçe ifade edilmelidir.

Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde dile getirilen bir görüş gerekçe gösterilerek toplantı veya gösteriye müdahale edilmesi durumunda görüş ve ifadeler ifade özgürlüğü ışığında değerlendirilmeli ve yukarıda belirttiğimiz demokratik toplumun çoğulculuk ve hoşgörü değerleri göz önüne alınarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edilip edilmediği denetlenmelidir.

[173] AİHM, Primov ve Diğerleri – Rusya, Başvuru No 17391/06, 12.06.2014 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-169183%22]}, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

3.1.2. Barışçıl Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerini Koruma Altına Alması

AİHS'nin 11. maddesine göre toplantı özgürlüğü ancak barışçıl olması kaydı şartıyla tanınmıştır. Anayasamızın 34. maddesinde ifade edilen "silahsız ve saldırısız" ifadesi de AİHS madde 11'de ifade edilen barışçıl ifadesine karşılık gelmektedir.

AİHS'nin 11. maddesi ve Anayasamızın 34. maddesinden açıkça anlaşılacağı üzere çevreye zarar verilen, Molotof kokteyli, taş, silah ve benzeri araç gereçlerin kullanıldığı, kısacası şiddet ve saldırı içeren toplantı ve gösteri yürüyüşleri haktan faydalanamaz. Bu konuda AİHM'nin Kamil Kartal – Türkiye kararı güzel bir örnektir. ABD'nin Irak'a olası müdahalesini protesto etmek isteyen bir grup, İstiklal Caddesi'nden Taksim'e doğru yürüyüşe geçer. Ancak polis meydana varmadan önce barikatla gösterici grubun önünü keser ve göstericilerin toplantıdan 72 saat önce bildirim usulüne uymadıkları gerekçesiyle gösterinin yasa dışı olduğunu ihtar eder. Bunun üzerine göstericiler polise pankart sopalarıyla saldırır. Gelişen olaylarda göstericiler çevredeki bazı dükkânların camlarını kırmış, polise saldırmış, gerek polis araçlarına gerek sivil araçlara zarar vermişlerdir. AİHM, bu tespitleri yaptıktan sonra gösterinin barışçıl olmadığını ifade etmiş ve yapılan müdahalenin hakkı ihlal etmediğine karar vermiştir[174].

Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün kısmen kontrolden çıkması veya bir kısım katılımcının şiddete başvurması hakkın toptan engellenmesini gerektirmez. Bu konuda AİHM'nin Ezelin – Fransa kararı önemli bir örnektir. Başvurucu avukat alınan bazı mahkeme kararlarını protesto etmek amacıyla bir gösteri yürüyüşüne katılmıştır. Gösteri esnasında bir takım şiddet olayları meydana gelmiş, bazı kamu binaları zarar görmüş ve zarar gören kamu binalarına kararı veren hakimlere karşı küfürler yazılmıştır. Başvurucu avukat gösterici kalabalığın arasında yer aldığı için Baro'nun karşı çıkmasına rağmen uyarı cezası almıştır. Başvurucu söz konusu uyarı kararına karşı toplanma özgürlüğü ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuştur. Fransa Hükümeti kendini savunurken, başvurucunun şahsen şiddet eylemlerine karışmasa da bu esnada gösteriyi terk etmeyerek ve orada bulunarak şiddet eylemlerini pasif suretle onayladığını ileri sürmüştür. AİHM, Fransa Hükümetinin söz konusu savunmasına itibar etmemiştir. AİHM'e göre toplantı ve

[174] AİHM, Kamil Kartal – Türkiye, 29768/03 Başvuru No, 16.12.2008 Tarih. Aktaran; Tanyar, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı", 593 – 634.

gösteri yürüyüşüne katılan bireyin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, toplantı veya gösteri yürüyüşü gerçekleşirken yer yer görülen bazı şiddet hareketlerinin varlığı sebebiyle ortadan kalkmaz. Kişi bu şiddet hareketlerine katılmamışsa AİHS 11. madde kapsamında koruma altında kalmaya devam eder. Burada önemli nokta şiddet hareketlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşünün genel barışçıl karakterini ortadan kaldırıp kaldırmadığıdır[175].

Bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün provoke edilmesiyle ilgili önemli bir başka karar Gün ve Diğerleri – Türkiye kararıdır. AİHM söz konusu kararında aynen şunları ifade etmiştir;

> "şiddet kullanma niyetindeki "yaygaracıların" veya aşırılıkçıların gösteriye katılmaları veya somut olayda olduğu gibi (yukarıda belirtilen 13. paragraf), gösteri sırasında ya da sonunda şiddet eylemlerini gerçekleştirmek üzere bu fırsattan yararlanmaları gösteri yapma hakkının ortadan kaldırılmasını haklı göstermemektedir. Halka açık bir gösterinin, bu gösteriyi düzenleyenlerin kontrolü dışında gelişen olaylar nedeniyle karışıklığa yol açabileceğine ilişkin gerçek bir tehlike mevcut olsa bile, bu gösteri sadece bu sebeple 11. maddenin 1. fıkrasının uygulama alanından çıkmamaktadır[176]."

AİHM'nin yukarıda belirttiğimiz kararlarından görüleceği üzere göstericilerin şiddet eylemlerine başvurması halinde toplantı veya gösterinin AİHS'de aranan barışçılık şartı ortadan kalkacağı için bu durumda haktan faydalanılamaz. Ancak şiddet eylemlerinin toplantı veya gösteri yürüyüşüne egemen olmadığı ve yer yer gözüktüğü toplantı veya gösterilerde şiddete katılmayanlar diğerlerinden ayrılarak haktan faydalanmaları sağlanmalıdır.

AİHM, bir gösteri veya toplantının barışçıl olup olmadığının tespitinde hakkı kullanmak isteyenlerin niyetini anlamaya çalışmaktadır. Bunun tespitinde AİHM, eldeki tüm verileri inceleyerek karar vermektedir. Nitekim Stankov ve İlinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan davasında, Bulgaristan Hükümeti, derneğin ulusal bütünlüğü hedef aldığını, bir yöneticisinin evinde bombalama eylemi gerçekleştirmek

[175] AİHM, Ezelin – Fransa, 11800/85 Başvuru No, 26.04.1991 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 432.

[176] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No: 8029/07, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-, Erişim Tarihi: 04.05.2020.

üzere patlayıcı bulunduğu, derneğin fraksiyonlarının silahlanma çağrısı yaptığını ve üyelerinin bölücü açıklamalar yaptığını ileri sürerek bu derneğin gösterilerinin engellenmesini savunmuştur. Buna karşın derneğin bildiri ve belgelerinde Makedon azınlık haklarının ve bir kısım siyasi, tarihi ve kültürel haklarının tanınması için barışçıl yollarla mücadele edecekleri ifade edilmiştir. AİHM, önünde bulunan tüm materyalleri titizlikle incelediğini ifade ettikten sonra yasaklanan toplantılarla ilgili kişilerin şiddet meydana getirme niyetinde olmadıkları sonucuna varmıştır. Sözleşmenin 11. Maddesi yalnızca "barışçıl toplantı" hakkını korumakta olup bu kavram düzenleyicilerinin ve katılımcılarının niyetlerinin şiddet olduğu bir gösteriyi kapsamaz[177].

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere ifade özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının temelinde yatan hoşgörü, açık fikirlilik ve çoğulculuk değerlerinin gereği olarak demokratik toplumda sorunlar diyalogla ve tartışılarak çözümlenir. Dolayısıyla toplantı veya gösteri yürüyüşünde dile getirilen görüş, ifade ve açıklamaların şiddete tahrik veya demokratik ilkelerin inkarını içermesi halinde barışçıl bir toplantı veya gösteriden bahsedilemez. Nitekim AİHM, Stankov ve İlinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan kararında aynen şöyle demektedir; "*... şiddetin tahrik edilmediği veya demokratik ilkelerin inkar edilmediği durumlarda ifade ve toplanma özgürlüğünün kullanılmasını engellemek için önleyici türden genel yasaklar, demokrasiye zarar verir ve demokrasinin varlığını tehlikeye sokar*[178]."

Toplantı veya gösteri yürüyüşünde dile getirilen görüş ve ifadelerin anayasal ve siyasal sınırlarda değişiklik talep eder nitelikte olması hatta bir kısım ülke toprağının ülkeden ayrılmasını dahi savunması AİHM'e göre toplantı veya gösterinin barışçıl niteliğini ortadan kaldırmaz. AİHM'e göre kamuoyunu ve devleti rahatsız edecek, şoke

[177] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505 – 506.

[178] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505 – 506.

edici ve kurulu düzene karşı çıkan ancak gerçekleştirilmeleri barışçıl yollarla savunulan fikirlerin toplantı özgürlüğüyle ileri sürülmesinde bir sakınca yoktur[179].

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde afiş, slogan, pankart ve benzeri herhangi bir yolla tepki gösterilebilir, açıklama yapılabilir ve bir fikir veya görüş ileri sürülebilir. Bu noktada AİHM söz konusu tepki, açıklama, görüş veya fikrin barışçıl olup olmadığını denetlemektedir. Söz konusu denetiminde AİHM, yukarıda ifade ettiğimiz gibi yalnızca şiddete tahrik veya demokratik ilkelerin reddini içeren mahiyette görüş, açıklama veya fikirleri barışçıl kabul etmemekte olup kurulu düzene karşı çıkan içeriktekileri barışçıl saymaktadır. Nitekim AİHM'nin Schwabbe – Almanya kararı bu konuda güzel bir örnektir. Başvurucular, G – 8 zirvesine katılmak üzere Rostock şehrine gitmişler ancak polis tarafından durdurulduklarında "bütün mahkumlara özgürlük" ve "herkesi şimdi serbest bırakın" yazan pankartlar yüzünden gözaltına alınmışlardır. İlk derece mahkemesi göstericilerin, yakın zamanda suç işlenmesinin önlenmesi gerekçesiyle tutuklanmasına karar vermiştir. Bölge mahkemesi söz konusu pankartların başkalarını Waldeck cezaevindeki mahkumları serbest bırakmaya teşvik etme yönünde olduğunu belirterek kararı onamıştır. İstinaf mahkemesi de başvurucuların itirazlarını reddetmiştir. Başvurucu göstericiler söz konusu pankartlarla, mahkumları zor kullanarak serbest bırakmaları için kimseyi teşvik etmek istemediklerini ve sloganların polise yönelik olarak göstericilerin tutuklanmaması için yazıldığını ifade etmişlerdir. Başvurucular tutuklu kaldıkları sürede G – 8 karşıtı gösterilere katılamamıştır. AİHM, Alman Hükümeti'nin aksine göstericilerin en ufak bir şiddet niyeti beslemediklerini, üzerlerinde hiçbir silah bulunmadığını ve pankartlar üzerindeki sloganların başkalarını şiddete teşvik etmeyi amaçladığının kanıtlanamadığını belirterek başvurucuların barışçıl toplantı hakkının engellendiğine karar vermiştir[180].

AİHM'nin Akarsubaşı – Türkiye kararı da afiş, pankart ve slogan gibi yollarla barışçıl tepkilerin ifade edilmesinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

[179] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505 – 506.

[180] AİHM, Schwabe ve M.G. – Almanya, 8080/08 Başvuru No, 01.12.2011 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-119608%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

kapsamında kaldığına bir örnektir. Söz konusu karara konu olayda göstericiler, iktidarın eğitim politikalarına tepki çekmek amacıyla bir okulun duvarına "Bu iş yerinde grev vardır" yazılı afiş asmışlardır. Başvurana bu sebeple para cezası verilmiştir. AİHM'e göre;

> "İhtilaf konusu afişin içeriğinde, meşru olmayan veya halkı incitebilecek ya da şiddete teşvik edebilecek hiçbir şey bulunmamaktadır. Mahkeme ayrıca, söz konusu afişin asılmasının barışçıl olarak toplanma özgürlüğünün kullanımına bağlı bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu hakkın normal olarak kullanım şekline dâhil olduğu kanaatindedir.[181]."

Yukarıda belirttiğimiz kararlarından anlaşılacağı üzere AİHM, toplantı ve gösterilerde afiş, pankart ve slogan gibi yollarla ifade edilen görüş ve tepkileri barışçıl olup olmadığı yönünde incelemektedir. Bu bağlamda "bütün mahkumlara özgürlük", "herkesi şimdi serbest bırakın" ve "bu iş yerinde grev vardır" gibi pankart ve sloganların şiddete tahrik içermediği ve demokrasinin ilkelerini reddetmediğine karar vermiştir. Ancak afiş veya pankartlardaki ifadeler şiddete tahrik veya demokrasinin ilkelerini ret şeklinde olsaydı toplantı veya gösterinin barışçıl olmadığı gerekçesiyle haktan yararlanamayacağına karar verilmesi gerekecekti.

Toplantı ve gösterilerde dile getirilen ifadelerin barışçılığı konusunda katılmadığımız AİHM'nin Lütfiye Zengin – Türkiye kararına konu olayda göstericiler "Sayın Abdullah Öcalan siyasi irademizdir" yazılı bir pankart açmışlardır. AİHM söz konusu kararında söz konusu pankartta yazılı ifadenin şiddet kullanımına veya silahlı direnişe veya başkaldırıya teşvik etmediğini ve kin içeren bir unsur olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre, söz konusu gösterinin, şiddet ve demokrasinin reddi düşüncelerini yaymak için platform oluşturmasının muhtemel olduğunu ve bu düşüncelerin hızla yayıldığını doğrulayan potansiyel olarak tehlikeli bir etkiye sahip olduğunu gösteren hiçbir unsur bulunmamaktadır[182]. Bize göre söz konusu pankart Türkiye'de şiddeti bir yöntem olarak benimsemiş örgütün kurucusunu irade kabul etmesi itibariyle demokrasinin reddini içermekte olup şiddete teşviki sağlayacaktır. Bu durumda

[181] AİHM, Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye, 19620/12 Başvuru No, 23.01.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159591%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

[182] AİHM, Lütfiye Zengin ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No 36443/06, 14.04.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-156967%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

güvenlik güçlerinin söz konusu pankartları kullanan kişilere, gösteri ve toplantı hakkını barışçıl kullanan kişilerden ayrı tutarak müdahalede bulunması AİHS madde 11'e uygundur.

AİHM kararlarında belirtilen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin belki de en önemli ilke barışçılık ilkesidir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin barışçıl gerçekleşmesi yani silahsız ve saldırısız olarak şiddet içermeden vuku bulması haktan faydalanabilmek için bir ön şarttır. Demokratik bir toplumda sorunlar tartışarak ve diyalogla çözülür. Dolayısıyla şiddete tahrik eden ve demokrasiyi inkar eden görüşlerin ifade edildiği toplantı ve gösteriler haktan faydalanamaz. Aynı şekilde fiili olarak çevreye, polise, kişilere zarar verilen kısacası şiddetin egemen olduğu toplantı ve gösterilerde haktan faydalanamaz. Ancak şiddete başvuran kişilere müdahale edilirken buna temayül etmemiş ve barışçıl olarak hakkını kullanan kişiler ayrılmalı, barışçıl göstericilerin haktan faydalanması sağlanmalıdır.

Barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin korunacağı ilkesi aşağıda görüleceği üzere AİHM'nin kararlarında vurguladığı diğer ilkelerle de yakından alakalıdır.

3.1.3. Günlük Hayatın Akışını Aksatmasına Tolerans Gösterileceği

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri doğası gereği halka açık ve merkezi yerlerde düzenlenirler. Göstericilerin merkezi ve halka açık yerler seçmekteki amacı tepki ve görüşlerini mümkün olduğunca fazla kişiye duyurabilmek ve kamuoyunun dikkatini üzerlerine çekebilmektir.

Halka açık yerlerde meydana gelen toplantı ve gösteriler belli ölçüde karışıklığa yol açabilmekte ve hasmane tepkileri üzerine çekebilmektedir. Park, yol ve meydan gibi yerlerdeki düzeni belli bir ölçüde bozan ve trafiği aksatan toplantı ve gösterilere barışçıl gerçekleşiyorlarsa tahammül edilmelidir. Burada güvenlik güçlerine düşen görev gereken önlemleri alarak toplantı ve gösterinin en iyi şekilde geçmesini sağlamaktır[183].

[183] AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No, 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20OYA%20ATAMAN%20v.

AİHM'nin Oya Ataman – Türkiye kararı, bu konuda önemli bir karardır. Başvurucunun da içinde bulunduğu 40 – 50 kişilik bir grup Sultanahmet Park'ında F tipi cezaevlerini protesto etmek amacıyla toplanmıştır. Polis grubun bildirim şartına uymaksızın toplandığı ve halkın kalabalık olduğu bir saatte toplandıkları dolayısıyla kamu düzeninde karışıklığa sebep olabilecekleri uyarısında bulunmuştur. Buna karşın göstericiler güvenlik güçlerinin uyarılarına kulak asmayarak geçişi zorlaştırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak AİHM aynen şöyle karar vermiştir;

> "Kamu alanlarındaki her türlü gösteri günlük yaşamın devamı için bir takım düzensizliklere neden olabilmekte ve kinle karşı karşıya kalınabilmektedir. Hal böyleyken, dernek ve diğer gösteri organizatörlerinin, yürürlükteki düzenlemelere riayet ederek, demokrasinin aktörleri olarak oyunun kurallarına katılması önemlidir. … Ancak dosyadaki hiçbir unsur söz konusu grubun, trafikte karışıklık yaratması dışında kamu düzeni için tehlike arz ettiğini belirtmeyi sağlamamaktadır. Burada söz konusu olan daha çok, elliye yakın kişinin kamuoyunun dikkatini güncel bir soruna çekmektir. AİHM, öğleye doğru toplanmaya başlandığını ve ilerleyen yarım saat içinde de grubun yakalanması ile sona erdiğini gözlemlemektedir. AİHM, özellikle yetkililerin, İnsan Hakları Derneği adına düzenlenen gösteriye son vermekte gösterdikleri sabırsızlığa anlam verememektedir[184]."

AİHM'nin Uzunget – Türkiye kararı aynı konuda bir başka güzel örnektir. Söz konusu karara konu somut olayda göstericiler Ankara'nın merkezi bir noktasında bulunan bir parkta F tipi cezaevlerini protesto etmek istemiş ancak polis göstericilere müdahale etmiştir. AİHM söz konusu kararında aynen şöyle karar vermiştir;

> "AİHM, söz konusu grubun kamu düzenine ciddi bir tehlike arz ettiklerini gösteren delillerin mevcut olmadığını gözlemler. Ancak, Ankara'nın merkezi noktasında bulunan bir parkta belli ölçüde rahatsızlık yaratmış olmaları olasıdır. Başvuranların da aralarında bulunduğu protestocuların, cezaevlerindeki tutukluluk koşullarına ilişkin hassas bir konuya dikkat çekmek istedikleri ve toplantının başta barışçı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yetkili makamlar göstericileri dağıtmak için kayda değer bir güç kullanarak derhal müdahalede bulunmuş ve bunun sonucunda artan gerilim, çatışmalara yol açmıştır. … AİHM, göstericilerin şiddet içeren eylemlerde bulunmadıkları durumlarda, yetkili

%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[184] AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No, 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20OYA%20ATAMAN%20v.%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

> makamların barışçı toplantılara belirli derecede hoşgörü göstermelerinin, AİHS'nin 11. maddesince güvence altına alınan toplantı özgürlüğünün bütünüyle ihlal edilmemesi bakımından önemli olduğu kanaatindedir[185]."

AİHM'nin Balçık – Türkiye kararı bu konuda bir başka örnektir. AİHM'nin Balçık – Türkiye kararına konu somut olayda göstericiler F tipi cezaevlerinin durumuna dikkati çekmek için toplanmışlar ve Taksim İstiklal Caddesi'ndeki tramvay yolunu bloke etmişlerdir. AİHM söz konusu kararında halka açık gösterilerin trafiği aksatarak rahatsızlık yaratabileceğini belirtmiş ve aynen şöyle karar vermiştir;

> "Ancak, grubun tramvay hattını engellemek dışında kamu düzenine bir tehdit oluşturduğuna ilişkin kanıt bulunmamaktadır. AİHM, söz konusu grubun tartışmalı bir mesele olan F-tipi cezaevlerinin durumuna dikkat çekmeyi isteyen kırk iki kişiden oluştuğunu belirtmektedir. Gösterinin öğlene doğru başladığı ve yarım saat içerisinde, 12.30'da grubun yakalanması ile sona erdiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle AİHM, özellikle yetkili makamların gösteriyi sona erdirmedeki sabırsızlığını anlaşılır bulmamaktadır. Bu noktada AİHM ayrıca hiçbir bilgi verilmemesine rağmen yetkili makamların, o tarihte bu tür bir gösteri yapılacağına ilişkin bilgi almış ve böylece önleyici tedbirler alabilmiş olduğunu hatırlatmaktadır[186]."

Gösterici kalabalığın, taleplerine dikkat çekmek amacıyla memuriyet görevlerini aksatması halinde bile devletin buna tahammül etmesi gerekmektedir. AİHM'nin Satılmış ve Diğerleri – Türkiye kararına konu somut olayda, KESK'e bağlı otoyol gişesinin çalışanları Meclis gündemine gelen ve memurları ilgilendiren bir yasaya tepki çekebilmek amacıyla gişeleri belirli bir süre terk ederek iş yavaşlatma eyleminde bulunmuşlardır. Buna karşılık idare iş yavaşlatma eylemine katılan eylemcilerin idareyi zarara uğrattığı gerekçesiyle tazminat davası açmış ve eylemciler idareye tazminat ödemek zorunda kalmıştır. AİHM'e göre göstericiler barışçıl toplantı haklarını kullanmış

---

[185] AİHM, Uzunget ve Diğerleri – Türkiye, 21831/03 Başvuru No, 13.10.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-125233&filename=CASE%20OF%20UZUNGET%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[186] AİHM, Balçık ve Diğerleri – Türkiye, 25/02 Başvuru No, 29.11.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-120691&filename=CASE%20OF%20BAL%C3%87IK%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

olup eylemcilerin tazminat ödemek zorunda kalmaları toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını ihlal etmiştir[187].

Yukarıda belirttiğimiz AİHM kararlarından görüleceği üzere barışçıl toplantı ve gösterilerin trafiği aksatmalarının ve belli ölçüde bir rahatsızlığa sebebiyet vermelerinin güvenlik güçlerince hoşgörüyle karşılanması gerekmektedir. Barışçıl toplantı ve gösterilerin kamuya açık bir alanda gerçekleşmesi halinde güvenlik güçlerinin görevi toplantı ve gösterilerin en iyi şekilde gerçekleşmesi için tedbir almaktır. AİHM, halka açık gösteri ve toplantıların kısa bir süreliğine trafiği aksatıp rahatsızlık verdiğini kabul ettiği kararlarında güvenlik güçlerinin acele ve gereksiz müdahalesini anlamsız bulmuştur.

Kamuya açık bir yerin işgal edilmesine de toleransla yaklaşılmalıdır. Ancak işgalin uzun sürmesi ve sağlık riski doğurması halinde toplantı veya gösteri barışçıl gerçekleşiyor olsa da sona erdirilmesi gerekebilir[188]. Bu konuda Cisse – Fransa kararı önemli bir örnektir. Cisse – Fransa kararına konu somut olayda başvurucu bir Senegal vatandaşı olup Fransa'da kalmak için gereken belgelere sahip olmayan yabancıların sözcüsüdür. Kamuoyu Fransa'da kalmak için gereken belgelere sahip olmayan bu gruba kısaca "evraksızlar" demektedir. Başvurucu ve iki yüz kadar evraksız halkın dikkatini evraksızların sorununa çekmek için, Paris'te bulunan Saint Bernard kilisesini Haziran – Ağustos ayları arasında işgal etmiş ayrıca on kişi açlık grevine başlamıştır. Paris Emniyet Müdürü, 22 Ağustos 1996 tarihinde, işgalin kamu düzeni ve sağlık koşullarına ilişkin ciddi riskler barındırdığı ve işgalin bir ibadetin yerine getirilmesine ilişkin olmadığı gerekçeleriyle kilisenin boşaltılmasına karar vermiştir. Ertesi gün, güvenlik güçleri zor kullanarak kiliseyi boşaltmış, kiliseyi işgal eden kişiler gözaltına alınmış ve haklarında sınır dışı edilmeleri kararı alınmıştır. Başvurucu hakkında Fransa'da yasadışı bulunduğu için iki ay hapis cezası verilmiş ancak bu ceza ertelenmiş ayrıca üç yıl boyunca Fransa'ya girişi yasaklanmıştır. Başvurucu AİHS'nin 11. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürerek AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme başvurucunun bu görüşüne katılmamış ve hakkın ihlal

[187] AİHM, Satılmış ve Diğerleri - Türkiye, 74611/01, 26876/02 ve 27628/02 Başvuru No, 17.07.2007 Tarih, http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-124497&filename=CASE%20OF%20D%u0130LEK%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[188] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 432.

edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme'ye göre kilisenin zorla boşaltılması hakka bir müdahale teşkil etmiştir. Mahkeme'ye göre eylem başkalarının haklarına zarar vermemektedir. Ayrıca eylem herhangi bir şiddet unsuru içermemekte, kilise yönetimi işgale karşı çıkmamakta ve ibadetler aksama olmadan yapılabilmektedir. Ancak iki ay boyunca barışçıl şekilde ve müdahaleye uğramaksızın süren işgalin durdurulması, açlık grevi yapan göstericilerin sağlık durumunun kötüleşmesi sebebiyle haklı görülebilir[189].

Yukarıda belirttiğimiz AİHM'nin Cisse – Fransa kararından anlaşılacağı üzere kamuya açık bir yerin işgal edilmesinde öncelikle eylemcilere hoşgörüyle yaklaşılmalıdır. Ancak eylemin uzaması ve sağlık risklerinin ortaya çıkması halinde işgalin zor kullanılarak dağıtılması hakkın ihlali anlamına gelmeyecektir. Bu konuda güzel bir başka örnek AİHM'nin Çiloğlu – Türkiye kararıdır. Söz konusu karara konu somut olayda eylemciler üç seneden fazla bir süre, yayaların kullandığı bir yol olan İstiklal Caddesi'nde bulunan Galatasaray Lisesi önünde F tipi cezaevleri inşa edilmesine karşı her hafta cumartesi günü oturma eylemi yapmışlardır. Polis göstericileri dağıtmış olup Türkiye Hükümeti'ne göre 176 haftadır devam eden eylem olay yerinde bulunan sivilleri rahatsız etme riskine sahip olduğundan toplantının dağıtılması AİHS madde 11 anlamında zorunlu bir tedbirdir. Sonuç olarak AİHM aynen şöyle karar vermiştir;

> "AİHM gösteri özgürlüğünün esasının her vatandaşın görüş ve muhalefetini ifade etme ya da herhangi bir makamdan kaynaklanan bir karara itiraz etme imkânına sahip olması olduğunu kaydetmektedir. Buna karşın bu imkân belli bir sonuç alınmasıyla ilişkili değildir. Mevcut davada söz konusu gösterinin 1995 yılından beri her Cumartesi yetkililerin herhangi bir müdahalesiyle karşılaşmaksızın yapılageldiğini gözlemlemektedir. AİHM başvuranların kamuoyunun dikkatini söz konusu güncel soruna çekme amaçlarına ulaştıkları kanaatindedir. Buna karşın kamuya açık bir alanda her Cumartesi sabahı yapılan ve üç yıldan fazla bir süredir devam eden bu toplantı trafiği engelleyerek kamu düzenine ilişkin sıkıntı yaratan neredeyse sürekli bir toplantı halini almıştır. … Davanın özel koşullarını ve daha önce yapılan gösterilerin süresi ve sayısını dikkate alan AİHM yetkili makamların bu hususta Devletlere tanınan takdir payı çerçevesinde hareket ettikleri kanaatine varmıştır[190]."

[189] AİHM, Cisse – Fransa, 51346/99 Başvuru No, 09.04.2002 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 432.

[190] AİHM, Çiloğlu ve Diğerleri – Türkiye, 73333/01 Başvuru No, 06.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141243%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Yukarıda belirttiğimiz Çiloğlu – Türkiye kararında AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının illa bir sonuç alınmasıyla ilişkili olmadığını ve üç yıl gibi uzun süren ve trafiği engelleyerek kamu düzeninde sıkıntı yaratan eylemin artık toplantı özgürlüğünden faydalanamayacağını ifade etmiştir. Uzunget – Türkiye ile Oya Ataman – Türkiye kararlarına konu somut olaylarda yarım saat gibi kısa süren eylemler söz konusuyken Cisse – Fransa ile Çiloğlu – Türkiye kararlarına konu somut olaylarda aylar süren eylemler söz konusudur. Yani AİHM toplantı özgürlüğünün devam edip etmediği noktasında eylemlerin sayı ve sürelerini de dikkate almaktadır.

Eylemcilerin trafiği aksatmasına ve başkalarını rahatsız etmesine belli ölçüleri aştığı takdirde müdahale edilmesi hakkın ihlali anlamına gelmeyecektir. Her barışçıl toplantı bir miktar rahatsızlığa sebebiyet verebilir ve trafiği aksatabilir ancak bazı durumlarda barışçıl bir toplantının sebep olacağı rahatsızlıktan fazlası meydana gelebilir[191]. Örneğin AİHM'nin Barraco – Fransa kararına konu somut olay böyledir. Karara konu olayda, başvurucu kamyon şoförünün üyesi olduğu sendika, aldığı salyangoz eylemi kapsamında on altı şoförle birlikte kortej oluşturup anayolda on km hızla giderek trafiği yavaşlatmıştır. Bir müddet polis göstericilere eskortluk ve eşlik etmiş ancak içinde başvurucunun da bulunduğu üç göstericinin araçlarını durdurarak trafiği tamamen bloke etmeleri üzerine bu göstericileri yakalamıştır. Başvurucuya dava açılmış, 3 ay hapis cezası ile 1.500 Avro para cezası verilmiş ve fakat hapis cezası ertelenmiştir. AİHM önüne gelen uyuşmazlıkta öncelikle kamuya açık gösterilerin bir miktar rahatsızlık yaratabileceğini kabul etmiş fakat otoyol trafiğinin tamamen engellenmesinin her gösterinin yol açabileceği rahatsızlıktan öteye geçtiğini belirterek başvurucuya verilen cezanın sözleşmenin 11. maddesini ihlal etmediğine karar vermiştir[192].

[191] AİHM, Barraco – Fransa, 31684/05 Başvuru No, 05.02.2009 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[192] AİHM, Barraco – Fransa, 31684/05 Başvuru No, 05.02.2009 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM'nin Kudrevicius ve Diğerleri – Litvanya kararı bu konuda bir başka önemli örnektir. Karara konu olayda göstericiler hükümetin tarım politikalarını protesto etmek amacıyla üç büyük otobana yakın üç farklı yerde gösteri yapılmasına karar vermiştir. Gösteriler başladıktan sonra öğle saatlerine doğru üç otobanda göstericiler tarafından bloke edilmiş ve otobanlardan birinde bir gün diğer ikisinde iki gün trafik durmuştur. Litvanya Hükümeti, göstericilerin neden olduğu engellemelerin Polonya'ya geçişi durdurduğunu ve ağır yük taşıt ve araçlarının uzun kuyruklar oluşturduğunu belirtmiştir. Başvuruculardan bir kısmına ayaklanma organize etme bir kısmına ayaklanma sırasında kamu düzenini ciddi derecede bozma suçlarından 60 gün hapis cezası verilmiş ve cezalar bir yıl süreyle ertelenmiştir. AİHM'e göre verilen cezalar ile toplanma özgürlüklerinin gereklilikleri arasında adil bir denge kurulduğundan göstericilerin hakkı ihlal edilmemiştir[193].

AİHM'nin Budahazy – Macaristan kararı aynı konuda bir başka örnektir. Göstericiler, 2002 yılında yapılan seçimlere ilişkin oy pusulalarının tekrar sayılması ihtimali bulunduğu gerekçesiyle oy pusulalarının imhasını engellemek için protestoda bulunmuştur. Protesto eylemleri kapsamında şehir merkezinde bulunan bir köprünün altı şeridi de köprü üzerine kapıları kilitli araçlar park edilmek suretiyle bloke edilmiştir. Bu sebeple trafiğin açılması yaklaşık dört saati bulmuştur. Başvurucuya park kurallarının ihlali sebebiyle para cezası verilmiş ve hakkında yürütülen ceza soruşturması neticesinde otuz gün kamu hizmetinde bulunmasına karar verilmiştir. AİHM, başvurucunun köprüyü bloke etmesinin barışçıl toplantının neden olduğu karışıklığın üzerinde bir karışıklık yarattığını ifade etmiştir. Kişinin gösteri yaparak siyasi görüşünü açıklama niyeti ile davranışlarını karşılaştıran AİHM, kişinin davranışlarını orantısız bulmuş ve sürücüler açısından belirgin bir rahatsızlık yarattığını ifade etmiştir[194].

[193] AİHM, Kudrevicius ve Diğerleri - Litvanya, 37553/05 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[194] AİHM, Budahazy – Macaristan, 41479/10 Başvuru No, 15.12.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Yukarıda belirttiğimiz Kudrevicius – Litvanya, Budahazy- Macaristan ve Barraco – Fransa kararlarından anlaşılacağı üzere köprü ve otoyol gibi yerlerdeki geçişin uzun süre engellenmesi halinde barışçıl toplantının yaratabileceği rahatsızlığın ötesinde bir karışıklık doğacağı için göstericilerin hakkın korumasından yararlanması söz konusu olmaz. Ancak bu açıklamalarımızdan ve söz konusu kararlardan otoyol, köprü veya herhangi bir geçişin olduğu bir yerde gerçekleşen toplantı ve gösterilerin peşinen engelleneceği anlamı çıkmamalıdır. Ancak trafiğin tamamen bloke edilmesi, blokenin uzun sürmesi ve bu süreçte başkalarının seyahat hakkının engellenmesi hallerinde toplantı özgürlüğünün korumasından çıkılabilir.

AİHM'nin Öğrü – Türkiye kararı trafiğin kısmen veya tamamen engellenmesinin hakkın kullanımına engel teşkil etmeyeceğine bir örnektir. Karara konu olayda göstericiler bir takım gelişmelere tepki göstermek ve bir olayı anmak için gösteriler düzenlemişlerdir. Bu gösterilerin bazılarında trafik akışı bloke edilmiştir. Trafiğin bloke edildiği gösteri yürüyüşlerinin süresi 30 dakika ile 1 saat 30 dakika arasında değişmektedir. Ancak bu süreler içerisinde ne kadar süreyle trafiğin bloke edildiği belli değildir. Başvuruculara katıldıkları bu gösteriler sebebiyle para cezaları verilmiştir. AİHM'e göre para cezası veren yerel mahkemenin incelemesi çok sınırlıdır. Yerel mahkeme kararında polis tutanaklarına atıf yapılarak göstericilerin pankart taşıdığına, slogan attıklarına ve trafiği kısmen ya da tamamen engellediklerine değinilmiş ancak gösterinin barışçıl niteliği dikkate alınmayarak adil bir denge kurulmamıştır. AİHM'nin Öğrü – Türkiye kararından anlaşılacağı üzere, trafiğin kısmen veya tamamen bloke edildiği barışçıl bir gösterinin, süreside göz önüne alınmak şartıyla tahammülle karşılanması gerekir[195].

İster halka açık merkezi bir parkta veya meydanda ister işlek bir yolda meydana gelsin tüm gösteri yürüyüşü ve toplantılara öncelikle hoşgörüyle yaklaşılmalıdır. Her toplantı ve gösteri yürüyüşü bir miktar rahatsızlık yaratabilir ve kamu düzenini kısmen aksatabilir. Burada önemli olan barışçıl bir gösterinin meydana getirebileceği rahatsızlığı

[195] AİHM, Öğrü ve Diğerleri – Türkiye, 60087/10, 12461/11 ve 48219/11 Başvuru No, 19.12.2017 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

aşan bir dereceye ulaşılıp ulaşılmadığıdır. AİHM yukarıda belirttiğimiz kararlarında otoban trafiğinin saatlerce engellenmesini ve merkezi bir köprünün tüm şeritlerinin kapatılmasını barışçıl bir gösterinin vereceği rahatsızlıktan öteye taşıdığını ifade etmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı eylemlerle mutlaka sonuç alınacağı anlamına gelmemektedir. Cisse – Fransa ve Çiloğlu – Türkiye kararlarından görüleceği üzere aylar süren eylemlerin artık kişilere rahatsızlık verebileceği ve sağlık riskleri yaratabileceği durumlarda hakka müdahale ihlal teşkil etmeyecektir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yaratacağı bir miktar rahatsızlığa ve trafiği aksatmasına tolerans gösterileceği ilkesi esasında barışçılık ilkesinin bir uzantısıdır. Neticede toplantı ve gösterilere yarattıkları rahatsızlık karşısında tahammül edilmesinin sebebi barışçıl gerçekleşmeleri olacaktır. Barışçıl gerçekleşmeyen bir toplantı veya gösteri yürüyüşü her halükarda hakkın koruma alanına girmez ve toleransla karşılanmaz.

3.1.4. Devletin Pozitif Yükümlülüklere Sahip Olması

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı Jellinek'in klasikleşmiş ayrımına göre devletin müdahalede bulunmayarak gerçekleşmesine fırsat tanıması gerektiği için bir negatif statü hakkı aynı zamanda devletin hakkın kullanılabilmesi için bir takım yükümlülüklere sahip olması bakımından pozitif statü hakkıdır.

Devletlerin hakkın kullanılması için müdahalede bulunmama yükümlülüğü bulunduğu AİHS metninin özünden açıkça anlaşılmakta ancak pozitif yükümlülükler açısından durum farklılık arz etmektedir. Bundan AİHS metninde pozitif yükümlülüklerin yer almadığı anlaşılmamalıdır. AİHS metninde açıkça pozitif yükümlülükler yer almasa da bu şekilde yorumlanabilecek ve devletin saygı göstermesi gerektiğini ifade eden hükümler bulunmaktadır. Ancak pozitif yükümlülükler kavramı aslında ilk kez Belçika dil hakları davasıyla ortaya çıkmıştır[196]. Mahkeme, "Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz" cümlesini, negatif bir ifade tarzına sahip olsa da bundan devletin eğitim hakkını sağlamada pozitif yükümlülüklere sahip olmadığı

[196] Çiğdem Çımrın, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak, 2017, 13.

şeklinde anlaşılmaması gerektiğine yorumlamıştır. Mahkeme'ye göre bir hak var olduğunda, AİHS 1. maddesine göre devletin egemenlik yetkisi içinde kalan herkes için bu hak güvence altına alınmalıdır[197]. Bu karardan sonra AİHM önüne gelen uyuşmazlıklarda pozitif yükümlülüklerin net bir tanımını yapmaktan kaçınmış ancak önüne gelen somut olaya göre bu yükümlüklere yeni unsurlar ekleyerek yorumlamaya devam etmiştir. Bu yolla AİHM hakların korunması anlamında devletlere yüklenen sorumlulukları genişletmiştir denilebilir[198].

Daha önce ifade ettiğimiz üzere demokratik toplumun temelinde açık fikirlilik, hoşgörü ve çoğulculuk değerleri yer almaktadır. Bunun doğal sonucu olarak demokrasi içerisinde sorunların tartışılarak ve diyalog yoluyla çözümlenmesi beklenir. Bir toplantı veya gösteri yürüyüşü gerçekleşirken bu toplantı veya gösteri yürüyüşüne karşı bir başka gösteri veya toplantı yapılabilir. Bir gösteriyi protesto etmek amacıyla toplanan kişilerde aslında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkından faydalanmaktadır. Devlete burada düşen yükümlülük her iki tarafın görüş ve tepkilerini barışçıl şekilde ifade etmeleri ve gerginliğin taraflar arasında çatışmaya dönüşmemesi için tedbir almaktır. Şayet iki gösterici taraftan biri şiddet eylemlerine başlarsa burada güvenlik güçlerinin şiddete karışan göstericileri engellemesi ve barışçıl eylemcileri koruyarak haktan faydalanmalarını sağlaması gerekir. AİHS 11. maddesinin amacı bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı korumak olup devletin bazı durumlarda hakkın etkin kullanılabilmesi için pozitif yükümlülükleri bulunur[199].

AİHM'nin Identoba ve Diğerleri – Gürcistan kararı[200], karşı göstericilere karşı koruma yükümlülüğünün önemli bir örneğidir. Uluslararası Homofobi Karşıtlığı gününde LGBT (Lezbiyen, gay, biseksüel, ve transgender) bireylerin haklarını korumak amacı güden başvurucu dernek, Tiflis kentinde otuz kişinin katıldığı bir gösteri düzenlemiştir. Göstericiler, kendilerinden daha kalabalık olan iki dini grubun hakaret, tehdit ve

[197] AİHK, Belçika'da Eğitim Dili Davası – Belçika, 1474/62 Başvuru No, 23.07.1968 Tarih. Aktaran; Çımrın, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü", 13.

[198] Çımrın, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü", 13.

[199] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 436.

[200] AİHM, Identoba ve Diğerleri – Gürcistan, 73235 Başvuru No, 12.05.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168558%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

saldırılarına maruz kalmıştır. Polis, saldırıya maruz kalan göstericileri korumak amacı güttüğünü ileri sürerek bunlardan dördünü yakalamış, kısa bir süreliğine alıkoymuş ve polis arabasıyla dolaştırmıştır. AİHM tüm bu olanlar karşısında şöyle karar vermiştir;

> "Yürüyüşü organize eden kişinin, taciz ihtimaline ilişkin polisi uyarması nedeniyle, kolluk yetkilileri, göstericileri şiddetten korumaya yönelik zorunlu pozitif yükümlülük altındaydılar. Ancak, gösteri alanında sınırlı sayıda polis memuru hazır bulunmaktaydı. Ayrıca, sözlü saldırılar başladığında, polis memurları öncesinde herhangi bir uyarı yapmadan olay yerinden uzaklaşmış ve böylece gerilimin fiziksel şiddete dönüşmesine izin vermişlerdir. Polis memurları en sonunda müdahale etmeye karar verdiklerinde, başvuranlar zaten zorbalığa, hakarete ve saldırıya maruz kalmışlardı. Ayrıca, geciken polis müdahalesiyle, barışçıl yürüyüşün devamını sağlamak amacıyla en saldırgan karşı göstericileri bastırmaya odaklanmak yerine, kendilerine koruma amacıyla olduğu söylenerek en çok mağdur olan bazı başvuranları yakalama ve uzaklaştırma yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, ulusal yetkililer yürüyüş esnasında, bazı bireylerin saldırılarına karşı başvuranlara yeterli korumayı sağlayamamışlardır."

Identoba ve Diğerleri kararından anlaşılacağı üzere devletin göstericileri karşıt göstericilerin şiddetine karşı korumak gibi bir pozitif yükümlülüğü söz konusudur. Güvenlik güçleri olası şiddete karşı önceden önlemlerini alarak yeteri kadar memurunu hazır etmelidir. Polisin karşıt göstericilerin şiddet eylemlerine karşı derhal müdahale etmesi yani müdahale etmekte gecikmemesi gerekir. Ayrıca göstericilerin, karşıt göstericilerden korumak gerekçesiyle toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüklerinin engellenmemesi ve öncelikle şiddet gösteren karşıt göstericilerin bastırılması gerekir.

İki karşıt gösterinin bir arada ve barış içinde gerçekleşmesi gerektiğine ilişkin önemli bir başka AİHM kararı ise Öllinger – Avusturya kararıdır. Karara konu olayda Yeşiller Partisi üyesi bir milletvekili, Salzburg mezarlığında, İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından öldürülen Salzburg Yahudileri'ni anmak için bir merasim düzenlemek ister. Ancak aynı mezarlıkta ve aynı tarihte her sene, eski Nazi kuvvet mensuplarının yakınları İkinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden Nazi subaylarını anmaktadır. Yeşiller Partisi milletvekilinin aynı tarih ve yerde anma merasimi düzenlemek istemesinin esas amacı Nazilerin Yahudi mezalimini protesto etmektir. Ancak Avusturya Hükümeti, milletvekilinin Salzburg Yahudilerini anma merasimini arbede çıkma ve aynı gün mezarlığa gelecek ziyaretçilerin rahatsız olması ihtimallerine binaen yasaklamıştır. AİHM, Avusturya Hükümeti'nin söz konusu kararının toplantı ve

gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir. AİHM kararın gerekçesinde, Yeşiller milletvekilinin amacının İkinci Dünya Savaşı esnasında işlenen Nazi suçlarını protesto etmek olduğu dolayısıyla Nazi subaylarının anmasıyla aynı tarih ve aynı yerde yapılmak istenmesinin vermek istediği mesaj açısından önemli olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak AİHM, devletin önlem alarak iki gösterici grup arasında kordon oluşturarak şiddeti engelleyebileceğini ancak bunun yerine en uç önlem olarak başvurucunun gösterisini yasakladığını belirtmiştir. Son olarak AİHM'e göre, karşıt göstericiler arasında her şiddet ihtimali söz konusu olduğunda gösterilerin yasaklanması yoluna gidilirse toplumun farklı kanaatler edinmesinin önüne geçileceğinden başvurucunun merasiminin yasaklanması demokratik toplumda gereksiz kalmıştır[201].

Aynı konuda son olarak bir başka güzel örnek olduğu için Ilinden Birleşik Makedonyalılar Derneği ve Ivanov – Bulgaristan kararına değinmek istiyoruz. Karara konu olayda Makedon azınlık haklarını savunan Ilinden Derneği, Bulgaristan'da bulunan Makedon bir şairin anıtı önünde gösteri düzenlemek istemiştir. Anıtın önüne araçlarıyla bir kilometre kadar yaklaşmışlar ve yürüyüşe geçmişlerdir. Ancak söz konusu anıt 30 kişilik bir karşıt gösterici kalabalığı tarafından çevrelendiği için yürüyüş tamamlanamamıştır. Karşı grup, gösterici gruba bağırmış, küfretmiş ve fiziksel saldırıda bulunmuştur. Ayrıca göstericilerin ellerindeki pankartları yırtmış, ellerindeki bayrakları almış ve bir göstericinin elindeki kameranın kordonlarını kesmiştir. Dernek başkanının anıt önünde konuşma yapması mümkün olmamıştır. İlerleyen aşamada polis gruplar arasında kordon oluşturmuş ancak olaylara engel olamamıştır. Ilinden Derneği üyeleri toplantı ve gösteri yürüyüşü hakları ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvurmuştur. AİHM söz konusu kararında, devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına dair yalnız müdahale etmemekle sınırlı bir yükümlülükleri olmadığını ayrıca hakkın barışçıl şekilde kullanılabilmesi için bir takım önlemlerde alması gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme, söz konusu olayda göstericilerin korunması konusunda polisin

[201] AİHM, Öllinger – Avusturya, 76900/01 Başvuru No, 29.06.2006 Tarih. Aktaran; Çımrın, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü", 19.

çekimser davrandığını belirtmiş ve karşı göstericilerin saldırılarına karşı polisin daha erken davranarak gerekli tedbirleri alması gerektiğini vurgulamıştır[202].

Buraya kadar devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin gerekli tedbirleri zamanında ve yerinde almaları böylece karşıt gösterici grupları arasında şiddetin önlenmesi gerektiğinden bahsedildi. Ancak devletin yukarıda açıkladığımız pozitif yükümlülükleri mutlak bir güvence değildir. Devletler makul ve gerekli tedbirleri aldıktan sonra kesinlikle en ufak bir şiddetin meydana gelmeyeceğini garanti edemez. AİHM'nin Platform Arzte Für Das Leben – Avusturya kararı[203] bu konuda güzel bir örnektir. Karara konu olayda kürtaj karşıtı başvurucu dernek, pek çok kürtaj yaptırmış bir doktorun muayenehanesine doğru yürüyüş yapmak için ilgili birimlere bildirimde bulunmuştur. Yürüyüşe izin verilmiş ve göstericilerin anayolu kullanmalarına müsaade edilmiştir. Ancak göstericiler yürüyüş esnasında olaylar çıkabileceğinden endişe ederek yürüyüşten kısa bir süre önce yetkililere güzergahı değiştirmek istediklerini bildirmiştir. Yetkililer bütün önlemlerin belirlenen yürüyüş güzergahında alındığını, polislerin burada konuşlandırıldığını ve yeni belirlenen güzergahta yapılacak yürüyüşün güvenliği için önlem alacaklarını fakat olay çıkmasını engelleyemeyebileceklerini ifade etmiştir. Nitekim sonradan belirlenen toplantı yerinde karşı göstericiler toplanmış, yürüyüşçülerin arasına karışarak yüksek sesle bağırıp okudukları ilahilerin sesini bastırmış ve yürüyüşü kesmeye çalışmışlardır. Ayrıca yürüyüşçülere ot demeti ve yumurtalar fırlatılmıştır. Gerçekleşen bu olaylar karşısında AİHM, bir gösteri gerçekleştirmek isteyenlerin muhaliflerinin fiziksel saldırısına uğrama korkusu duymadan gösterilerini yapabilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için devletin sadece müdahalede bulunmama yükümlülüğü değil ayrıca pozitif yükümlülükleri vardır. Mahkeme'ye göre gösterilerin barışçıl şekilde gerçekleşmesi için devletin yükümlülüğü makul ve gerekli tedbirleri almaktır. Ancak devletlerin bu yükümlülüğü mutlak bir güvence olmayıp üstlendikleri yükümlülük tedbirleri almak fakat sonuçları gerçekleştirmek değildir. Mahkeme'ye göre dava konusu olayda polis ilk bildirilen güzergahta gereken önlemleri almış ve sonradan

[202] AİHM, Ilinden Birleşik Makedonyalılar Derneği ve Ivanov – Bulgaristan, 44079/98 Başvuru No, 20.10.2005 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 436.

[203] AİHM, Plaform Arzte Für Das Leben – Avusturya, 19392/92 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 464.

belirlenen yürüyüş planında da koruma sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca karşı göstericiler ot demeti ve yumurtalar fırlatıp sloganlar atsa da gösterinin sonuna kadar sürmesi sağlanmıştır. Gerginliğin iyice arttığı ve işin şiddete varabileceği aşamadaysa polis iki grup arasına yerleşmiştir. Sonuç olarak kürtaj karşıtı göstericilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ihlal edilmemiştir.

AİHM'nin Platform Arzte Für Das Leben – Avusturya kararından önemli sonuçlar çıkarabiliriz. Devletler göstericileri karşıt göstericilerin fiziksel müdahalesinden korumakla ve gösterinin barışçıl şekilde gerçekleşmesini sağlamak için gerekli ve makul tedbirleri almakla yükümlüdür. Ancak devlet bunun için elinden gelen çabayı göstermesine rağmen bir takım olayların çıkmasına engel olamamışsa hakkın ihlal edildiği sonucuna varamayız. Devletlerin pozitif yükümlülüğü gerekli ve makul tedbirleri almak olup bu yükümlülük sonucun garanti edildiği gibi mutlak bir güvence anlamına gelmez.

Barışçıl toplantı ve gösterilerde, göstericilerin vücut bütünlüğüne ve yaşama hakkına zarar verecek şekilde orantısız güç kullanımı söz konusu olabilmekte ve bu durumda AİHS'nin ikinci ve üçüncü maddeleri gündeme gelebilmektedir. Kötü muameleye maruz kalmama hakkı ve yaşama hakkı, barışçıl toplantı ve gösterilere orantısız güçle müdahale edildiği hallerde ulusal yargı organlarına etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğü yükler[204].

Daha önce bahsettiğimiz Identoba ve Diğerleri – Gürcistan kararına[205] konu olayda, göstericiler karşıt göstericilerin sözlü ve fiziki şiddetine maruz kalmış ancak güvenlik güçleri buna karşı çekimser bir tavır takınmıştır. Başvurucular bunun üzerine polisler hakkında kendilerine kötü muamelede bulundukları ve hareketsiz kalarak şiddete uğramalarına sebep oldukları sebebiyle suç duyurularında bulunmuştur. Mahkeme'ye göre yetkililer olayı çevreleyen koşullara yönelik kapsamlı ve faydalı bir soruşturma başlatmamıştır. Yetkililerin söz konusu olaya ilişkin homofobik nedenleri ortaya

[204] Ümit Kılınç, "Barışçıl Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı Ve Devletin Yükümlülükleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak, 2014, 300.

[205] AİHM, Identoba ve Diğerleri – Gürcistan, 73235 Başvuru No, 12.05.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168558%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

çıkarmak için makul tüm adımları atması gerekir. Başvuruculların kötü muameleye uğradıklarına dair iddiaları uygun bir soruşturmayla incelemeyen Gürcistan Hükümeti başvuruculların kötü muameleye maruz kalmama hakkını ihlal etmiştir.

Aşıcı – Türkiye (No:2) kararı[206] bu konuda bir başka örnektir. Göstericiler, toplantın ve gösteri yürüyüşü haklarının ihlal edildiği, kötü muameleye maruz kaldıkları ve gösterinin dağıtılması için orantısız güç kullanıldığı sebepleriyle savcılığa suç duyurusunda bulunmuşlardır. Savcılık kovuşturmaya yer olmadığına karar vermiştir. AİHM'e göre savcının görevi elindeki delilleri değerlendirerek, toplantının dağıtılması için kullanılan gücün orantılılığını ve müdahalenin gerekliliğini titizlikle incelemektir.

AİHM'nin Aydan – Türkiye kararı[207] ise aynı konuda yaşama hakkına dair önemli bir karardır. Karara konu olayda göstericiler taş ve sopalarla güvenlik güçlerine ait askeri araca saldırmış ve askeri aracın içinden açılan ateş sonucu Abdullah Aydan hayatını kaybetmiştir. Gerek Ağır Ceza Mahkemesi gerek Yargıtay sanığın mazur görülebilir bir heyecan, korku ve panik halinde meşru müdafaa sınırlarını aştığını dolayısıyla bir cezaya çarptırılmamasına karar vermiştir. AİHM'e göre sanığın askeri araç içerisinden ateş etmesi gösterinin şiddetindeki yoğunluğa kıyasla orantısızdır.

Tüm bu açıklamalarımız ve yukarıda belirttiğimiz AİHM kararlarından anlaşılacağı üzere devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan orantısız müdahaleleri, kötü muameleye maruz kalmama ve yaşama hakkı ihlallerini etkin şekilde soruşturma ve sorumluları cezalandırma yükümlülüğü vardır. Söz konusu bu yükümlülük toplantı ve gösteri yürüyüşlerine dair devletlerin bir başka pozitif yükümlülüğü olarak sayılabilir.

3.1.5. Hakkın İzinsiz ve Bildirimsiz Kullanılabileceği

1982 Anayasasının 34. maddesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının önceden izin alınmaksızın kullanılabileceğini ifade ederek hakkın kullanımının izin

---

[206] AİHM, Aşıcı – Türkiye (No:2), 26656/04 Başvuru No, 31.01.2012 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-157070%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

[207] AİHM, Aydan – Türkiye, 16281/10 Başvuru No, 12.03.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125916%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

şartına bağlanmasını yasaklamış ve böylece önemli bir güvence getirmiştir. Fakat söz konusu Anayasa hükmü bildirim yükümlülüğü konulmasına ve bildirim yükümlülüğüne uyulmadığı halde yaptırım öngörülmesine engel değildir[208].

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 10. maddesine göre toplantı veya gösteri yürüyüşünün gerçekleşeceği tarihten 48 saat öncesine kadar idareye bildirim yükümlülüğü söz konusudur. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında bildirim yükümlülüğüne uyulmayarak toplanan gösteri ve toplantılar yasaya aykırıdır. Bu durumda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 24/2 maddesine göre kolluğun toplantıyı dağıtmak yetkisi vardır[209].

AİHS'nin 11. maddesi ise hakkın izinsiz veya bildirimsiz kullanılabileceğine ilişkin bir ifade içermemektedir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kişiler tarafından sorunsuz kullanılabilmesi için devletlerin gerekli tedbirleri önceden almak yükümlülüğü bulunduğundan, bildirim ve izin istenmesinin hakkın kullanımına sınırlama getirdiği anlaşılmamalıdır[210].

AYM ve AİHM'e göre, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin izin veya bildirim usulüne bağlanmasındaki amaç her türlü toplantı, yürüyüş ve gösterilerin düzgün bir şekilde yapılması için yetkililere makul ve gerekli önlemleri alma imkanı tanımaktır. Bu çerçevedeki bildirim ve izin şartları hakkın özüne dokunmayacak olup bu usuller yalnız hakkın etkin kullanımı için vardır[211].

Her ne kadar yukarıda ifade ettiğimiz izin veya bildirim yükümlülükleri hukuken öngörülmüş olsa da toplantı veya gösteri yürüyüşünün barışçıl olduğu ve şartların toplantı veya gösteri yürüyüşünün izinsiz ve bildirimsiz gerçekleşmesini gerektirdiği durumlarda söz konusu izin ve bildirim şartları yerine getirilmese de devletlerin buna müsaade etmesi

[208] Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, (İstanbul: Beta Yayınları, 2013), 387.

[209] İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 387.

[210] İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, 387.

[211] Bkz. AİHM, Bukta ve Diğerleri – Macaristan, 25691/04 Başvuru No, 17.07.2007 Tarih; AYM, Osman Erbil Kararı, 2013/2394 Başvuru No, 25.03.2015 Tarih

gerekir. Kısacası izin veya bildirim şartı yokluğu sebebiyle barışçıl bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün dağıtılması hakkın ihlali anlamına gelecektir.

AİHM'nin Bukta ve Diğerleri - Macaristan kararı[212] bu konuda güzel bir örnektir. Romanya Başbakanı 2002 yılında Budapeşte'ye resmi ziyarette bulunmuş, bu ziyaret sürecinde 1918 yılına kadar Macaristan'a ait olan Transilvanya'nın Romanya'ya dahil olması anısına kutlanan milli bayramları için resepsiyon düzenlenmesine karar vermiştir. Gelen davet üzerine Macaristan Başbakanı bu resepsiyona katılma kararı almıştır. Başvurucular, Romanya'nın resepsiyona konu milli bayramlarının Macaristan için kötü hatırlanan bir tarih olduğu ve Macaristan Başbakanı'nın bu resepsiyona katılmaması gerektiği gerekçeleriyle resepsiyonun yapılacağı otel önünde protestolara başlamıştır. İçinde başvurucularında bulunduğu 150 kişilik gösterici grubu büyük bir gürültü koparmış ve polis resepsiyonun güvenliği için göstericileri dağıtmıştır. Başvurucular kendilerine yönelik müdahalenin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını ihlal ettiğini öne sürerek yetkili mahkemeye başvuruda bulunmuşlar ancak mahkeme Macaristan mevzuatına göre toplantı ve gösterilerden üç gün önce polisin bundan haberdar edilmesi gerektiği fakat göstericilerin buna uymadığı gerekçesiyle başvuruları reddetmiştir.

AİHM, Bukta ve Macaristan kararında, Macaristan mahkemesinin ön bildirim usulüne uyulmadığı gerekçesine karşı aynen şöyle karar vermiştir;

> "Mahkeme, kamusal alanda yapılan toplantıların ön izin usulüne tabi tutulmasının, kural olarak barışçıl toplanma hakkının özünü zedelemediğini hatırlatır. … Ancak mevcut olayda kamuoyu, Başbakan'ın resepsiyona katılma niyetinden yeteri kadar öncesinden haberdar edilmemiştir. Başvuruculaın barışçıl toplanma haklarından ya tamamen vazgeçmeleri ya da bu haklarını yasal kurallarını hiçe sayarak kullanmaları gerekmiştir.
>
> Mahkemeye göre, politik bir olaya gösteri şeklinde derhal tepki verilmesinin haklı görülebileceği özel koşullarda, barışçıl toplanmaya katılanların yasadışı hareketleri olmadığı halde sadece ön bildirim yapılmamış olması nedeniyle toplantıyı yasaklamak, barışçıl toplanma hakkına orantısız bir kısıtlama oluşturur.

[212] AİHM, Bukta ve Diğerleri – Macaristan, 25691/04 Başvuru No, 17.07.2007 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 529.

> … Mahkeme, 'göstericilerin şiddet eylemine karışmamış olmaları halinde, Sözleşme'nin 11. maddesinde güvence altına alınan toplanma özgürlüğünün içinin boşaltılmaması için, kamu makamlarının barışçıl toplantılar konusunda bir ölçüde hoşgörülü olmaları gerektiğini' hatırlatır."

Yukarıda belirttiğimiz AİHM kararından görüleceği üzere derhal tepki verilmesi gereken hallerde barışçıl toplanmanın sırf bildirim şartı yerine getirilmediği için dağıtılması mümkün değildir. Derhal tepki verilmesinin gerektiği ve bildirimsiz gerçekleşen barışçıl toplanmalar, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının koruması altındadır.

AİHM'nin Bukta ve Macaristan kararında olduğu gibi AYM'nin Osman Erbil kararı[213] da aynı konuda benzer şekilde karar vermiştir. İçinde başvurucunun da olduğu bir grup, 23.11.2011 tarihinde İşçi Partisi ve Aydınlık gazetesinin bazı yöneticilerinin gözaltına alınmasını protesto etmek amacıyla 24.08.2011 tarihinde ABD Büyükelçiliğinin önüne gitmiştir. Grup, Aydınlık Gazetesi ve İşçi Partisi'ne yönelen baskı ve uygulamaların ayrıca gözaltına alma işlemlerinin ABD politikaları sebebiyle gerçekleştiğini ileri sürerek elçilik önünde basın açıklaması yaparak kamuoyunun dikkatini ABD yanlısı politikalara çekmeye çalışmıştır. Olay yerine basın açıklaması yapılacağı sırada intikal eden polis, göstericileri dağıtmış ayrıca Ankara 23. Asliye Ceza Mahkemesi'nde göstericiler hakkında kamu davası açılmıştır. Mahkeme, göstericilerin, 2911 sayılı Kanun'un 10. maddesinde belirlenen toplantı ve gösterilerden en az 48 saat önce valiliğe bildirim yapılması gerektiği yükümlülüğüne uyulmadığı gerekçesiyle her bir göstericiye beş ay hapis cezası vermiş ve hükmün açıklanmasını geri bırakmıştır.

AYM, Osman Erbil kararında, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde izin ve bildirim usullerine ilişkin aynen şunları ifade etmiştir;

> "… izin ve bildirim usullerinin uygulanması toplanma hakkının etkin kullanılması imkânını sağlamak içindir. Derhal tepki verilmesinin haklı olduğu özel durumlarda ve protesto barışçıl yöntemlerle yapıldığında, bu tür bir eylemin,

[213] AYM, Osman Erbil Kararı, 2013/2394 Başvuru No., 25.03.2015 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/ikinci-bolum-k-2013-2394-t-25-3-2015, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

sadece bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmediği gerekçesiyle dağıtılması barışçıl toplantı hakkına ölçüsüz bir sınırlama olarak değerlendirilmelidir…

Katılımcıların, bazı gazete ve parti yöneticilerin gözaltına alınmasını protesto etmek için 2911 sayılı Kanun gereğince bildirimde bulunmalarının beklenmesinin, gözaltı süresinin kısalığı ve ani gelişen bir olaydan kaynaklanması nedeniyle makul olduğu da söylenemez. Öte yandan, katılımcıların sayısı ve şiddet içermeyen davranışları gözetildiğinde eylemin barışçıl niteliğinde de bir tereddüt bulunmamaktadır. Kaldı ki eylemin yapılması nedeniyle toplumsal hayatın etkilendiğine ve kamu düzenin bozulduğuna dair de tutanaklar ve beyanlara yansıyan herhangi bir durum da söz konusu değildir. … Bu durumda polisin, gerekli güvenlik önlemlerini alarak makul ve itidalli davranışıyla bu gösteriyi sonlandırması yerine basın açıklaması yapmalarına müsaade etmeden yaklaşık 15 dakika gibi çok kısa bir süre içinde başvurucu ve diğer katılımcıları gözaltına almasının demokratik bir toplumda gerekli ve ölçülü olduğu söylenemez."

Yukarıda belirttiğimiz kararında AYM, AİHM'nin Bukta ve Macaristan kararında olduğu gibi durumun derhal tepki verilmesini gerekli kıldığı hallerde barışçıl toplantı ve gösterilerin izin veya bildirim şartına uyulmadığı gerekçesiyle dağıtılmasını ölçüsüz ve demokratik toplumda gereksiz olarak değerlendirmiştir.

Yerel mevzuatta yer alan izin veya bildirim şartına uyulmaksızın düzenlenen barışçıl toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin şayet durum ani tepki verilmesini gerektiriyorsa engellenmemesi gerektiğine yukarıda değindik. Ayrıca değinmemiz gereken bir diğer husus, izin veya bildirim şartlarına uyulmaksızın gerçekleşen toplantı ve gösterilerin, kamu düzenini ihlal etmedikleri ve barışçıl gerçekleştikleri takdirde de engellenmemeleri gerektiğidir. Bu durumda ayrıca durumun ani tepki verilmesini gerektirdiği bir halin aranmasına gerek yoktur.

Bu konuda AİHM'nin Oya Ataman – Türkiye[214] kararı güzel bir örnektir. İçinde avukat olan başvurucu Oya Ataman'ın da bulunduğu 40 - 50 kişilik bir grup F tipi cezaevlerini protesto etmek amacıyla Sultanahmet Parkı'nda buluşarak basın açıklamasında bulunmuşlar ve yürüyüş düzenlemişlerdir. Polis grubu izinsiz gösteri düzenledikleri ve kamu düzenine uymadıkları gerekçeleriyle dağıtmıştır. AİHM kararında öncelikle, ülkemiz mevzuatına göre halka açık gösterilerin düzenlenmesi için

[214] AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No., 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-124242%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

izne gerek olmadığını belirtmiş, mevzuata göre gösteri veya toplantıdan 72 saat önce yetkili makamlara bildirimde bulunma yükümlülüğü olduğunu ve bildirimsiz gerçekleşen bir gösterinin kanun dışı olacağını ifade etmiştir. Ancak AİHM kararının devamında *"kanundışı bir durumun toplantı özgürlüğünün ihlal edilmesini haklı gösteremeyeceğini"* hatırlatmış ve yetkililerin toplanmanın en iyi şekilde geçmesi için önlemler alması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak AİHM, göstericilerin kamu düzenini tehlikeye atacak bir unsura sahip olmadığını ve bu durumda polisin gösteriye son vermekteki sabırsızlığının anlamsız olduğunu belirterek aynen şunları ifade etmiştir; "*AİHM için, göstericilerin şiddet içeren faaliyetlerde bulunmadığında kamu güçlerinin, AİHS'nin 11. maddesi tarafından güvence altına alındığı şekliyle toplantı özgürlüğünün geçerli olabilmesi için, barış yanlısı toplanmalara hoşgörüyle yaklaşması önem arz etmektedir*."

AİHM'nin Oya Ataman – Türkiye kararından görüleceği üzere, izinsiz veya bildirimsiz gerçekleşen bir toplantı veya gösteri bu sebeple kanun dışı olsa bile şayet barışçıl şekilde gerçekleşiyor ve kamu düzenini tehdit etmiyorsa hoşgörüyle karşılanmalıdır.

Bu konuda AİHM'nin Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası – Türkiye[215] kararı da bir başka emsaldir. Başvurucular, kaliteli ve parasız eğitim hakkının tanınmasını talep etmek amacıyla tüm sendika üyelerinin davet edildiği ve Ankara'da düzenlenecek bir gösteri organize etmişlerdir. Hükümete göre gösteri parklarda ve ana caddelerde cereyan edecek olup Milli Eğitim Bakanlığı önünde basın açıklaması yapılarak oturma eylemi yapılacaktır. Valilik, gösteriden 48 saat önce bildirimde bulunma yükümlülüğüne uyulmadığı ve 2911 sayılı kanunun 22. maddesine aykırı bir toplantı tertip edildiği için gösterinin yasa dışı olduğunu, gösteriye engel olunacağını ve katılımcılar ile düzenleyiciler hakkında ceza davası açılacağını bildirmiştir. Nitekim polis İstanbul'dan gösteriye katılmak üzere yola çıkan otobüsleri durdurmuş ve Ankara'ya gitmelerine engel olmuştur. AİHM kararında, gösterinin barışçıl gerçekleşmeyeceğine dair hiçbir işaret olmadığını belirtmiş, "*önceden bildirim yapılmamasından kaynaklanan kanunsuz durumun tek başına, toplantı özgürlüğü hakkının kullanımına yönelik bir müdahaleyi*

[215] AİHM, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri – Türkiye, 20347/07 Başvuru No, 05.07.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-119989%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

haklı kılmadığını" hatırlatmış, yalnız gösterinin gerçekleşmesini önlemek için tedbir alınmasını abartılı bulmuş, öncelikle gösterinin düzen içinde gerçekleşmesi için önlem alınması gerektiğini ifade etmiş ve sonuç olarak gösteriyi düzenleyenlerin kanuna uymadıklarını kabul etmekle beraber "*başvuranların gösteriye katılmasını engellemek için kolluk kuvvetlerinin sert müdahalesiyle kanunlara riayet ettirmeye zorlanılmasının kamu düzeninin ya da başkalarının haklarının korunması bakımından zorunlu olmayan orantısız bir tedbir teşkil ettiği* "ne karar vermiştir.

Yukarıda belirttiğimiz tüm AİHM ve AYM kararlarından anlaşılacağı üzere toplantı ve gösterilerin, mevzuata aykırı şekilde bildirim veya izin usulüne aykırı gerçekleşmesi halinde öncelik hakkın kullanımının sağlanması ve devletin toplanma ve gösterilere hoşgörüyle yaklaşmasıdır. Toplantı veya gösteri yürüyüşü ani gelişen bir duruma tepki çekmek amacıyla izin veya bildirim usulüne riayet edilmeksizin gerçekleşebilir. Veya bildirimsiz gerçekleşen toplanma veya gösteri barışçıl nitelikte ve kamu düzenini ihlal etmeksizin cereyan ediyor olabilir. Tüm bu hallerde toplantı ve gösterilerin gerçekleşmesine müsaade edilmeli ve gereken önlemler alınmalıdır.

3.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkının Sınırlandırılması

Hiçbir toplumda ve hiçbir zaman sınırsız özgürlüklerden bahsedilemez. Sınırsız özgürlük halinde anarşi ve neticesinde özgürlüksüzlük sonucu hasıl olacağı açık bir gerçektir. O halde özgürlüklerin kişi için bir anlam ifade edebilmesi özgürlüğün sınırlarının belirtilmesi, detaylı kurallarla çerçevelenmesi ve kullanım yollarının gösterilmesi halinde mümkündür[216].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesiyle tanınan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı mutlak değildir. Söz konusu maddenin ikinci fıkrasında sayılan meşruluk şartlarına uyularak kısıtlanabilir[217]. Ancak söz konusu sınırlama AİHS ruhuna uygun olmalıdır[218].

[216] Munci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 2013), 217.
[217] Said Vakkas Gözlügöl, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2014), 244.
[218] İlyas Doğan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*, (Ankara: Astana Yayınları, 2019), 288.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 2. fıkrasına göre toplantı özgürlüğü; "*... yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz.*"

1982 Anayasası da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 2. fıkrasına paralel şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının sınırlandırılmasını 34. maddesinin 2. fıkrasında şöyle düzenlemiştir; "*Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.*"

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ülkemiz içinde sınırlandırılmasında ayrıca "temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması" başlıklı 13. maddesi de dikkate alınmalıdır. "Sınırlandırmanın sınırlandırılması" olarak nitelenen bu maddeye göre; "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*" Anayasamızın 13. maddesiyle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması bir takım sınırlandırılmalara tabi tutulmuş olup Anayasamızın çizdiği bu çerçeve AİHM kararlarında yapılan denetimle de uyumludur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, önüne gelen başvurularda, hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini incelerken Anayasamızın 13. maddesinde öngörülen sınırlama rejimine benzer şekilde müdahalenin yasayla veya daha geniş bir tabirle hukuken öngörülüp görülmediğine, yasayla öngörülen bir müdahale varsa bunun

sınırlı sayıda belirtilen meşru amaçlara dayanıp dayanmadığına ve son olarak müdahalenin demokratik toplumda gerekliliği ve ölçülülüğüne bakmaktadır[219].

Tezimizin bu kısmında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ekseninde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının sınırlandırılması incelenecektir.

3.2.1. Müdahalenin Varlığı Sorunu

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin başvurularda bir ihlal veya ret kararı vermeden önce öncelikle hakka yönelik bir müdahalenin bulunup bulunmadığına bakmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne yönelik aktif veya pasif suretle herhangi bir müdahale söz konusu değilse bir ihlalin bulunması da mümkün değildir. Bu sebeple öncelikle nelerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahale teşkil ederken nelerin edemeyeceğini ele almamız gerekir.

Kamu makamları tarafından hakka yönelik bir müdahale kamu makamının eylem veya işlemleriyle yani negatif yükümlülüklerine aykırı davranmasıyla gerçekleşebileceği gibi ihmali veya hareketsiz kalması yani pozitif yükümlülüklerini gerçekleştirmemesi yoluyla da meydana gelebilir.[220]

Devletten hakka yönelen müdahaleler yasama, yürütme ve yargı erklerinden kaynaklanabilir. Toplantı özgürlüğünün kullanılmasına engel olacak içerikte yasal düzenlemelerin kabul edilmesi veya bu yönde ifade özgürlüğüne aykırı olduğu bilinen düzenlemelerin değiştirilmemesi yoluyla yasama organı hakka müdahalede bulunmaktadır. [221]

Devletten hakka yönelen ikinci müdahale kaynağı yürütme veya genel olarak idaredir. Yürütme organı, düzenlediği tüzük ve yönetmelik gibi düzenleyici işlemlerle ve

[219] Abdullah Şeref Gözübüyük ve Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2016), 392.

[220] Osman Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mayıs, 2006, 40.

[221] Ulaş Karan, *Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü*, (Ankara: Avrupa Konseyi, 2018), 108.

bireysel işlemlerle hakka müdahalede bulunabilir. Bu müdahaleler genelde keyfi biçimde gerçekleşir. Yasalara açıkça aykırı davranılması, yasaların yeteri kadar hakkı güvence altına almaması veya yasaların belirsiz olması idareye keyfi davranması için zemin hazırlayabilir. İdare tarafından hakka yönelen müdahaleler aynı yasamada olduğu gibi ihmali veya icrai suretle gerçekleşebilir. Toplantı veya gösteriye yönelecek devlet dışı bir aktörden kaynaklı müdahaleyi bilmesi veya bilebilecek durumda olmasına rağmen gerekli önlemlerin alınmaması ihmali suretle gerçekleşen müdahalelere en iyi örnektir.[222] Nitekim AİHM, Identoba – Gürcistan[223] kararında gösteriden önce göstericilerin kendilerine yönelecek saldırılara ilişkin yetkilileri uyardığını ve bu sebeple güvenlik güçlerinin tedbir almakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir. Ancak gösterilerde yeteri kadar polis görevlendirmeyen ve göstericilerin fiziki saldırıya maruz kalmasına kadar olaylara müdahalede bulunmayan Gürcistan Devleti'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını ihlal ettiğine karar verilmiştir.

İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı gerçekleştirdiği icrai müdahalelere ise pek çok örnek gösterilebilir. AİHM, sırf toplantı ve gösteri yürüyüşüne katıldığı için kişilere idari para cezası kesilmesini veya gösterici memur hakkında disiplin cezası kararı alınmasını hakka yönelik müdahale kabul etmiştir.[224] Her ne kadar toplantı veya gösteri yürüyüşü öncesi bir bildirim veya izin usulünün bulunması hakka müdahale teşkil etmese de gösteri veya toplanmaya izin verilmemesi bir müdahaledir. AİHM, Baczkowski ve diğerleri – Polonya[225] kararında, azınlıklara yönelik dikkat çekmek için düzenlenen yürüyüş ve toplantıya izin verilmemesini hakka yönelik bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Her ne kadar göstericiler izin alamamalarına rağmen toplantıyı gerçekleştirseler de resmi makamlarca izin verilmemiş bir gösterinin riskli olması ve kamusal makamların korumasından mahrum kalınması, AİHM tarafından müdahalenin birer unsuru kabul edilmiştir. Mahkeme tarafından dikkat çekilen bir diğer konuysa izin

[222] Ulaş Karan, *Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü*, 109.
[223] AİHM, Identoba ve Diğerleri – Gürcistan, 73235 Başvuru No, 12.05.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168558%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.
[224] AİHM, Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye, 19620/12 Başvuru No, 23.01.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159591%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020; AİHM, Karaçay – Türkiye, 6615/03 Başvuru No, 27.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-121653%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.
[225] AİHM, Baczkowski ve Diğerleri/Polonya, 1543/06 Başvuru No, 03.05.2007 Tarih. Aktaran: Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 62.

verilmeme işlemine karşı yapılan itirazın toplanmadan önce sonuçlandırılmamasının ayrıca ihlale sebebiyet vermiş olduğudur.[226]

Bir diğer yandan toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı gibi kolektif olarak kullanılan hakların siyasi otorite tarafından kendisine yönelik bir tehdit olarak algılanması, hakka yönelik yeni bir takım pasif müdahalelerin de tartışılabileceğini düşündürmektedir. Güvenlik önlemleri açısından yaygın mobese kullanımı, gerekenden fazla tedbir maksatlı müdahalede bulunulması, geniş yorumlanan disiplin yaptırımları veya sosyal medya denetimleri gibi uygulamalar halk nezdinde toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin radikal bir davranış olarak yorumlanmasına sebep olup hakka yönelik görünmez bir müdahale duvarı oluşturmaktadır.[227]

Devletten yönelen müdahalelerin değineceğimiz son kaynağı yargı organıdır. Savcılık tarafından düzenlenen iddianamelerin mahkemeler tarafından kabul edilmesi neticesinde ifade özgürlüğüne yönelik müdahale gerçekleşebilmektedir. Ayrıca kovuşturma aşamasına geçilmeden önce alınan koruma tedbirleri de toplanma özgürlüğüne müdahale anlamına gelebilir. Savcılık tarafından alınan gözaltı kararı veya savcılığın talebi üzerine ceza mahkemesince alınan tutuklama kararı da hakka yönelik müdahalelere verilebilecek örneklerdir.[228] Örnek vermek gerekirse Açık ve Diğerleri – Türkiye[229] kararında AİHM, akademik yıl açılış töreninde konuşmakta olan rektörü protesto eden öğrencilerin yakalanması ve göz altına alınması işlemlerinin hakka müdahale ve ihlal teşkil ettiğine karar vermiştir. Toplanma ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünü kullanan bir kişiye yalnızca soruşturma açılsa ve sürecin sonunda hakkında dava açılmasa bile bu özgürlüğe yapılan bir müdahaledir.[230]

Yukarıda bahsettiğimiz yasama ve idare makamları gibi yargı organları da hareketsiz kalarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne müdahalede bulunmuş olabilirler. Toplantı ve gösteri yürüyüşüne yönelen müdahalelere yönelik etkin bir soruşturma

[226] Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 63.
[227] Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 63.
[228] Ulaş Karan, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, 110.
[229] AİHM, Açık ve Diğerleri – Türkiye, 31451/03 Başvuru No, 13.01.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-125903%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.
[230] Ulaş Karan, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, 110.

yürütülmemesi veya bu konuda savcılık tarafından alınan bir takipsizlik kararı, ihmali suretle toplantı ve gösteri yürüyüşünün ihlali anlamına gelebilir.[231] Daha önce belirttiğimiz Identoba – Gürcistan[232] kararında AİHM, göstericilerin karşıt göstericiler tarafından uğradığı saldırıdan sonra yetkililerin olayı çevreleyen koşullara yönelik kapsamlı ve faydalı bir soruşturma başlatmış olması ve söz konusu olaya ilişkin homofobik nedenleri ortaya çıkarmak için makul tüm adımların atılmış olması gerektiğini ifade etmiştir.

3.2.2. Hukuken Öngörülmüş Olması

İnsan hakları yargılamasında bir hakka yönelik sınırlandırmanın demokratik toplumda gerekli olup olmadığı denetlenmekte ve sınırlandırmanın meşru sayılabilmesi için yasal bir düzenlemenin bulunması ön şart olarak aranmaktadır[233].

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne dair sınırlamaların her şeyden önce kanunilik ilkesine uygun olması gerekir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden bu yana demokratik hukuk devletleri tarafından kabul edildiği üzere özgürlükler ancak Yasama organı yoluyla çıkarılacak bir kanun yoluyla sınırlanmalıdır. Nitekim Anayasamızın 13. maddesi de temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceğini düzenlemiştir[234].

AİHS'nin 11. maddesine göre, devletler tarafından toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkına yapılacak bir müdahalenin hukuken öngörülmüş olması gerekmektedir. Şayet toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan bir müdahalenin iç hukukta dayanağı bulunmuyorsa bu müdahale keyfi sayılacak ve müdahalenin demokratik toplumda gerekliliği ile meşru amaçlar şartlarını taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın hakkın ihlal edildiği sonucuna varılacaktır[235].

---

[231] Ulaş Karan, Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü, 110.

[232] AİHM, Identoba ve Diğerleri – Gürcistan, 73235 Başvuru No, 12.05.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168558%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

[233] Murat Güven, *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*, 67.

[234] Muhammed Bilal Arı, *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Bu Hakkın Sivil Toplum Kuruluşları Açısından Önemi*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019), 76.

[235] Osman Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", 44.

Bir müdahalenin dayanağı olarak gösterilen iç hukuktaki hukuk kuralının erişilebilir olması gerekmektedir. Hukuk kuralının erişilebilir ve öngörülür olması hukukun üstünlüğü ilkesini test etmekte yeterli değildir. Ayrıca söz konusu hukukun keyfi müdahalelere karşı bireylere koruma sağlaması gerekmektedir[236].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sunday Times – Birleşik Krallık[237] davasında "hukuken öngörülmüş olma" ifadesinden ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklamıştır;

> "Mahkemenin görüşüne göre, "hukuken öngörülmüş" ifadesinden şu iki koşul ortaya çıkmaktadır: Birincisi, [uygulanacak olan] hukuk, yeterince erişilebilir olmalıdır; başka bir anlatımla, vatandaşlar belirli bir olaya uygulanabilir nitelikteki hukuk kurallarının varlığı hakkında yeterli bilgiye sahip olabilmelidirler. İkincisi, vatandaşların davranışlarını düzenlemelerine olanak vermek için yeterli açıklıkta düzenlenmemiş bir norm, "hukuk" kuralı olarak kabul edilemez: Vatandaşlar belirli bir eylemin gerektirdiği sonuçları, durumun makul saydığı ölçüde ve eğer gerekiyorsa uygun bir danışmayla önceden görebilmelidir. Bu sonuçların mutlak bir belirginlikle önceden görülebilir olması gerekmez; çünkü tecrübeler bunun mümkün olmadığını göstermektedir. Belirgin olması daha çok arzu edilir, ancak bu aşırı derecede bir katılığı beraberinde getirebilir; oysa hukuk değişen koşullara ayak uydurabilmelidir. Bu nedenle birçok yasa az ya da çok kaçınılmaz olarak muğlak terimlerle ifade edilir; bunların yorumu ve uygulaması, hukuk tatbikatının sorunudur."

Sunday Times – Birleşik Krallık davasında ifade edildiğine göre, "hukukun öngördüğü" ifadesindeki hukuk sözcüğünden yalnızca "yasa" anlamı çıkarılmamalıdır. Mahkeme'ye göre yazılı hukuk kuralarının uygulanmadığı "Common Law" sisteminin öngördüğü bir kuralın hukuken öngörülmediği kabul edilemez. Aksi halde sözleşmeye taraf devlet sözleşmede belirlenen meşru sınırlama amaçlarından mahrum kalacak ve hukuk sistemi temelinden sarsılacaktır[238].

Yukarıdaki tüm açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkına yapılacak bir müdahalenin Anayasa, Yasa, Tüzük, Yönetmelik gibi

---

[236] Egemen Esen, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini*, (İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020), 109.

[237] AİHM, Sunday Times - Birleşik Krallık, 6538/74 Başvuru No, 26.04.1979 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 269.

[238] AİHM, Sunday Times - Birleşik Krallık, 6538/74 Başvuru No, 26.04.1979 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 269.

yazılı bir kurala ve/veya bağlayıcı mahkeme kurallarına yani içtihadi hukuk kaynağına dayanması gerekmektedir. Bu sayede özgürlüğe müdahale eden bir yargı merciinin veya idari makamın bu yetkisini nereden aldığı anlaşılır[239].

Vyerentsov – Ukrayna[240] kararı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kanunla sınırlanabileceğine ilişkin güzel bir örnektir. Başvurucu, Lviv Belediye Binası önünde savcılık hizmetlerindeki yolsuzluklara dikkat çekmek amacıyla bir eylem düzenlemiştir. Başvurana gösteri düzenleme usulünü ihlal ettiği sebebiyle ve İdari Suçlar Kanunu gerekçe gösterilerek üç günlük idari tutuklama cezası verilmiştir. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra Ukrayna Devleti, anayasada öngörülen toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına dair usullere özgü bir kanun düzenlememiştir. Bu sebeple Mahkeme aynen şöyle karar vermiştir;

> "Başvuranın yakalanmasının yasal dayanağı, gösteri düzenleme usulü ihlalleri hakkında yükümlülükleri belirleyen ve yeterince erişilebilir olduğu değerlendirilen İdari Suçlar Kanunu olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna'da gösteri düzenlemeye ilişkin açık ve öngörülebilir bir usul mevcut olmamıştır. Açıkçası, Ukrayna Anayasası'nda gösteri yapma özgürlüğüne ilişkin muhtemel kısıtlamalar hakkında konulan genel kurallarının yine de iç hukukta daha fazla detaylandırılmış olması gerekirdi. Anayasa Mahkemesi 2001 tarihli bir kararında hususi olarak, barışçıl gösterilerin Ukrayna yetkililerine bildirilmesine ilişkin usulün yasal düzenlemeye tabi bir konu olduğuna karar vermiştir. Ayrıca bu tür bir usulü tesis eden tek mevcut belge, 1988 yılında, artık mevcut olmayan bir ülke olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından kabul edilmiş olan ve yerel mahkemeler tarafından genellikle hala uygulanabilir kabul edilmeyen bir kararnamedir. Dolayısıyla, İdari Suçlar Kanunu'nda atıfta bulunulan "usulün", başvuranın şartlar dâhilinde makul bir dereceye kadar eylemlerinin sonuçlarını öngörebilmesini sağlayacak şekilde, yeterli kesinlikte formüle edilmediği sonucuna varılmıştır. Aynı sebepten ötürü yerel yetkililerin kendi bölgelerindeki gösterilerin düzenlenmesini ve tertiplenmesini düzenlemek üzere uygulamaya koydukları usullerin yeterli bir yasal dayanağı olduğu görülmemiştir."

Djavit An – Türkiye kararı, aynı konuda önemli bir başka örnektir. Başvurucu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşıdır. Başvurucu Türk askerinin adadaki varlığını işgal olarak nitelendirmekte ve içinde Kıbrıslı Türk ve Rum üyelerin bulunduğu bir

[239] Doğru, "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü", 41.

[240] AİHM, Vyerentsov – Ukrayna, 20372/11 Başvuru No, 11.04.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-170222%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

derneğin koordinatörlüğünü yapmaktadır. Söz konusu derneğin Güney Kıbrıs'ta bulunan toplantılarına katılmak isteyen başvurucunun, KKTC'ye ve Türkiye Devleti'ne pek çok kere yaptığı bu başvuruları reddedilmiştir. AİHM, söz konusu davada Türkiye Devleti'nin başvurucuya izin vermemesine gerekçe olarak bir yasal dayanak sunmadığını dolayısıyla sözleşmenin 11. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir[241].

Yukarıda belirttiğimiz kararlarından anlaşılacağı üzere sözleşmeye taraf olan devletlerin toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına dair usul ve sınırlamaları öngören bir kanun düzenlemeleri gerekmektedir. Yasal bir dayanağı olmayan veya dayanılan düzenlemenin geçerliliğine dair şüpheler olan bir halde başka bir inceleme yapılmaksızın hakkın ihlal edildiğine karar verilecektir. Yasal sınırlamanın açık ve erişebilir olması ve usul ve sınırlandırmaların detaylandırılmış olması gerekmektedir.

AİHM, müdahalenin hukukilik denetimini yaparken sınırlamanın öngörüldüğü kanunun hukuka uygunluğunu da göz önüne almaktadır. Gafgaz Mammadov – Azerbaycan[242] kararına konu olayda, başvurucu katıldığı barışçıl bir gösteride gözaltına alınmıştır. Daha sonra başvuran İdari Suçlar Kanunu uyarınca beş gün süreyle idari para cezasına çarptırılmıştır. AİHM, Azerbaycan Anayasası'nda toplantı ve gösteri yürüyüşleri için ön bildirim sisteminin benimsendiği ancak bunun yerini uygulamada Toplantı Özgürlüğü Hakkında Kanun içerisinde yer alan izin sisteminin aldığını ifade etmiştir. Mahkeme, halk toplantılarını düzenleyen *"Azerbaycan mevzuatının öngörülebilirliği ve açıklığı ve de bu tür toplantıların suiistimal edici bir şekilde yasaklanması veya dağıtılması riski konusunda*" kaygılıdır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahalenin hukukilik denetimi yapılırken yalnızca müdahalenin bir yasayla öngörülmüş olmasına bakılmaz. Ayrıca müdahaleye konu yasanın yerel mahkemelerce nasıl uygulandığı ve yorumlandığı da değerlendirilir. Müdahale bir yasayla öngörülse bile şayet mahkemeler yasayı toplantı ve gösteri yürüyüşüne güvence sağlayacak şekilde yorumlamıyorsa sınırlamanın hukuken

[241] AİHM, Djavit An – Türkiye, 20652/92 Başvuru No, 20.12.2003 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-141244%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

[242] AİHM, Gafgaz Mammadov – Azerbaycan, 60259/11 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168439%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

öngörülmediğine karar verilecektir. Bu konuda AİHM'nin Işıkırık – Türkiye kararı önemli bir örnektir.

Işıkırık – Türkiye[243] kararına konu olayda, polis tutanaklarına göre 14 PKK üyesinin öldürülmesi sonrasında düzenlenen cenaze ve akabinde gelişen gösterilerde ayrılıkçı ve düşmanca sloganlar atılmış, PKK posterleri ile flamaları sallanmış ve Abdullah Öcalan lehine sloganlar atılmıştır. Cenaze bittikten sonra yasadışı örgüt lehine sloganlar atmaya devam eden kalabalık polis tarafından uyarılmış fakat kalabalık tahrik olarak polise taş atmaya başlamıştır. Birkaç polis memuru yaralanmış, devlet bina ve araçlarına zarar verilmiş, bankalar, özel kişilere ait araçlar ve dükkânlar zarar görmüştür. Devam eden günlerde de gösteriler sürmüş ve Dicle Üniversitesi'nde Abdullah Öcalan'ın tutukluluk koşullarının ve devlet tarafından zehirlendiği iddialarının üzerine gösteri yapılmıştır. Başvurucu, 14 PKK'lının cenazesine dini bir görev olarak katıldığını kabul etmiş ancak PKK lehine sloganlar attığını ve polise taş attığını inkâr etmiştir. Başvurucu, Dicle Üniversitesi önünde göstericilerle birlikte kısa bir süre bulunduğunu ancak burada da yasa dışı bir faaliyette bulunmadığını ileri sürmüştür. Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi, başvurucuyu terör örgütü üyesi olmaktan mahkûm etmiştir. Başvurucunun terör örgütü üyeliğinden mahkûm olmasına dayanak gösterilen TCK hükümlerini inceleyerek hukukilik denetimi yapan AİHM aynen şunları ifade etmiştir;

> "Mahkeme, yerel mahkemelerin yasadışı örgüt "üyeliği" kavramını TCK'nın 220 § 6 maddesi uyarınca kapsamlı mahiyette yorumladığını gözlemlemiştir. Yasadışı bir örgüt tarafından çağrısı yapılan bir gösteride yalnızca bulunmuş olma ve açıkça söz konusu örgüte yönelik olumlu bir görüş ifade eder bir tutumla hareket etme eylemi, bunu örgüt "adına" eylemde bulunma olarak kabul etmek için yeterli olup; ilgili kişiyi gerçek bir örgüt üyesi olarak cezalandırmaya yetki vermektedir. Buna karşılık Mahkeme, TCK'nın 314. maddesi tek başına uygulandığında sanık tarafından gerçekleştirilen eylemlerin "devamlılığı, çeşitliliği ve yoğunluğu" yerel mahkemelerce dikkate alınması gerekirken (bk. yukarıda § 34'te bahsi geçen, Türk Ceza Kanununun 216, 299, 301 ve 314. maddeleri hakkında Venedik Komisyonu Görüşü); aynı madde başvuranın davasında da olduğu gibi 220 § 6 maddesine yollama yapılmak suretiyle uygulandığında, başvuranın, ilk derece mahkemesine göre PKK'nın talimatları doğrultusunda düzenlenmiş olan iki kamuya açık toplantıya yalnızca katılması ve bu toplantılardaki eylemleri, yani cenaze töreninde tabutların yakınında yürümesi ve zafer işareti yapması ile gösteri

[243] AİHM, Işıkırık – Türkiye, 41226/09 Başvuru No, 14.11.2017 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187675%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

esnasında alkış tutması gerekçeleriyle silahlı bir örgüte üye olmak suçundan mahkûm edildiğini kaydetmiştir. Bu nedenle Mahkeme, TCK'nın 314 § 2 maddesindeki mahkûmiyet ölçütlerinin, 220 § 6 maddesiyle bağlantılı olarak uygulandığında, başvuranın zararına olacak şekilde kapsamlı olarak uygulandığını tespit etmiştir. … Benzer şekilde, 314. madde tek başına uygulandığında, mahkemeler sanığın silahlı bir örgütün "hiyerarşik yapısı" içerisinde suç işleyip işlemediğini değerlendirmektedir. Öte yandan, başvuranın davasında aynı madde 220 § 6 maddesine yollama yapılarak uygulandığında, kendisinin bir hiyerarşik düzen dâhilinde hareket edip etmeme durumu değerlendirme dışında kalmış; yalnızca PKK "adına" hareket ettiği düşünüldüğünden bir silahlı örgüt üyesi olmaktan mahkûm edilmiştir. Özetle, başvuranın davasında görüldüğü üzere, TCK'nın 220 § 6 maddesi uyarınca hapis cezası biçimindeki ağır bir cezai müeyyidenin uygulanmasına yönelik potansiyel bir dayanak teşkil eden eylemler dizisi öyle geniştir ki; hükmün lafzı, bu hükmün yerel mahkemelerce kapsamlı biçimde yorumlanması da dâhil olmak üzere, kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı yeterli düzeyde koruma sağlamamaktadır."

AİHM'nin yukarıda belirttiğimiz Işıkırık – Türkiye kararından anlaşılacağı üzere hukukilik denetimi yapılırken müdahaleye dayanak olarak gösterilen yasa hükmünün lafzıyla beraber yerel mahkemelerin yasa hükmünü yeterli güvenceyi sağlayarak uygulayıp uygulamadığına bakılmalıdır. Işıkırık – Türkiye kararında AİHM, TCK'nın ilgili maddelerinin hem lafzıyla hem de yerel mahkemelerce uygulanmasıyla yeterince güvence sağlamadığına karar vermiştir. Mahkeme'ye göre başvurucuya ceza verilmekte gerekçe gösterilen yasa hükümleri ve bunların uygulanış tarzı bir terör örgütü üyesiyle, üye olmayan biri arasındaki ayrımı kaldırmaktadır.

3.2.3. Meşru Amaçlar

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin 2. paragrafına göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı milli güvenlik, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması meşru amaçlarıyla sınırlı olmak üzere sınırlanabilir. Bu meşru amaçlar ancak barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşleri için geçerlidir[244].

[244] Gökçen Alpkaya, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart 1, 2001, 12.

AİHS'in 11/2 maddesinden açıkça anlaşılacağı üzere toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı burada yer alan sınırlandırma sebepleri dışında başka nedenler ve amaçlarla sınırlanamaz. Ayrıca Sözleşmenin 18. maddesinde ifade edilen "*özgürlüklere getirilen sınırlamaların öngörülen amaçlar dışında kullanılamayacağı*" yani amaç saptırması yasağına göre ilgili maddede sayılan sınırlama sebeplerinin arkasına gizlenerek başka bir amaca yönelmek yasaktır. Bu sebeple AİHM, ulusal makamların sınırlama veya müdahale unsurlarının Sözleşmenin 11/2. maddesinde sayılan meşru amaçları oluşturduğuna dair nitelemesine bağlı değildir. Burada önemli olan konu ulusal makamların nitelemesinin gerekçelerle uyumlu olması ve yetki saptırması oluşturmamasıdır[245].

İç hukukta hakka yönelik müdahalenin hukuki bir dayanağı varsa, bu dayanağın temelsiz olacağı düşünülemeyeceğinden başvurucunun müdahalenin aslında meşru amaç gütmediğini ispat etmesi gerekecektir[246]. Sözleşmede sayılan meşru amaçlar soyut kavramlardır. AİHM önüne gelen uyuşmazlıklarda bu kavramların tanımını ve tanım üzerinden somut olayda bu tanımda belirlenen unsurların bulunup bulunmadığını değerlendirmemektedir. Bu sebeplerle başvurucunun somut olayda meşru amaç güdülmediğini ispat etmesi zordur[247].

Devletlerin somut olarak tanımlanması mümkün olmayan sınırlama nedenlerine başvurması sebebiyle meşru amaç ölçütü yeterli güvenceyi sağlayamamaktadır[248]. AİHM genellikle Sözleşmede sayılan meşru amaçlardan en az birinin bulunduğu varsayımı üzerinden incelemesini yapmaktadır[249].

Yukarıda belirttiğimiz AİHS madde 11/2'nin ilk cümlesinde yer alan sınırlama sebepleri dışında ayrıca AİHS madde 11/2'nin son cümlesiyle silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve devlet idaresi mensuplarının bu madde kapsamındaki haklarını

[245] Ömer Anayurt, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü", *Kamu Hukuku Arşivi*, Mart 1, 2003, 54.
[246] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 14.
[247] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 14.
[248] Ulaş Karan, *İfade Özgürlüğü*, (Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018), 135.
[249] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 14.

kullanmasına meşru sınırlamalar getirilebileceği düzenlenmiştir. Söz konusu sınırlama sebepleri Sözleşmenin 11/2'nin ilk cümlesinde yazılan olağan sınırlama sebeplerinden farklı olabilir[250]. Fakat Mahkeme'ye göre kişiler açısından getirilen bu istisna dar yorumlanmalı ve hakkın özüne dokunmamalıdır. Söz konusu sınırlamaların yalnızca hakkın kullanımına ilişkin olması gerekmektedir[251]. Ayrıca bu meşru amaca dayanarak getirilen sınırlamanın yasayla öngörülme koşulu aynı ölçütlerle geçerlidir[252].

Çalışmamızın devamındaki alt başlıklarda AİHS madde 11/2'de belirtilen meşru amaçların her biri ayrı ayrı ele alınacaktır. Ancak AİHM kararlarında bu meşru amaçların tanımı yapılmadığı ve Mahkeme genellikle meşru amaçların varlığını peşinen kabul ederek denetimi demokratik toplumda gereklilik ölçütüne taşıdığından, AİHM kararlarındaki somut olaylar üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

3.2.3.1. Milli Güvenlik

Sözleşmenin diğer maddelerinde olduğu gibi toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin meşru amaçlarla sınırlama sebeplerinin istisna, özgürlüğün ise kural olduğunu hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla milli güvenlik kavramı dahil tüm sınırlama sebeplerini mümkün olduğunca dar ve lafzi şekliyle anlamalıyız[253].

Tabiatı gereği milli güvenlik kavramı sübjektiftir. Her ülkenin özel koşullarına göre milli güvenlik kavramına yüklenen anlamlar değişecektir. Bu özel koşullar sebebiyle

---

[250] Tayanç Tunç Molla, *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*, (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2019), 105.

[251] AİHM, İsmail Sezer – Türkiye, 36807/07 Başvuru No, 24.03.2015 Tarih. Aktaran; Molla, *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*, 106.

[252] AİHM, Rekvény - Macaristan, 25390/94 Başvuru No, 20.05.1999 Tarih. Aktaran; Molla, *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*, 106.

[253] Osman Ermumcu, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesinin Tahlili", Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi, http://www.izmirbim.adalet.gov.tr/belgeler/makaleler/mesleki/A%C4%B0HS.11.MADDES%C4%B0N%C4%B0N%20TAHL%C4%B0L%C4%B0%20O.ERMUMCU.doc, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

milli güvenlik kavramının, kendi güvenliğini sağlayacak ülke tarafından tanımlanması lazımdır[254].

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 1/d maddesinde milli güvenlik kavramı şöyle tanımlanmıştır; *"Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını, ifade eder*[255]." Anayasa Mahkemesi ile Danıştay da pek çok kararında milli güvenlik kavramını yorumlamıştır[256]. Anayasa Mahkemesi 25.04.1974 tarihli kararında[257] kavramı aynen şöyle yorumlanmaktadır;

> " "millî güvenlik" ve "kamu düzeni" uygulayıcıların kişisel görüş ve anlayışlarına göre genişleyebilecek, öznel yorumlara elverişli, bu nedenle de keyfiliğe dek varabilir çeşitli ve aşamalı uygulamalara yol açacak genel kavramlardır." Danıştay ise milli güvenlik tanımını şöyle yapmıştır; "genel bir deyimle, yurt ölçüsünde beliren iç ve dış tehditlere karşı devlet tüzel kişiliğinin savunma ve güvenlik altına alınması[258]".

İç hukukumuzdaki tanımlarına göre milli güvenlik, ülkenin iç ve dış tehditlere karşı korunmasıyla, ülkenin bütünlüğü ve hukuk düzeniyle alakalı olup keyfi bakış açısıyla geniş müdahalelere zemin hazırlayabilecek bir kavramdır.

AİHS metninde ve AİHM kararlarında milli güvenlik kavramının tarifi yapılmamıştır. Ancak AİHM kararlarındaki somut olaya dair Mahkeme'nin uygulamasından milli güvenlik kavramının çerçevesini çizmeye çalışabiliriz. Daha önce

---

[254] Mehmet Emin Akgül, "İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gerekçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması"**,** *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Mart 1, 2012, 26.

[255] 15.07.2018 Tarih ve 6 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.07.2018 Tarih 30479 Sayılı R.G..

[256] Eda Demirsoy Aşıkoğlu, *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması"*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015), 49.

[257] AYM, 1973/41 Esas, 1974/13 Karar, 25.04.1974 Tarih.

[258] Danıştay 12. Dairesi, 1969/4097 Esas, 1970/426 Karar, 05.03.1970 Tarih. Aktaran; Aşıkoğlu, *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması",* 49.

bahsettiğimiz Stankov ve İlinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan davası[259] bu konuda güzel bir örnektir. Başvurucu İlinden Birleşik Makedonyalılar Derneği, Bulgaristan'da yaşayan Makedon azınlığın kültürel ve siyasi haklarını savunan bir örgüttür. Hükümet, başvuran derneğin ulusal bütünlüğe aykırı ve ayrılıkçı fikirleri savunduğunu, demokratik toplumun reddi ve şiddete teşvik içeren fikirlerin dernek üye ve yöneticileri tarafından savunulduğunu, derneğin silahla mücadeleye hazırlandığını ileri sürmektedir. Hükümet bu sebeplerle toplantılara ilişkin tedbirlerin milli güvenlik, toprak bütünlüğünün korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, kamu düzeninin korunması ve suç ve düzensizliğin önlenmesi meşru amaçlarını taşıdığını savunmuştur. AİHM müdahalelerde bu menfaatlerin bir veya birden fazlasının korunmasının amaçlandığını kabul etmiştir. Ancak Mahkeme'ye göre gösterilerde ve söylevlerde siyasal sınırlarda değişiklik talep edilmesi, toprak bütünlüğü ve ulusal güvenlik aleyhine otomatik olarak bir tehdit oluşturmaz.

Aynı konuda Turan Biçer – Türkiye[260] kararı konuyla alakalı bir başka örnektir. Göstericiler Öcalan'a adil yargılanma hakkı talep etmek için bir araya gelmişler ve polis milli güvenlik ve kamu düzeni meşru amaçlarıyla gösteriye müdahale etmiştir. Göstericiler hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde ceza davası açılmış ve terör örgütüne yardım ve yataklıktan üç yıl dokuz ay hapis cezası verilmiştir. Gösterinin şiddet içerikli olduğunu gösterir herhangi bir delil veya unsur yoktur. Mahkeme'ye göre cezanın niteliği ve ağırlığı izlenen meşru amaca nazaran orantısızdır.

Siyasal sınırlarda ve anayasal düzende değişiklik talep eden görüşlerin milli güvenlik amacına dayanarak sınırlanmasının ele alındığı örnek bir başka karar ise TBKP – Türkiye[261] kararıdır. Başvurucu parti, tüzük ve programında Türkiye sınırlarında Kürt ve Türk olmak üzere iki ulus bulunduğu, Kürtlerin self determinasyon hakkına sahip olduğu, Kürt sorununun demokratik yollarla çözümlenmesi gerektiği ve benzeri ifadeler

[259] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505.

[260] AİHM, Turan Biçer – Türkiye, 3224/03 Başvuru No, 30.11.2010 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125087%22]}, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

[261] AİHM, TBKP ve Diğerleri – Türkiye, 133/1966/752/951 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125311%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi, ülkede iki ayrı ulus bulunduğu görüşü ve bölgesel özerklik talebinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçeleriyle başvurucu partinin kapatılmasına karar vermiştir. Türkiye Hükümeti davada, partinin kapatılmasının milli güvenlik meşru amacına dayandığını ileri sürmüş ve AİHM müdahalede milli güvenlik meşru amacının bulunduğunu kabul etmiştir. Ancak Mahkeme'ye göre kapatılan partinin tüzük ve programında ileri sürülen görüşler demokratik ilkeleri inkar etmemekte olup TBKP yalnızca bir devletin bir kısım halkının kaderini aleni olarak tartışmak istemektedir. Mahkeme, Hükümet tarafından ileri sürülen milli güvenlik meşru amacına nazaran parti kapatma gibi radikal bir tedbirin orantısız olduğuna karar vermiştir.

TBKP – Türkiye kararında olduğu gibi hemen hemen benzer gerekçelerle "azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı", "demokratik özerklik" ve "bağımsızlık mücadelesi veren halkları desteklemek" gibi görüş ve ifadeleri savunan ÖZDEP partisinin kapatılması, AİHM tarafından milli güvenlik meşru amacına nazaran radikal bir tedbir kabul edilmiştir[262].

Açıkçası buraya kadar belirttiğimiz AİHM kararları bizim ve ülkemiz için kabul edilmesi kolay çıkarım ve görüşlere sahip değildir. Fakat parçası olduğumuz AİHS düzenine göre bir toplantı veya gösteri yürüyüşünde demokratik özerklik, self determinasyon ve siyasal sınırlarda değişiklik talep edilmesine müsaade edilmesi gerekecektir. Mahkeme'ye göre bu gibi görüş ve taleplerin savunulması karşısında milli güvenlik meşru amacına sığınarak AİHS madde 11'de düzenlenen haklara müdahale edilmesi orantısızdır.

3.2.3.2. Kamu Güvenliği ve Kamu Düzeni

Halkın dirlik, esenlik, sağlık ve güvenlik içinde günlük hayatına devam edilebilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve gerekli şartların bu doğrultuda sağlanmasına kamu düzeni denir. Kamu düzeni, milli güvenlikten farklı olarak, geçici ve yurdun bir bölümünde meydana gelen faaliyetlerle bozulabilir. Oysa milli güvenliğe yönelen bir tehdit ülke genelini ilgilendiren, içeriden ve dışarıdan kaynaklı olabileceği

[262] AİHM, ÖZDEP – Türkiye, 23885/94 Başvuru No, 08.12.1999 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-124422%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

gibi süreklilik arz eder. Kamu düzeni kavramı, devletin işleyişine hakim olan ilkelerle, bireylere uygulanan ve bireyler için zorunlu olan kurallar bütününü ifade eder. Milli güvenlik kavramı ise milletin varlığını ve anayasal ve siyasal düzeni ifade eder[263].

Kamu düzeni cadde, meydan ve yol gibi genel yerlerle sinema, tiyatro, opera, cafe gibi halka açık yerlerdeki mevcut düzendir. Kamu güvenliği ise bu düzen içinde yaşayan insanların korunması ve güvenli şekilde hareket edebilmeleri anlamına gelir[264]. Kamu güvenliği ile ulusal güvenlik kavramları arasındaki çizgi oldukça incedir. Milletin birliği ve üniter yapının korunması, somut duruma göre kamu güvenliği veya milli güvenlik sorunu olarak anlaşılabilir. Bu değerlere karşı olan tehlike şayet düzenli askeri birliklerle giderilebilecekse bir milli güvenlik sorunundan bahsedilir. Ancak söz konusu tehlike güvenlik tedbirleri alınmak suretiyle giderilebilecek derecedeyse bir kamu güvenliği problemi vardır[265].

AİHM, her toplantı ve gösteri yürüyüşünün tabiatı icabıyla kamu düzenini bir miktar bozabileceğini ve trafiği aksatabileceğini kabul etmiştir. Ancak devletlerin barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ve bunların hayatın olağan akışını bir miktar aksatmasına karşı hoşgörülü olması gerekmektedir. Bu açıklamalarımıza güzel bir örnek olarak Mahkeme'nin DİSK ve KESK – Türkiye kararını[266] örnek gösterebiliriz. Başvuran sendikalar Taksim Meydan'da 1 Mayıs kutlaması yapmak isterler. Ancak idare suç işleneceğine dair istihbarat aldıkları ve kamu düzeninin bozulacağı gerekçesiyle alanda kutlama yapılmasını yasaklar. Yetkililer alan ve çevresinde gösteri yapılmaması için yoğun güvenlik önlemleri alır. Polis sendika binası önünde toplanan kalabalıkları şiddetle dağıtır hatta göstericilerin bulunduğu hastanede bile gaz bombası patlar. AİHM, gösterinin yapılmak istendiği Taksim Meydanı'nın şehrin kalbinde yer aldığı ve büyük ölçekli bir gösterinin kamu düzenini aksatabileceğini kabul eder. Ancak barışçıl

---

[263] Ali Özdemir, "Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım", *International Journal Of Legal Progress*, Kasım 18, 2016, 83.

[264] Tuncay Taşkaya, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar"*, (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2010), 41.

[265] Özdemir, "Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım", 84.

[266] AİHM, DİSK ve KESK – Türkiye, 38676/08 Başvuru No, 27.11.2012 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-120317%22]}, Erişim Tarihi: 27.05.2020.

gösterilere karşı yetkililerin hoşgörülü davranması gerekir. Barışçıl toplanma hakkı ile kamu düzeni meşru amacını taşıyan polis müdahalesi arasında orantısızlık vardır.

Mahkeme, göstericilerin yaya veya araç trafiğini kısa süreliğine, kısmen veya tamamen kapatmalarına karşı güvenlik güçlerinin acele ve sabırsız müdahalelerini anlamsız bulmaktadır [267]. Ancak toplantı ve gösterilerin, barışçıl bir gösterinin yaratabileceği rahatsızlığın ötesinde bir rahatsızlık yaratması halinde hakka müdahale edilmesi ihlal sayılmayacaktır[268]. Bu konuda daha önce değindiğimiz Barraco – Fransa kararını örnek gösterebiliriz. AİHM, otoyol trafiğinin bloke edilmesinin her gösterinin yol açabileceği rahatsızlığın ötesine geçtiğini belirterek başvurucunun yargılanmasını ve belirtilen cezaya çarptırılmasını gösteri yürüyüşü yapma hakkı ile kamu düzeninin korunması arasındaki dengenin sağlanması açısından orantılı bularak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir[269].

Kapalı alanlarda uzun süren işgal eylemleri açısından devletlerin öncelikle hoşgörülü yaklaşması gerekirken bu eylemlerin uzaması ve sağlık riskleri doğurması halinde kamu düzeni meşru amacına dayanılarak hakka müdahale edilmesi ihlal sayılmayacaktır[270]. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, toplantı veya gösteri yoluyla amaca ulaşılacağının garantisini vermemektedir. Dolayısıyla açık alanda uzun süre devam eden gösteriler için de şayet gösteri artık kamu düzeni için çekilmez bir hal alıyorsa müdahale edilerek dağıtılması hakkın ihlali anlamına gelmeyecektir[271].

---

[267] AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No, 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20OYA%20ATAMAN%20v.%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[268] AİHM, Kudrevicius ve Diğerleri - Litvanya, 37553/05 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[269] AİHM, Barraco – Fransa, 31684/05 Başvuru No, 05.02.2009 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[270] AİHM, Cisse – Fransa, 51346/99 Başvuru No, 09.04.2002 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 432.

[271] AİHM, Çiloğlu ve Diğerleri – Türkiye, 73333/01 Başvuru No, 06.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141243%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

Kamu güvenliği ve kamu düzeni sebepleriyle toplantı ve gösterilerin yasaklanmasından önce daha hafif tedbirler yeterli olacaksa önce bu tedbirlere başvurulmalıdır. Tedbirlerden ağır olanına öncelikle başvurulması ölçülülük ilkesini ihlal edecektir. Örneğin; trafiğin aktığı bir yerde gösteri yapılacaksa öncelikle trafiğin başka yollardan akması sağlanmaya çalışılmalıdır. Fakat bu mümkün olduğu halde gösterinin yapılacağı yerin toplantıya yasaklanması ölçülülük ilkesine aykırıdır. Bu konuda denetim yapılırken, polisin yapacağı müdahalede durumun şartlarını dikkat ve özenle inceleyip incelemediğine ve görevi icabı gereken değerlendirmeyi yapıp yapmadığına bakılır[272].

Gün ve Diğerleri – Türkiye kararı, kamu güvenliği sebebi ile hakkın kullanımı arasındaki ölçünün belirlenmesi açısından önemli bir örnektir. [273] Şırnak Cizre'de, Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye getirilişinin yıldönümünde provakatif olaylar çıkabileceği gerekçesiyle valilik, gösterileri bir haftalık süreyle yasaklamıştır. Ancak bir grup toplanmış ve bir basın açıklaması okunmuştur. Basın açıklamasına ve kalabalığın toplanmasına başta müdahale edilmemiş ve güvenlik güçleri toleransla yaklaşmıştır. Ancak toplanmanın sonunda on kişilik bir grup olaylar çıkarmış ve polise taş atmaya başlamıştır. Başvuranlar her ne kadar olay çıkaran grupta olmadıklarını savunmuş olsalar da kendilerine yasa dışı gösteri düzenlemekten ceza verilmiştir. [274] AİHM öncelikle, devletin yasaya uygun her gösterinin düzgün gerçekleşmesi ve vatandaşlarının güvenliği için tedbirler almakla yükümlü olduğunu, terörü ve terörün halkı kışkırtmasını önlemek için önlemler alabileceğini, ülkenin bir bölümünde süren hassas bir durum karşısında şiddetin artmasına karşı uyanık olabileceğini ve bu konuda devletin takdir yetkisi olduğunu ifade etmiştir.[275] Mahkeme'ye göre Türkiye Hükümeti'nin aldığı gösterilerin belirli süre ertelenmesi ve diğer müdahaleleri kamu güvenliği ve kamu düzeni meşru amacına dayanmaktadır. Ancak dava konusu olayın sonunda on kişilik bir grubun şiddete başvurması gösterilerin bir haftalık süreyle ertelenmesi için haklı bir gerekçe değildir. Başvuruculara, yasadışı gösteri düzenlemekten verilen ceza, izlenen kamu güvenliği

[272] Özdemir, "Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım", 85.

[273] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No: 8029/07, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-, Erişim Tarihi: 04.05.2020.

[274] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No: 8029/07, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-, Erişim Tarihi: 04.05.2020.

[275] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No: 8029/07, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-, Erişim Tarihi: 04.05.2020.

meşru amacına nazaran orantısız kabul edilmiş ve hakkın ihlal edildiğine karar verilmiştir.[276]

Gün ve Diğerleri – Türkiye kararında belirtildiği üzere devletlerin teröre ve şiddete karşı önlemler alması ve bu konuda uyanık olması AİHM tarafından anlayışla karşılanmaktadır. Bu kapsamda alınacak önlemlerin çerçevesi hakkında devletlere bir takdir marjı bırakılmaktadır. Söz konusu davaya konu olayda, düzenlenen gösteride küçük bir grubun gösterinin sonunda şiddete başvurmasına karşı gösteriyi düzenleyen barışçıl kişilere ceza verilmesi Mahkeme tarafından orantısız bulunmuştur. Ayrıca Mahkeme, küçük bir grubun şiddete başvurması sebebiyle gösterilerin bir hafta ertelenmesini de haklı bir gerekçe kabul etmemiştir.

Tüm açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere kamu düzeni ve kamu güvenliği kavramları devletlere bu sınırlama sebeplerine dayanarak hakka keyfi bir şekilde müdahale etme hakkı tanımamaktadır. Ancak kamu düzeni ve kamu güvenliğinin gerçekten tehlike altında olduğu bir halde tehlikenin büyüklüğüne göre ölçülü bir müdahalede bulunulabilecektir.

3.2.3.3. Başkalarının Hak ve Özgürlüklerinin Korunması

Özgürlüğe dair klasik bir deyim olan "başkalarının özgürlüğünün başladığı yerde sizin özgürlüğünüz biter" tanımı bu başlıkta inceleyeceğimiz meşru sınırlama sebebini akıllara getirmektedir. Toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkı kullanılırken başkalarının hak ve özgürlükleri ihlal ediliyorsa, söz konusu sınırlama sebebine dayanılarak hakka müdahale imkanı doğabilir[277].

Başkalarının hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesiyle kamuoyunu ve devleti rahatsız edecek görüşlerin ifade edilmesi arasındaki farkı iyi ayırt etmek gerekir. Azınlık ve marjinal bir grubun, genel kamuoyu ve devlet görüşü karşısında korunması gerekir. Marjinal grubun görüşleri geneli ve devleti huzursuz edeceği düşüncesiyle, başkalarının

[276] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No: 8029/07, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-, Erişim Tarihi: 04.05.2020.
[277] Ermumcu, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesinin Tahlili", 6.

hak ve özgürlüklerinin korunması meşru amacına sığınarak gösteriye müdahale edilmesi hakkın ihlali sonucunu doğuracaktır. Bu konuda Barankevich – Rusya[278] kararı önemli bir örnektir. Daha önce değindiğimiz karara konu olayda, kasabada azınlık mezhebine mensup bir dini kalabalık, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak ister fakat yetkililer gösterinin kasaba halkında hoşnutsuzluk ve rahatsızlık yaratacağı gerekçesiyle gösteriye müsaade etmez. Buna karşın Mahkeme, Hükümet'in dayandığı gerekçeyi kabul etmemiş ve azınlık dini grubun toplanma ve gösteri yürüyüşü hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme'ye göre, devletin farklı dini gruplar arasında gerginliğin çıkmasını önleyici tedbirler alması gerekirken azınlığın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı kaldırılmıştır.

Kamu düzeni ve kamu güvenliği meşru amacında da ifade ettiğimiz üzere her toplantı ve gösteri yürüyüşünün bir miktar rahatsızlığa sebebiyet vereceği AİHM tarafından kabul edilmiştir. Bu noktada devletin hakkı kullananlara karşı hoşgörüyle yaklaşması gerekmektedir. Ancak otoyol trafiğinin tamamen bloke edilmesi gibi her barışçıl gösteriden beklenen rahatsızlığı aşan düzeyde bir rahatsızlığın doğması halinde başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacına dayanarak hakka müdahale edilebilir[279].

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, siyasetçilere karşı ağır eleştirilerin dile getirilmesi halinde başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması meşru amacına dayanarak hakka müdahalede bulunulmamalıdır. Siyasetçilerin, sıradan vatandaşlara nazaran daha ağır ifadelerle eleştirilmesi ifade özgürlüğü gereği olağan karşılanmalıdır. Lingens – Avusturya[280] kararına konu olayda, bir gazeteci, Nazi faaliyetleri olan bir siyasetçiyle koalisyon kuracağını açıklayan bir siyasetçiye karşı bu koalisyonun, "ahlaksızca", "en adi türden fırsatçılık" ve "yüz kızartıcı" olduğu eleştirisinde

[278] AİHM, Barankevich – Rusya, 10519/03 Başvuru No, 26.07.2007 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 431.

[279] AİHM, Kudrevicius ve Diğerleri - Litvanya, 37553/05 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[280] AİHM, Lingens – Avusturya, 9815/82 Başvuru No, 08.07.1986 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 232.

bulunmuştur. Bu ifadeleri sebebiyle başvurucu gazeteci para cezasına mahkum olmuş ancak AİHM verilen para cezasının ifade özgürlüğünü ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

3.2.3.4. Suç İşlenmesinin Önlenmesi

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının bir diğer sınırlama sebebi suç işlenmesinin önlenmesidir. İdare ve yetkililer, suç işlenmesinin önlenmesi meşru amacına sığınarak toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını erteleme ve yasaklama yoluna gidebilmektedir. Yetkililerin, suç işlenmesinin önlenmesi amacını bahane ederek gösterileri yasaklama ve ertelemesi yerine hakkın kullanılmasını ve gösteri gerçekleşirken suç işlenmesinin önlenmesini sağlaması gerekmektedir. Nitekim hakkın kullanılması esas sınırlama sebepleri ise istisnadır[281].

Primov ve Diğerleri – Rusya[282] kararında AİHM, gösteriyi düzenleyen kişilerden birinin, göstericileri polise saldırmaya kışkırttığından şüphelenildiği için yakalanması ve tutuklanmasında suç işlenmesinin önlenmesi meşru amacının bulunduğunu ve gösterinin şiddet dozunun yüksekliği karşısında kovuşturma yürütülmesinin normal olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre göstericileri kışkırtan başvurucunun suç işlenmesinin önlenmesi meşru amacına dayanarak yakalanması ve tutuklanması izlenen meşru amaca nazaran orantısızlık teşkil etmemiş olup hak ihlal edilmemiştir.

3.2.3.5. Sağlığın veya Ahlakın Korunması

Kamu düzeninin bir alt başlığı olarak nitelenebilecek sağlığın veya ahlakın korunması nedeni bir arada yaşayan insanların korunması amacıyla ortaya çıkmıştır. Sağlığa aykırı olan ve insanların korunması gereken unsurlar tıp bilimi gereği kesin olarak ortada olduğu için bu husus yoruma kapalıdır. Ancak ahlak kavramı elastiki bir kavram olup dönemden döneme, toplumdan topluma hatta bir toplumsal kesimden diğerine değişebilmektedir[283].

---

[281] Taşkaya, *"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye'deki Uygulamalar",* 43.

[282] AİHM, Primov ve Diğerleri – Rusya, Başvuru No 17391/06, 12.06.2014 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-169183%22]}, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

[283] Ali Erdoğan, "Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün İhlali: Onur Yürüyüşleri", https://www.academia.edu/37903980/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceyi_A%C3%A7%C4%B1klama

Sağlığın korunması sebebine dayanarak hakka müdahale edilmesine daha önce değindiğimiz Cisse – Fransa[284] kararını örnek gösterebiliriz. Cisse – Fransa kararına konu olayda, bir grup eylemci halka açık bir kiliseyi işgal etmiş ve göstericilerden bir kısmı açlık grevine başlamıştır. Gösterinin ilerleyen günlerinde Paris Emniyet Müdürü, kamu düzeni ve sağlık koşullarına ilişkin ciddi riskler bulunduğu gerekçesiyle eyleme müdahale etme kararı almış nitekim kilise zorla boşaltılarak eylem sonlandırılmıştır. Mahkeme'ye göre iki ay boyunca barışçıl şekilde müdahaleye uğramaksızın süren eylemin dağıtılması, göstericilerden bir kısmının açlık grevi sebebiyle sağlık durumları ağırlaştığı için haklı görülebilir.

Bu noktada her ne kadar AİHM kararlarıyla kesin tanımlamaları yapılmasa da "genel sağlığın korunması" ve "sağlığın korunması" kavramları arasındaki farka kısaca değinmek gerekir. AİHS madde 9 ile düzenlenen düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün kısıtlanması için genel sağlığın korunması meşru bir amaç olarak belirlenmiştir. Sözleşmenin ifade özgürlüğüne ilişkin 10. maddesi ile toplantı hakkına dair 11. maddesinde ise sağlığın korunması amacı bir sınırlama sebebi olarak sayılmaktadır. AİHS'nin İngilizce metnine baktığımızda söz konusu "genel sağlık" teriminin "public health"in çevirisi olduğunu görüyoruz.[285] Bu durumda "genel sağlık" sebebinin kamunun yani genelin sağlığına yönelen bir tehdide karşılık vermek maksadıyla bir meşru amaç olarak düzenlendiğini düşünüyoruz. Sağlığın korunması amacında ise tekil kişilerin veya sınırlı bir topluluğun sağlığı tehlikeye girse dahi hakka müdahale edilebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim yukarıda değindiğimiz Cisse – Fransa kararına konu olayda açlık grevi yapan eylemcilerin sağlık durumları gerekçe gösterilerek hakka müdahale edilmiş olup bu olayda kamu sağlığını tehdit eden bir durumdan çok eylemcilerin bireysel sağlık durumunu etkileyen bir durum söz konusudur.

%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn%C4%B0hlali_Onur_Y%C3%BCr%C3%BCy%C3%BC%C5%9Fleri_Violation_of_Freedom_of_Expression_Pride_Parades_?auto=download, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

[284] AİHM, Cisse – Fransa, 51346/99 Başvuru No, 09.04.2002 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 432.

[285] European Convention of Human Rights, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

Ahlakın korunması amacına sığınarak kısıtlanma potansiyeli taşıyan toplanmalara LGBT bireylerin gösterilerini örnek verebiliriz. Bu konuda Alekseyev – Rusya[286] kararı güzel bir örnektir. Karara konu olayda, LGBT bireyler yürüyüş yapmak için valilikten defalarca izin istemiş ancak bu talepleri her seferinde kamu düzeni ve ahlakın korunması gibi sebeplerle reddedilmiştir. Nihayetinde başvuranlar on dakikalık bir toplantı düzenleyebilmiş fakat saldırıya uğramışlardır. Mahkeme'ye göre eşcinsel kimselerin cinsel kimliklerini ifade etmeleri genel ahlakın korunması amacıyla sınırlama sebebine hak vermez. Eşçinsel tercihin toplumun geneli tarafından ahlaka aykırı kabul edilmesi sonucu değiştirmeyecektir. Aynı şekilde reşit olmayanların eşcinselliğe teşvikini engellemek için hakkın sınırlandığı gerekçesi meşru bir amaca hizmet etmediği sebebiyle reddedilmiştir. Mahkeme'ye göre eşcinsel bireyler gösterilerini gerçekleştirirken güvenlik güçleri tarafından saldırılara karşı korunmalıydı. Dini öğreti ve çoğunluğun ahlaki değerleriyle gösteriyi gerçekleştirenlerin değerleri arasında bir çatışma bulunduğu için hak kısıtlanamaz. Azınlık görüşünün haktan faydalanabilmesi çoğunluğun bu konudaki kabulüne bırakılamaz olup aksi halde Sözleşmenin temel değerlerine aykırı hareket edilmiş olur.

3.2.4. Demokratik Toplumda Gereklilik

AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının ihlal edilip edilmediğini incelerken öncelikle müdahalenin hukuken öngörülüp öngörülmediğini ve müdahalenin meşru bir amaca dayanıp dayanmadığına bakmaktadır. Ancak müdahale hukuken öngörülüyor ve bir meşru amaca dayanıyorsa son olarak müdahalenin demokratik toplumda gerekli olup olmadığı incelenecektir. Müdahale hukuken öngörülüyor ve meşru bir amaca dayanıyor olsa bile şayet demokratik toplumda gerekli değilse hakkın ihlal edildiğine karar verilecektir[287].

[286] AİHM, Alekseyev – Rusya, 4916/07, 25924/08, 14599/09 Başvuru No, 30.09.2010 Tarih. Aktaran; Molla, *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi",* 122.

[287] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 15.

AİHM, müdahalenin hukuken öngörülebilirlik testi ve meşru amaç taşıyıp taşımadığı tartışmasını önüne gelen nadir davalarda yaparken davaların büyük çoğunluğu demokratik toplumda gereklilik incelemesiyle karara bağlanmaktadır[288].

Demokratik toplumda gereklilik incelemesi, toplantıya yapılan müdahalenin "zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca" cevap verip vermediği ve müdahalenin "ölçülü" olup olmadığı açısından yapılmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle demokratik toplum kavramı açıklanacak ve devamında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına dair AİHM kararları ekseninde zorlayıcı toplumsal ihtiyaç ve ölçülülük ilkeleri irdelenecektir.

3.2.4.1. Demokratik Toplum Kavramı

Hakka yönelik müdahalenin meşruluğu "demokratik topluma" uygun olmasıyla şartlandırılmıştır. AİHM, demokratik toplum kavramının bazı belirgin niteliklerini ifade etmiştir[289]. Mahkeme, Handyside – Birleşik Krallık[290] davasında demokratik topluma dair aynen şunları ifade etmektedir;

> "İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. İfade özgürlüğü, 10. maddenin sınırları içinde, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen "haber" ve düşünceler için değil, ama ayrıca Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz." Mahkeme, TBKP – Türkiye[291] davasında ise demokrasi ve demokratik topluma dair şunları ifade etmektedir; "Demokrasi, hiç kuşkusuz, Avrupa kamu düzeninin temel bir özelliğidir …. Bu özellik ilkin, Sözleşme'nin Başlangıcında açıkça görülmektedir; o Başlangıç ki, insan haklarının ve temel özgürlüklerin sürdürülmesi ve ilerletilmesinin en iyi şekilde bir yandan etkili bir siyasal demokrasi ve diğer yandan ortak anlayış ve insan haklarına saygıyla sağlanabileceğini söyleyerek, Sözleşme ile demokrasi arasında çok açık bir bağ kurmuştur. Sözleşme'nin Başlangıç kısmı, Avrupa ülkelerinin siyasi gelenekler, idealler, özgürlük ve hukukun üstünlüğü ortak mirasına sahip

[288] Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 15.

[289] Gözübüyük ve Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 400.

[290] AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 251.

[291] AİHM, TBKP ve Diğerleri – Türkiye, 133/1966/752/951 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125311%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

> olduğunu teyit ederek sürmektedir. Mahkeme, Sözleşme'nin temel değerlerinin bu ortak mirasta bulunduğunu gözlemlemiştir. Mahkeme Sözleşme'nin demokratik bir toplumun ideal ve değerlerinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için tasarlandığını defalarca belirtmiştir. … Sözleşme'nin 8, 9, 10 ve 11. maddelerdeki hakların kullanılmasına karşı bir müdahale, neyin "demokratik bir toplumda gerekli" olduğu kıstasıyla değerlendirilmek zorundadır."

AİHM'nin yukarıda belirttiğimiz kararlarından anlaşılacağı üzere demokratik toplumun temel taşlarından biri ifade özgürlüğü olup çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik en önemli özelliklerindendir. Bu kapsamda demokratik bir toplumda azınlık fikirleri çoğunluğun ve devletin fikirlerine karşı her ne kadar abartılı ve rahatsız edici nitelikte olsa da korunur. Demokratik toplumdan beklenen, genelden ayrılan farklılıklara hoşgörü ve açık fikirlilikle yaklaşmasıdır. [292] Bu sebeple, AİHM'nin 10 ve 11. maddeye dair içtihadında ifade edildiği üzere toplumun sorunlarını uzlaşı ve diyalog yoluyla çözmeye açık olması gereklidir.[293]

AİHM, devletlerin ulusal şartlara göre hoşgörü, çoğulculuk ve açık fikirlilik uygulamalarını kendi içlerinde ne kadar esnetebileceklerine ilişkin olarak bir takdir marjına sahip olduklarını ve kendi çözüm yollarını bulmakta serbest olduklarını ifade etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz Handyside – Birleşik Krallık davasında, reşit olmayanlara yönelik basılmış, alışılmış sınırların dışında ve müstehcen kabul edilebilecek bir kitabın Danimarka gibi bazı ülkelerde serbestçe basılırken İngiltere'de müdahaleye maruz kalması ulusal takdir marjı kapsamında değerlendirilerek olağan karşılanmıştır.[294] Sonuç olarak bir ülke bir ifade veya toplantıya tolerans ve hoşgörüyle yaklaşabilecekken bir başka ülke kendi yerel gerçeklikleriyle bağlı olarak ve tabi ki ilgili ve yeterli

---

[292] Esra Demir Gürsel, *"İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8 – 11. Maddelerinde Korunan Haklar ve Demokratik Toplumun Sınırları"*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 145.

[293] Bkz. AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No, 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20OYA%20ATAMAN%20v.%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-78330%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020; AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 505 – 506; AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 251; Gürsel, *"İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 8 – 11. Maddelerinde Korunan Haklar ve Demokratik Toplumun Sınırları",* 145.

[294] AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* 251.

gerekçesiyle beraber adil bir denge sağlamak şartıyla aynı ifade veya toplantıyı sınırlayabilir.

Mahkeme'ye göre AİHS'nin Başlangıç bölümüyle beraber demokrasi ile Sözleşme arasında bir bağ kurulmuştur. Buna göre insan hakları ve temel hak ve özgürlükler ancak etkili bir siyasal demokrasi, ortak anlayış ve insan haklarına saygıyla ilerleyip gelişebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yönelen bir sınırlamanın yukarıda belirttiğimiz demokratik toplumun ilke ve değerlerine uygun olması gerekmektedir.

3.2.4.2. Zorlayıcı Toplumsal İhtiyaç

Bir önceki alt başlıkta demokratik toplum kavramından ne anlaşılması gerektiğini açıklamaya çalıştık. Peki demokratik toplumda "gereklilik" ifadesinden ne anlamamız gerekiyor? "Gerekli" nitelemesi Mahkeme'ye göre vazgeçilmez kavramıyla eş anlamda değildir. "Mutlak surette gerekli", "zorunlu ölçüde", veya "ancak durumun zorunlu olarak gerektirdiği ölçüde" kavramlarının ifade ettiği kesinliği de taşımamaktadır. Aynı şekilde "gerekli" nitelemesi "kabul edilebilir", "olağan", "makul" veya "uygun" kavramlarındaki esneklik ve yumuşaklığa da sahip değildir. Mahkeme'ye göre "gerekli" kelimesiyle "zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaç" ifade edilmek istenmektedir[295].

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri ancak "zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca" cevap verdiği halde müdahaleye uğrayabilir. AİHM'e göre toplantı ve gösterilere müdahalenin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap verip vermediğinin takdiri öncelikle ülke gerçekleriyle doğrudan ve sürekli temas eden devletlere aittir. AİHM'nin bu konudaki yetkisi ikincildir. Devletlerin sahip olduğu söz konusu takdir yetkisi sınırsız olmayıp AİHM denetimindedir. Mahkeme denetimini yaparken yani zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığını saptarken, ülkenin gerçeklerini, mevcut durumunu, şikayetin özelliklerini ve müdahale eden devletin müdahaleye konu vakıa ve şartları kabule değer şekilde ele alıp

[295] Gözübüyük ve Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 397.

almadığını değerlendirecektir. Kısacası müdahalenin gerekliliği konusunda devletler, AİHM denetimi altında bir takdir marjına sahiptir. Hak ve özgürlüğün konusuna ve sınırlama için güdülen meşru amaca göre takdir yetkisinin kapsamı değişmektedir[296].

İzin ve bildirim şartlarına uymaksızın toplanan barışçıl gösterilerin dağıtılması ve müdahale esnasında güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımı halinde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap verildiği söylenemez. Bu konuda Süleyman Çelebi – Türkiye[297] kararını örnek gösterebiliriz. Başvurucu sendikacılar, işçiler için sembolik bir öneme sahip Taksim Meydan'da 1 Mayıs tarihinde toplanmak istemiş ve bunun için idareye bildirimde bulunmuştur. Fakat yetkililer gösteriye izin vermemiş ve Dolmabahçe'den yürüyüşe geçen eylemcilere müdahale etmiştir. Müdahale sert bir şekilde gerçekleşmiş ve yoğun biber gazı kullanılmıştır. Hükümet, gösteriye izin verilmemesi ve müdahale edilmesine gerekçe olarak kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması meşru amacına dayanmaktadır. Mahkeme'ye göre izin ve bildirim şartlarına uyulmaksızın gerçekleşen yasadışı gösterilere karşı devletlerin müdahale yetkisi sınırsız bir aralıkta değildir. Güvenlik güçleri, herhangi bir tolerans göstermeden ve müdahaleyi haklı kılacak zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaç bulunmadığı halde şiddete başvurmayan eylemcileri şiddet kullanarak dağıtmıştır. Mahkeme, göstericilere karşı aşırı güç kullanımını onaylamamaktadır. Göstericilere aşırı sert müdahale edilmesi ve biber gazı kullanımı kendi menfaatlerini kollayan göstericiler üzerinde barışçıl eylem hakkını kullanmaktan caydırıcı bir etkiye sahiptir. Mahkeme'ye göre güvenlik güçlerinin müdahalesi ve başvuruculların savcılığa sevk edilmesi orantısız tedbirler olup kamu düzeninin korunması için gerekli değildir.

İzin ve bildirim şartlarına uyulmaksızın düzenlenen yasadışı ve barışçıl toplantılara katılan ve kınanacak bir davranış sergilemeyen göstericilere, hapis ve para cezası verilmesi de zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermemektedir[298].

---

[296] Gözübüyük ve Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 398.

[297] AİHM, Süleyman Çelebi ve Diğerleri – Türkiye, 22729/08 ve 10581/09 Başvuru No, 12.12.2017 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187704%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

[298] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, 8029/07 Başvuru No, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-126591%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

Toplantı ve gösterilerin siyasal tartışma sınırlarını aşan fiillere sahne olması halinde müdahale için zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın bulunduğu kabul edilmektedir. Nitekim Agit Demir – Türkiye[299] kararına konu olayda, başvuran, katıldığı bir eylemde polise taş attığı ve direndiği için mahkum edilmiştir. Mahkeme'ye göre kamu ve siyasi tartışma sınırlarını açıkça aşan fiiller söz konusudur. Devletlerin, ülkedeki kamu düzenini ve hukuk düzenini korumak için makul ve uygun tedbirlere başvurabilecekleri ve bu konuda belli bir takdir payına sahip oldukları hatırlatılmıştır. Dolayısıyla Mahkeme'ye göre başvuran hakkında tedbir alınması, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı makul olarak karşılayabilecektir. Buna karşın başvurulan mahkumiyet ve tutukluluk tedbirleri ile izlenen meşru amaçlar arasında orantı bulunup bulunmadığı incelenecektir.

Şiddete teşvik içermeyen ve demokrasinin reddi gibi unsurlar barındırmayan barışçıl gösterilerin önceden yasaklanması da zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermiş sayılmaz. Bu konuda Güneri – Türkiye[300] kararından bahsedebiliriz. Türkiye'de 42 ilde temsil edilen Demokrasi ve Barış Partisi, içinde çoğunlukla Güneydoğu illerinin bulunduğu yerlerde halkla buluşma ve görüş alışverişinde bulunma kararı almıştır. Bu kapsamda gidilecek illerin valiliğine bildirimde bulunulmuş ancak yetkililer DBP üyelerinin şehirlerdeki toplanmalarını yasaklamıştır. AİHM, gezi yapılacak illerde bulunan hassas durum ve terörün yarattığı güvenlik risklerini göz önüne alarak toplanmaların gergin bir atmosfer yaratabileceği konusunda Hükümet'le aynı görüştedir. Ancak Olağanüstü Hal Valisi tarafından alınan toplanmaların yasaklanması tedbiri için hiçbir gerekçe gösterilmemiştir. Ayrıca söz konusu toplanmaların demokrasiyi ret ve şiddet içerikli fikirlerin halk arasında yayılmasına hizmet edeceğine veya yasaklamayı haklı kılacak zararlı etkiler doğurabileceği yönünde bir izlenim bulunmamaktadır. Mahkeme'ye göre toprak bütünlüğüne saygı ve kamu güvenliğini korumayı gerektiren meşru amaçlar ile DBP üyelerinin özgürlükleri arasında adil bir denge kurulamamıştır. Böylesine bir yasaklama tedbiri demokratik toplumda zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermemektedir.

---

[299] AİHM, Agit Demir – Türkiye, 36475/10 Başvuru No, 27.02.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187692%22]}, Erişim Tarihi:03.06.2020.

[300] AİHM, Güneri ve Diğerleri – Türkiye, 42853/98, 43609/98 ve 44291/98 Başvuru No, 12.07.2005 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125752%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

Bir toplantı veya gösterinin trafiği kısmen aksatması ve kısa sürede dağılmaları halinde de zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın doğduğu söylenemez. Aytaş – Türkiye[301] kararına konu olayda, yaklaşık elli kişilik bir grup yüksek öğretime ilişkin bir yasa tasarısını protesto etmek amacıyla toplanmışlardır. Göstericiler Taksim Meydan'da sloganlar atmaya başlamış ancak polis gösterinin yasadışı olduğu sebebiyle dağılmaları uyarısında bulunmuştur. Göstericilerin eylemlerine devam etmesi üzerine polis eylemi dağıtmıştır. Göstericilerden bir kısmı müdahale esnasında yaralandıklarına dair darp raporu almıştır. Mahkeme'ye göre grubun cadde trafiğini kısmen aksatmak dışında kamu düzenini ciddi şekilde tehdit eden bir davranışı bulunmamaktadır. Nitekim göstericiler toplamda 40 kişi olup dağılmaları yalnızca yarım saati bulmuştur. Göstericiler barışçıl bir yolla görüşlerini ifade ederken polisin müdahale etmekte sabırsız davranması gereksiz ve anlamsızdır. Mahkeme'ye göre polisin şiddet içeren müdahalesi ölçüsüz ve kargaşanın önlenmesi için gereksizdir.

Yukarıda belirttiğimiz AİHM kararlarından anlaşılacağı üzere bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın karşılanması için müdahaleye fırsat vermesi kolay değildir. Özellikle trafiğin kısmen aksatılması, gösterinin yasadışı olması, izin ve bildirim şartına uyulmaması ve gösterinin kısa sürede dağılması zorlayıcı toplumsal bir ihtiyacı doğurmamaktadır. Ancak siyasi tartışma sınırlarının aşıldığı ve şiddete başvurulduğu halde bir zorlayıcı toplumsal ihtiyacın hasıl olduğunu söyleyebiliriz.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın bulunup bulunmadığına dair değerlendirme ve ölçülülük denetimi yukarıda belirttiğimiz kararlardan görüleceği üzere iç içedir. Mahkeme, aldığı ihlal kararlarında zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın bulunmadığına karar verirken aynı zamanda müdahalenin orantısız olduğuna da karar verebilmektedir. Bir sonraki alt başlıkta ölçülülük ilkesini ele alacağız.

3.2.4.3. Ölçülülük (Orantılılık) İlkesi

Amaç ile araç ilişkisine dair ölçülülük ilkesi, yasa koyucu veya idare tarafından kullanılan aracın, ulaşılmak istenen amaç için elverişli ve gerekli olup olmadığı, amaç ile

[301] AİHM, Aytaş ve Diğerleri – Türkiye, 6758/05 Başvuru No, 08.12.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-120718%22]}, Erişim Tarihi: 05.06.2020.

araç arasında ölçülü bir orantının bulunup bulunmadığıyla ilgilidir. Ölçülülük ilkesine göre, temel haklara müdahale yalnız elverişli ve gerekli tedbirlere başvurmak suretiyle, ulaşılmak istenen amaç için faydalı ve en hafif tedbire başvurarak ve sınırlamada orantılılığı gözeterek sağlanır[302].

Zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığında olduğu gibi sınırlamanın ölçülü olup olmadığının değerlendirmesinde de ulusal makamların öncelikle bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Ulusal makamların sınırlamanın ölçülülüğüne ilişkin kullandığı takdir yetkisinin denetimi AİHM tarafından yapılacaktır. Ulusal makamlar tarafından yapılan sınırlamanın zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap verdiği ve özellikle izlenen meşru amaçla orantılı olduğu inandırıcı bir şekilde, ilgili ve yeterli gerekçelerle ortaya konulmalıdır. AİHM bu konuda denetimini yaparken, ulusal makamların AİHS madde 11'de belirlenen ilkelere uygun standartları uyguladığına ve olayların kabul edilebilir bir değerlendirmesinin yapılıp yapılmadığına bakacaktır[303].

Ulusal mahkemelerin, hakka müdahale ederken ilgili ve yeterli gerekçe göstermesi gerektiğine ilişkin Özbent – Türkiye [304] kararını örnek gösterebiliriz. Başvurucular, Çorum Valiliği'nin toplanılmasını yasakladığı bir yerde basın açıklaması yapmışlardır. Bu sebeple ulusal mahkeme başvuruculara para cezası vermiştir. Yerel mahkeme, başvuranların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkıyla kamu düzeni meşru amacı arasında bir mukayesede bulunmamıştır. Yerel mahkeme ne gösterinin barışçıl niteliğini ne de meydana geliş şeklini incelemeden başvuranları cezalandırmıştır. AİHM, uyuşmazlık konusu müdahalenin izlediği meşru amaçla arasında ölçü bulunup bulunmadığını, ulusal makamlar tarafından sunulan ilgili ve yeterli bir gerekçe tespit edemediği için denetleyemediğini ifade etmiş ve hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir.

---

[302] Yüksel Metin, "Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke Midir?", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Aralık 8, 2017, 6.

[303] AİHM, TBKP ve Diğerleri – Türkiye, 133/1966/752/951 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125311%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

[304] AİHM, Özbent ve Diğerleri – Türkiye, 56395/08 ve 58241/08 Başvuru No, 09.06.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159597%22]}, Erişim Tarihi: 0706.2020.

Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye[305] kararı aynı konuya değinen bir başka karardır. KESK üyesi başvurucular, Milli Eğitim politikalarını protesto etmek için toplanmış ve bir basın açıklaması okunmuştur. Basın açıklamasının okunduğu yer bir okulun önü olup başvurucular bu okulun duvarına "bu işyerinde grev vardır" yazılı bir afiş asmışlardır. Söz konusu afiş sebebiyle başvuruculara Kabahatler Kanunu gereği para cezası verilmiştir. Mahkeme'ye göre söz konusu afiş ve içeriği barışçıl bir ifade içermekte ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının bir kullanımını teşkil etmektedir. Para cezasına karşı yapılan itirazı inceleyen Sulh Ceza Hakimi, barışçıl gösteri düzenleme hakkıyla güdülen meşru amaç arasında adil bir denge kurulup kurulmadığını denetlememiştir. Mahkeme, hakkın ihlal edildiği yönünde karar vermiştir.

Ulusal makamların toplantı hakkına müdahaleyi ilgili ve yeterli şekilde gerekçelendirmesi gerektiği Adil Yargılanma Hakkı'nın sonucudur. Adil yargılanma hakkı gereği bir kararın gerekçelerinin gösterilmesi yükümlülüğü tarafların savlarının dinlenildiğini görme, karara karşı itiraz ve temyiz etme ve kamu nezdinde bir yargı kararını haklı kılmaya hizmet eder. Bu genel kural, özel olarak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, müdahale gerekçelerinin yerinde ve yeterli olmasını gerektirir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünü sınırlama sebeplerinin yerinde ve yeterli gerekçelerinin gösterilmesi söz konusu gerekçelere itiraz etme dolayısıyla hakkın keyfi müdahalelere karşı korunmasına hizmet eder[306]. Gülcü – Türkiye[307] kararına konu olayda, başvurucu katıldığı bir gösteride Öcalan lehine slogan attığı ve polise taş attığı gerekçesiyle PKK üyeliği, PKK lehine propaganda yapmak ve polis mukavemetten mahkum olmuştur. Ancak Mahkeme'ye göre başvuranın mahkumiyeti yerinde ve yeterli gerekçelerle temellendirilmediği için toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı dolayısıyla kendisine sağlanması gereken usul güvencesinden mahrum kalmıştır.

[305] AİHM, Özbent ve Diğerleri – Türkiye, 56395/08 ve 58241/08 Başvuru No, 09.06.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159597%22]}, Erişim Tarihi: 0706.2020.

[306] AİHM, Gülcü – Türkiye, 17526/10 Başvuru No, 19.01.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164216%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

[307] AİHM, Gülcü – Türkiye, 17526/10 Başvuru No, 19.01.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164216%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yapılan müdahale için yerel yetkililerin ilgili ve yeterli gerekçe sunması gerekliliğiyle adil yargılanma hakkı kapsamındaki tarafların dinlenilmesi ve kararın gerekçeli olması gerektiğine dair zorunluluklar arasındaki fark gözden kaçırılmamalıdır. Yerel mahkemelerin adil yargılanma hakkının bir gereği olarak kararlarını gerekçeli oluşturması gerekir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında ise AİHM yalnız bu hakka özgü olarak hakka yapılan müdahaleye dayanak gösterilen meşru amaç ile özgürlük arasındaki adil dengenin sağlanıp sağlanmadığına dair yerel mahkemelerin bir değerlendirmede bulunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda adil yargılanma hakkına uygun olarak kararın gerekçeli olması gerektiğine dair güvenceyle toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı gereği ilgili ve yeterli gerekçelerle adil dengenin nasıl sağlandığına dair bir değerlendirme yapılması gerektiği birbirinden farklı ve ayrı güvencelerdir.

Mahkeme'ye göre toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yapılan bir müdahalenin ölçülülüğü, Sözleşme'nin 11/2 maddesinde sayılan ve devletin sınırlamaya dayanak gösterdiği bu meşru amaçlar ile toplantı ve gösteri hakkı arasında adil bir denge sağlanması anlamına gelir. Bu konuyu AİHM aynen şöyle ifade etmektedir;

> "Mahkeme ayrıca, orantılılık ilkesinin, Sözleşme'nin 11. maddesinin 2. fıkrasında sıralanan şartlar ile sokakta veya diğer kamuya açık alanlarda toplanan kişilerin sözlü, vücut diline dayalı ve hatta sessiz olarak düşüncelerini özgürce ifade etmelerini dengelemeye çalıştığının altını çizmektedir. Doğru bir dengenin aranması, kişilerin cezalarla korkutularak şevkini kırmaya, benzer koşullarda kanaatlerini dikkate almaya yönelik olmamalıdır[308]."

Daha önce bahsettiğimiz Kudrevicius – Litvanya[309], Barraco – Fransa ve Budahazy – Macaristan davaları bu konuda güzel örneklerdir. Her üç davaya konu olayda da göstericilerin ulaşım için kritik önemdeki anayol veya köprü trafiklerini tamamen engellemeleri söz konusudur. Göstericilerin bu engellemelerine karşı devletler müdahalede bulunmuş ve gösterileri dağıtarak yolu trafiğe açmıştır. Terazinin bir ucunda

[308] AİHM, Ezelin – Fransa, 11800/85 Başvuru No, 26.04.1991 Tarih. Aktaran; Osman ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 251.

[309] AİHM, Kudrevicius ve Diğerleri - Litvanya, 37553/05 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih, Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ile kamu düzeni diğer tarafında göstericilerin barışçıl gösteri ve toplantı hakkı vardır. Bu noktada devletlerin söz konusu meşru amaçlar ile hak arasında adil bir denge sağlamaları gerekmektedir. AİHM, söz konusu davalarda devletlerin hakka yönelik müdahalelerini kamu düzeni ve başkalarının hak ve özgürlükleri gereği orantılı bulmuştur.

Devletlerin terör tehdidine karşı alması gereken tedbirler kapsamında gösteri ve toplantılara müdahale etmesi söz konusu olabilir. Bu halde de devletlerin kamu güvenliği ve milli güvenlik gibi takip ettiği meşru amaçlar ile toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı arasında adil bir dengenin sağlanması gerekir. Bu konuda Gün – Türkiye[310] kararı önemli bir örnektir. Başvurucular, Öcalan'ın yakalandığı günün yıldönümünde Şırnak Cizre'de yaklaşık 200 kişinin katıldığı bir gösteri ve basın açıklaması düzenlemişlerdir. Valilik söz konusu yıldönümünün içinde bulunduğu bir hafta boyunca toplantı ve gösterileri ertelemiştir. Başvuruculara tertiplediği gösteri izinsiz ve yasadışı toplanmıştır. Güvenlik güçleri basın açıklamasına ve toplanmaya toleransla yaklaşmış ve müdahale etmemiştir. Ancak eylemin sonunda on kişilik bir grup polise taş atmış ve lastik yakmıştır. Gösteriyi düzenleyen başvurucular her ne kadar şiddete başvuran grup içinde yer almasa da kendilerine yasadışı gösteri düzenlemekten ceza verilmiştir. AİHM, terörizmi engellemek ve terör suçlarının halkı kışkırtmasının önüne geçmek için devletlerin etkili önlemler alabileceğini ve bir ülkenin herhangi bir bölgesinde devam eden hassas durum karşısında şiddeti artıracak eylemelere karşı uyanık bir tutum sergilemesi gerektiğini kabul etmiştir. Bu bağlamda AİHM, her davanın özel koşullarını ve devletin sahip olduğu takdir marjını göz önüne alarak bireyin ifade özgürlüğü ile demokratik toplumun teröre karşı korunmasına dair meşru hakkı arasında adil bir denge sağlanıp sağlanmadığını denetler. AİHM, söz konusu denetimini yaparken ulusal makamların yerine geçmek zorunda olmasa da yerel mahkemelerin takdir yetkileri gereğince verdikleri kararları toplantı özgürlüğü açısından incelemekle görevlidir. Dolayısıyla Mahkeme, devletlerin yalnız iyi niyetle, makul ve özenli bir şekilde takdir yetkilerini kullanıp kullanmadıklarını denetlemekle değil ayrıca uyuşmazlık konusu müdahalenin izlenen meşru amaca nazaran orantılı olup olmadığını ve müdahaleyi haklı göstermek için ileri sürülen gerekçelerin

[310] AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, 8029/07 Başvuru No, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-126591%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

uygun ve yeterli olup olmadığını davanın tamamını göz önüne alarak incelemekle görevlidir. Dosyadaki bilgi ve belgelere göre başvurucular şiddete başvuran on kişilik grup içinde teşhis edilmemiştir. On kişilik bir grubun olay çıkarması bir haftalık toplantıların ertelenmesi kararını haklı çıkarmaz. Sonuç olarak Mahkeme, başvuranlara verilen hapis ve para cezasının ağır olduğuna ve başvuranların kınanacak bir davranış sergilemediklerine dikkat çekerek bir taraftan kamu güvenliğinin sağlanmasını gerektiren kamu menfaati ile başvuranların gösteri yapma hakkı arasında adil bir denge sağlanamadığı kanaatine varmıştır.

Barışçıl göstericilerin toplanmak istedikleri alana girmelerinin, ifade özgürlüklerini sınırlayacak şartlara bağlanması, esnek davranılarak adil bir denge sağlandığı anlamına gelmeyecektir. Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan[311] kararı bu konuya ilişkin değinmek istediğimiz bir karardır. Bulgaristan Devleti, başvurucu derneğin Makedon bir şairin mezarı başında yapacakları anma toplantısını söz konusu meşru amaçlarla sınırlamıştır. Ancak Bulgaristan Devleti, dernek taraftarlarının pankart taşımamaları ve konuşma yapmamaları şartıyla tarihsel alana yaklaşmalarına izin verildiğini ve toplantıların yapılabileceği başka alanlar teklif edilmesini, esnek davrandıklarına kanıt olarak ileri sürmektedir. Hükümete göre sağlanan bu esneklik ile adil bir denge sağlanmıştır. Mahkeme kararında ise; "*söylevler ve sloganlarla ifade haklarından yoksun bırakılmalarının, esnekliğin bir delili olarak görülemeyeceği"* ifade edilerek ihlal kararı verilmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerine karşı polisin sert müdahalesi ve gaz bombası kullanması sıkça görülen ve eleştirilen meselelerdir. AİHM, barışçıl gerçekleşen gösterilere karşı sert müdahalelerin ve gaz bombası kullanımının orantısız olduğuna dair pek çok karar vermiştir. Bu konuda İzci – Türkiye[312] kararını örnek gösterebiliriz. Karar konu olayda, göstericiler Beyazıt Meydanı'nda Dünya Kadınlar Günü'nü kutlamak için bir gösteri yapmak istemiş ve polis göstericilerin meydanda toplanmasına ve gösterilere

[311] AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru ve Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, 505-506.

[312] AİHM, İzci – Türkiye, 42606/05 Başvuru No, 23.07.2013 Tarih, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169826, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

müdahale etmemiştir. Çok sayıda polis başta göstericiler etrafında kordon oluşturmuş ancak gösterinin sonlarında göstericiler kendiliğinden dağılacakken şiddetle müdahale etmiştir. Göstericilere silahların dipçikleriyle, coplarla ve biber gazıyla müdahale edilmiştir. Kadın bir göstericiyi korumak için üzerine gerinen bir eylemcinin yüzüne polis tarafından tekme atılmıştır. Göstericilerden biri müdahalenin ağırlığı karşısında bilincini kaybetmiştir. Mahkeme'ye göre kamu düzenini tehdit eden herhangi bir davranışı olmayan barışçıl eylemcilere yapılan müdahalenin aşırılığı orantısız ve asayişin sağlanması veya suçun önlenmesi için gerekli değildir.

Polisin sert müdahalesine dair bir başka önemli karar daha önce bahsettiğimiz DİSK ve KESK – Türkiye[313] kararıdır. Başvurucu sendikalar 1 Mayıs kutlamaları için Taksim Meydan'da toplanma kararı almış ancak yetkililer kamu düzeninin bozulacağı gerekçesiyle olağanüstü önlemler (toplu ulaşımın durdurulması, meydana çıkan yolların kapatılması, takviye polis kuvveti görevlendirilmesi) alarak toplanmaya engel olmuştur. Taksim'e çıkmaya çalışan göstericilere sert bir şekilde müdahale edilmiş hatta göstericilerin kaldırıldığı hastaneye dahi gaz bombası atılmıştır. AİHM, İstanbul'un kalbinde yapılacak bir gösterinin kamu düzenini etkileyeceği gerçeğini kabul etmiştir. AİHM, polis tarafından yapılan müdahalenin güdülen meşru amaca nazaran orantılı olup olmadığının incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre şiddete başvuracakları veya kamu düzenini tehdit edecek bir davranışları bulunmayan eylemcilere gaz bombası, boya ve tazyikli suyla müdahale edilmiştir. AİHM, hastane içerisinde göstericilere gaz bombası atılmasının gereksiz ve orantısız bir müdahale olduğuna karar vermiştir. Mahkeme'ye göre polis tarafından güç kullanılarak yapılan müdahale orantısız olup kamu düzeninin bozulmasına engel olmak üzere gerekli değildir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde, göstericilerin silah, sopa ve bıçak gibi aletlerle saldırgan tavırlar takınmaları yani şiddete başvurmaları halinde ise AİHM, güvenlik güçlerinin ateşli silah kullanmalarını bile orantılı kabul etmektedir. Nitekim Primov – Rusya[314] kararında, çok sayıda göstericinin polise taş, sopa, değnek ve bıçak gibi aletlerle

[313] AİHM, DİSK ve KESK – Türkiye, 38676/08 Başvuru No, 27.11.2012 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-120317%22]}, Erişim Tarihi: 27.05.2020.

[314] AİHM, Primov ve Diğerleri – Rusya, Başvuru No 17391/06, 12.06.2014 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-169183%22]}, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

saldırması ve anayol trafiğini kapatmaları karşısında polisin göstericilere özel ekipman ve ateşli silahla müdahale etmesi orantısız bir müdahale kabul edilmemiştir. Bu kararda polisin ateşli silahları kasten öldürmek veya yaralamak amacıyla kullandığına dair bir emarenin bulunmaması etkili olmuştur.

Toplantı ve gösteriye karşı yapılan müdahalenin ölçülülüğü değerlendirmesinde toplantı ve gösterilerin süre ve sayıları da önemli bir faktördür. Daha önce bahsettiğimiz Çiloğlu – Türkiye[315] kararı bu konuda önemli bir örnektir. Göstericiler 176 hafta boyunca her cumartesi İstiklal Caddesi'nde F tipi cezaevlerine dikkati çekmek amacıyla toplanmışlardır. Sonunda polis göstericileri, gösterinin yasadışı olduğu sebebiyle zor kullanarak dağıtmıştır. AİHM öncelikle her gösterinin bir miktar kamu düzenini bozabileceği ve trafiği aksatabileceğini, barışçıl toplanmalara devletin toleransla yaklaşması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat kamuya açık bir alanda üç yıl boyunca her cumartesi devam eden bu gösteri trafiği engelleyen ve kamu düzenini ilişkin sıkıntı yaratan sürekli bir toplantı halini almıştır. Davanın özel koşullarını ve daha önce yapılan gösterilerin süresi ve sayısını dikkate alan Mahkeme'ye göre Hükümet, devletlere tanınan takdir marjı içerisinde hareket etmiştir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına yapılan müdahalenin orantılı olup olmadığı göstericinin aldığı cezanın ağırlığına ve yaşına göre değişebilmektedir. Bu konuda Gülcü – Türkiye[316] kararından bahsetmek gerekir. Başvurucu, katıldığı bir gösteride Öcalan lehine slogan attığı ve polise taş attığı için PKK üyeliği, PKK lehine propaganda yapmak ve polise mukavemetten mahkûm olmuş, iki seneden fazla tutuklu kalmıştır. Olaylar gerçekleştiği esnada başvuran on beş yaşında bir çocuktur. Bu yaşta bir çocuğun tutuklanması ve hapis cezası alması başvurulacak en son tedbirdir. Ulusal makamların, çocuğun yaşına kıyasla, tutuklama ve hapis cezası gibi ağır bir cezadan önce başka hafif tedbirleri alabilmek için bir değerlendirme yaptığına dair bir emareye Mahkeme rastlamamıştır. Başvuranın serbest bırakılmadan önce dört yıl sekiz ay yirmi gün hapis cezasına çarptırılması ve uzun süre tutuklu kalması yaşının küçüklüğüne

[315] AİHM, Çiloğlu ve Diğerleri – Türkiye, 73333/01 Başvuru No, 06.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141243%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

[316] AİHM, Gülcü – Türkiye, 17526/10 Başvuru No, 19.01.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164216%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

kıyasla aşırı ağır bir cezadır. Mahkeme, başvuranın polislere taş attığı gerçeğini göz önüne alarak böyle durumlarda devletlerin müdahale etmek için takdir paylarının daha geniş olduğunu kabul etmektedir. Ancak gene de başvuranın hapis cezasına mahkûm edilmesi ve tutuklu kalması izlenen meşru amaca nazaran orantısızdır. Görüleceği üzere AİHM, gösteride polise taş atılması gibi şiddete başvuran yöntemlerin müdahaleye meşru zemin hazırladığını kabul etmekte ancak hapis cezası gibi ağır tedbirleri son çare olarak görmektedir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanan kişinin bu sebeple uğradığı müdahale veya aldığı idari veya adli cezanın, kişi üzerinde onu barışçıl toplantı ve gösteri hakkını kullanmaktan caydırıcı bir nitelik taşımaması gerekmektedir. AİHM, memur bir kimsenin katıldığı gösteri sebebiyle uyarı gibi hafif bir disiplin cezasına maruz kalmasını dahi barışçıl toplantı hakkını kullanmaktan caydırıcı bir etkiye sahip olduğuna karar vermiştir[317].

Mahkeme'ye göre ölçülülük ilkesinin, meşru amaç ile hak arasında adil bir denge sağlanması dışında bir diğer unsuru devletlerin müdahale ederken hakka en az dokunan yani amacın sağlanması için yeterli olacak en hafif tedbire başvurması gerekliliğidir. Bu konuda Açık ve Diğerleri – Türkiye[318] kararı güzel bir örnektir. Protestocular, akademik yıl açılış töreninde Rektörün konuşmasını keserek protestoda bulunmuştur. Protestocuların salondan çıkartılmaları, rektörün ifade özgürlüğünü ve dinleyicilerin bilgi alma hakkını engellediği için orantılı bir tedbirdir. Ancak protestocuların dışarı çıkarılmak gibi daha hafif bir tedbirle geçiştirilebilecek müdahale yerine yakalanması ve gözaltına alınması kamu düzeni meşru amacıyla orantılı değildir. Aynı konuda bir başka örnek Schwabbe – Almanya[319] kararıdır. Göstericiler, "bütün mahkumlara özgürlük" ve "herkesi şimdi serbest bırakın" pankartlarıyla beraber bir gösteriye katılmak üzere yola çıkmışlarken polis tarafından durdurulmuş ve bu pankartların içeriği sebebiyle

[317] AİHM, Karaçay – Türkiye, 6615/03 Başvuru No, 27.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-121653%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

[318] AİHM, Açık ve Diğerleri – Türkiye, 31451/03 Başvuru No, 13.01.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-125903%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

[319] AİHM, Schwabe ve M.G. – Almanya, 8080/08 Başvuru No, 01.12.2011 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-119608%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020

tutuklanmışlardır. Mahkeme'ye göre göstericilerin pankartlarına el konularak barışçıl toplanma hakkının kullanılmasına fırsat tanıma imkanı varken, göstericilerin katılmak istedikleri eylemler sürerken altı gün boyunca tutuklanmaları orantılı bir tedbir değildir.

Yukarıda yaptığımız tüm açıklamalardan anlaşılacağı üzere AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan müdahalelerin ölçülülüğünü incelerken, devletin izlediği meşru amaç ile hak arasında adil bir denge kurulup kurulmadığına ve hakka müdahale ederken kullanılan aracın amacı sağlamak için gerekli en hafif tedbir olup olmadığına bakmaktadır.

İzlenen meşru amaç ile hakkın korunması arasında adil bir denge sağlanıp sağlanmadığına her somut olayın özellikleri ve şartları dikkate alınarak karar verilmelidir. Mahkeme'ye göre anayol trafiğinin tamamen trafiğe kapatılması halinde kamu düzeni ağır basarken, İstanbul'un kalbinde kamu düzenini aksatması muhtemel fakat barışçıl bir eylemin gerçekleşmesi için hakkın korunması ağır basmaktadır.

BÖLÜM 4. SONUÇ

Çalışmamız anlamında bir toplantı ve gösteri, sinema, tiyatro veya spor müsabakası gibi sebeplerle bir araya gelen topluluklardan ayrılır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına konu olan bir toplanmada, bir araya gelenlerin aynı görüş ve amacı paylaşmak gibi bir ortak özellikleri vardır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, Avrupa'da 1789 tarihli Fransız Devrimi'nden sonra tanınmaya başlamış ve bugün pek çok uluslararası anlaşmayla güvence altına alınmıştır. Ülkemizde ise ilk kez 1909 tarihinde Kanuni Esasi'de yapılan değişiklikler neticesinde Osmanlı tebaasına toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı tanınmıştır. Uzun zamandır resmen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının tanındığı bir ülkede yaşıyor olsak da bugün hala söz konusu özgürlük gerek kanuni düzenlemeler yüzünden gerek yetkililerin tavrı sebebiyle etkin şekilde kullanılamamaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, ifade özgürlüğünün özel bir görünümü olması sebebiyle bu özgürlüğe ilişkin birikim toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına da uygulanır. Şoke edici, abartılı, kamuoyunu ve devleti rahatsız edecek görüşler nasıl ifade özgürlüğüne dâhilse, aynısı ifadelerin toplu biçimde dile getirildiği toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı için de geçerlidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, gerek AİHS gerek 1982 Anayasası metinlerinden anlaşılacağı üzere silahsız ve saldırısız yani barışçıl olması şartıyla tanınmıştır. Ancak bir gösteride kimi aşırılıkçı ve kışkırtıcıların şiddete başvurmaları haktan barışçıl olarak faydalanan kişilerin yararlanmasını engellemek için gerekçe olamaz. Devletlerin barışçıl eylemcilerle, şiddete başvuranları ayırması gerekmektedir. Burada önemli olan nokta şiddetin toplantı ve gösterilere egemen olup olmadığıdır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının, kişiler tarafından etkin ve verimli şekilde kullanılabilmesi için devletin bir takım pozitif yükümlülükleri vardır. Öncelikle devlet göstericilerin güvenliği sağlamak için gerekli tedbirleri almalı ve yeteri kadar personelini toplanma alanı ve çevresinde hazır etmelidir. Ayrıca göstericiler ile karşı göstericiler arasındaki gerilimi şiddete varmadan dizginlemek gereklidir. Burada gösterici gruplardan birinin dağıtılması son çare olarak başvurulması gereken bir tedbirdir. Her iki tarafın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkından faydalandığını göz önüne alırsak gruplardan birinin diğerine üstün tutulmaması gerektiğini daha iyi anlarız.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı 1982 Anayasası'na göre izinsiz ve bildirimsiz kullanılabilir. Ancak AİHS madde 11'e göre hakkın izin ve bildirim şartına tabi tutulması mümkündür. Herhalde söz konusu izin ve bildirim şartları hakkın özüne halel getirmeyecek ve gizli bir engel teşkil etmeyecek şekilde uygulanmalıdır. Nitekim izin ve bildirim usullerinin varlık sebebi kişilerin haktan sorunsuz faydalanabilmesi için güvenlik güçlerinin gereken önlemleri almasına fırsat tanımaktır. Kişilerin izin ve bildirim şartına uymaksızın bir toplantı veya gösteri yürüyüşü düzenlemesi, devlete hakka müdahale edip eylemcilere müdahale etmesi için açık çek vermez. Şayet gösteri ve toplantılar barışçıl şekilde gerçekleşiyorsa öncelikle hakkın kullanılmasına tolerans gösterilmesi gerekir. Aynı şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesini gerektiren olay ani bir tepki verilmesini gerektiriyorsa izin ve bildirim usullerine riayet edilmemesi hakkı kısıtlama sebebi sayılamaz.

Her toplantı ve gösteri yürüyüşü, hayatın olağan akışını, trafiği ve kamu düzenini bir miktar aksatabilir. Dolayısıyla barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerine öncelikle hoşgörüyle yaklaşmak gerekir. Fakat bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün, barışçıl bir toplantı veya gösteriden beklenen rahatsızlıktan öte bir kargaşaya sebebiyet vermesi halinde eylemcilere müdahale edilebilir. Bu konuda AİHM, anayol trafiğinin tamamen kapatılması halinde başkalarının hak ve özgürlükleri ile kamu düzeni meşru amacına dayanarak gösterinin dağıtılmasını ölçülü bulmuştur. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin süresi ve sayısı da gösterilecek toleransın ölçüsünün belirlenmesinde önemli faktörlerdir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, AİHS madde 11'e göre ancak kanunen öngörülüyorsa, söz konusu maddede sayılan meşru sınırlama sebeplerine dayanarak ve demokratik toplumda gerekli olduğu ölçüde sınırlanabilir.

Sınırlamanın kanunen öngörülmesi şartından anlamamız gereken öncelikle müdahalenin bir kanunla düzenlenmesi, söz konusu kanunun ulaşılabilir ve anlaşılabilir olması anlamına gelmektedir. Ancak kanunen öngörülme şartı bununla sınırlı olmayıp ayrıca yerel makamların söz konusu kanuni düzenlemeyi nasıl yorumladığına da bakılır. Şayet yerel makamlar söz konusu düzenlemeyi toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına bir güvence sağlayacak şekilde yorumlamıyorsa müdahalenin kanunen öngörüldüğünden bahsedilemez.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ancak AİHS madde 11/2'de sayılan meşru amaçlarla sınırlanabilir. Bunlar milli güvenliğin ve kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ancak sayılan bu sebeplerle sınırlanabilecek olup bu sayılanların arkasına gizlenerek başka bir amacın takip edilmesi yasaktır. AİHM uygulamasında, genellikle devletlerin ileri sürdüğü meşru amaçların varlığı peşinen kabul edildiği için meşru amaç denetimi etkin bir güvence sağlayamamaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşünün sınırlanması ancak demokratik toplumda gereklilik halinde söz konusu olabilir. Demokratik toplum, temelinde hoşgörü, çoğulculuk ve açık fikirliliğin yattığı, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir kavramdır. "Gereklilik" kavramı ise zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığına işaret etmektedir. AİHM içtihatlarıyla geliştirilen ölçülülük ilkesine göre demokratik toplumda gereklilik testi uygulanırken hakka yönelik sınırlamanın ölçülü olup olmadığına bakılır. Özetle demokratik toplumda gereklilik testi, sınırlamanın zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermek üzere yapılıp yapılmadığı ve sınırlamanın ölçülü olup olmadığına ilişkindir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına müdahale edilmesini haklı gösterecek bir zorlayıcı toplumsal ihtiyacın doğması her olayda kolayca gerçekleşecek bir durum

değildir. Toplantı ve gösterilerin izinsiz ve yasadışı meydana gelmesi halinde müdahale için zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın doğduğu söylenemez. Aynı şekilde şiddete teşvik içermeyen ve barışçıl görüşlerin ifade edileceği toplantıların önceden yasaklanması zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermemektedir. Ancak toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kamu ve siyasi tartışma sınırlarını aşarak şiddete karışması halinde zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın varlığından söz edilebilir.

Yerleşik içtihadında AİHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının sınırlanmasında ölçülülük ilkesini gözetir. Ölçülülük ilkesine göre devletin hakkı sınırlandırırken izlediği meşru amaç ile hak arasında adil bir denge sağlanması gerekir. Terazinin bir kefesinde AİHS madde 11/2'de sayılan meşru amaçlar varken diğer kefesinde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı olacaktır. Ölçülülük ilkesi uyarınca toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yapılacak müdahalenin, müdahale amacını sağlamakta gerekli en hafif tedbirden seçilmesi gerekir.

Zorlayıcı toplumsal ihtiyacın varlığı ve ölçülülük konularında takdir yetkisi öncelikle ülke gerçekleriyle doğrudan ve devamlı temas eden devletlere aittir. Ancak bu konuda devletlerin takdir yetkisi sınırsız olmayıp AİHM denetimindedir. Yerel makamların, toplantı hakkını sınırlamalarındaki amaçların meşruluğunu ilgili ve yeterli gerekçelerle ortaya koymaları gerekir.

Çalışmamız kapsamında değindiğimiz pek çok karardan da anlaşılacağı üzere ülkemizde toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yapılan müdahalelerin ağırlığı dikkat çekicidir. Gerek verilen disiplin, hapis ve para cezalarının ağırlığı gerek polisin göstericilere sert müdahalesi pek çok AİHM kararında eleştirilmiş, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca cevap vermediği ve ölçüsüz olduğu ifade edilmiştir.

Barışçıl göstericilere yalnız yasada belirlenen bildirim usullerine uyulmadığı gerekçesiyle biber gazı, tazyikli su ve fiziki güç kullanılarak müdahale edilmesi hakkın ihlalidir. Aynı şekilde bildirim usulüne uyulmadığı gerekçesiyle 2911 sayılı kanuna aykırılıktan hapis ve para cezaları verilmesi de hakkın ihlali anlamına gelecektir.

Kişiler, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullandıkları için bir yaptırım tehdidiyle karşı karşıya kalmamalıdır. Fakat bu konuda ülkemiz AİHM nezdinde ihlalci bir konumdadır. Yalnız polise taş attığı gerekçesiyle reşit olmayan küçüğün uzun süreli hapis cezası alması Mahkeme'ye göre ölçüsüz kabul edilmiştir. Aynı şekilde bir okulun duvarına afiş astığı gerekçesiyle memur olan göstericiye bir disiplin cezası olarak uyarı cezası verilmesi de ölçüsüz kabul edilmiştir. Cezanın ağırlığı ne olursa olsun, kişilerin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını kullanmaktan caydırıcı bir etkiye sahip olmaması gerekir.

Demokrasinin en önemli güvencelerinden biri olan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, yetkililerce hoşgörüsüz, önyargılı, keyfi ve siyasi sebeplerle sınırlanmamalıdır. Anayasamızın ve taraf olduğumuz AİHS metninin ayrıca AİHM içtihatlarıyla ifade edilen güvencelerin, açıkça izinsiz barışçıl gösteri ve toplantı düzenleme hakkını tanıması karşısında, barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin gereksiz ve anlamsız müdahalelere uğraması kabul edilemez.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Altunkaş, Aysun. "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Unsurları ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi". *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*. Derleyen Ayşe Nuhoğlu, İstanbul: Beta Basım, 2014.

Anayurt, Ömer. *Türk Anayasa Hukukunda Toplanma Hürriyeti*. İstanbul; Kazancı Hukuk Yayınları, 1998.

Arı, Muhammed Bilal. *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı ve Bu Hakkın Sivil Toplum Kuruluşları Açısından Önemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019.

Atalay, Esra. *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995.

Aybay, Rona. *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.

Aygen, Cemal. "Toplantı Hürriyeti". *Siyasal Bilgiler Fakültesi Yüzüncü Yıl Armağanı*, Derleyen Yavuz Abadan, Bedri Gürsoy ve Fahir Armağanoğlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1959. Aktaran; Akın, İlhan. "Toplanma Özgürlüğü". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. Temmuz 20, 1964.

Çağlar, Bakır. *Anayasa Bilimi*, İstanbul: BFS Yayınları, 1987.

Çözeli, Yusuf. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Ekseninde Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.

Dinç, Güney. *Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.

Doğan, İlyas. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*. Ankara: Astana Yayınları, 2019.

Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

Esen, Egemen. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları Işığında Takdir Marjı Doktrini*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2020.

Göze, Ayferi. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları, 1995.

Gözlügöl, Said Vakkas. *Avrupa İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.

Gözübüyük, Abdullah Şeref ve Feyyaz Gölcüklü. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2016.

Güven, Murat. *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2019.

Raija, Hanski ve Scheinen Martin. *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*. İstanbul: Beta Yayınları, 2013.

İşgören, Ali. *Türk Hukukunda Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Kaboğlu, İbrahim. *Kolektif Özgürlükler*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989. Aktaran; Atalay, Esra. *Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995.

Kalabalık, Halil. *İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Seçkin Kitabevi, 2009. Aktaran; Sevindik, Hande. "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Sistemi". *İzmir Barosu Dergisi*, Aralık 10, 2019.

Kapani, Munci. *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2013.

Karan, Ulaş. *İfade Özgürlüğü*. Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018.

Karan, Ulaş. *Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü*. Ankara: Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, 2018.

Kuyaskil, Ali. *İnsan Hakları Kavram, Tarihçe, Korunması ve Geliştirilmesi*. Gaziantep: Ada Kitabevi, 2012.

Küçük, Adnan. *İfade Hürriyetinin Unsurları*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.

Ökçesiz, Hayrettin. *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Afa Yayınları, 1994.

Özman, Mesut. *İnsan Hakları İle İlgili Metinler*. Ankara: BM İnsan Haklarını ve Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu Yayınları, 1967.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

Şirin, Tolga. *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2013.

Sunay, Reyhan. *Avrupa Sözleşmesinde ve Türk Anayasasında İfade Hürriyetinin Sınırları ve Muhtevası ve Sınırları*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2001.

Yarsuvat, Duygun. *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*. İstanbul: İÜHF Yayınları, 1968.

Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2006.

Makaleler

Akgül, Mehmet Emin. "İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenlik Gerekçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Mart 1, 2012.

Akın, İlhan. "Toplanma Özgürlüğü". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Temmuz 20, 1964.

Alpkaya, Gökçen. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Uygulamasında Toplanma Özgürlüğüne Hak". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Mart 1, 2001.

Altınel, Mesude. "Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mart, 2011.

Anayurt, Ömer. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Toplanma, Dernek ve Sendika Özgürlüğü". *Kamu Hukuku Arşivi*, Mart 1, 2003.

Aybay, Rona. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2010.

Burdeau Georges, Les Libertes Publiques, Paris 1961. Akın, İlhan. "Toplanma Özgürlüğü". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Temmuz 20, 1964.

Çalık, Etem. "İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle Gelişimi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Nisan, 2017.

Civelek, Jale. "Helsinki Son Senedi, Paris Şartı ve AGİT". *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2006.

Çımrın, Çiğdem. "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak, 2017.

Doğru, Osman. "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mayıs, 2006.

Falchı, Dritto Penale Romano, Padova 1932. Aktaran; Yarsuvat, Duygun. *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri ve İlgili Ceza Hükümleri*, İstanbul: İÜHF Yayınları, 1968.

İnce, Hüseyin. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanımı”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Kasım 2, 2015.

Kılınç, Ümit. “Barışçıl Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Yapma Hakkı Ve Devletin Yükümlülükleri”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak, 2014.

Metin, Yüksel. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Dernek Özgürlüğü”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2007.

Metin, Yüksel. “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Nisan 1, 2002.

Metin, Yüksel. “Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülülük: Ölçülülük İlkesi Evrensel Bir Anayasal İlke Midir?”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Aralık 8, 2017.

Özdemir, Ali. “Kamu Düzeni ve Kamu Güvenliği Kavramlarına Analitik Bir Yaklaşım”. *International Journal Of Legal Progress*, Kasım 18, 2016.

Özeler, Neslihan. “İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi İle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Karşılaştırılması”. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2017, 48.

Sağlam, Fazıl. “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Haklar ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 2019.

Samancı, Uğur. “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Uygulanmasının Denetimi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019.

Sanioğlu, Hilal. “Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2008.

Sevindik, Hande. “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Sistemi”. *İzmir Barosu Dergisi*, Aralık 10, 2019.

Şirin, Tolga. “Türkiye’de Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar”. *Anayasa Hukuku Dergisi*, Kasım 18, 2013.

Tanyar, Ziya Çağa. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül 1, 2011.

Tuğluoğlu, Fatih. “Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi”. *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2016.

Turhan, Mehmet. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”. *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2002.

Ünal, Şeref. “İnsan Haklarının Tarihi, Felsefi ve Hukuki Temelleri”. *Ankara Barosu Dergisi*, 1994.

Quilisch Martin, Die Demokratische Versammlung: Zur Rechtsnatur der Ordnungsgewalt des Leiters öffentlicher Versammlungen. Zugleich ein Beitrag zu einer Theorie der Versammlungsfreiheit, Berlin: Duncker & Humblot, 1970. Aktaran; Şirin, Tolga. *30 Soruda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2013.

Yayla, Atilla, “İfade Özgürlüğü Nedir ve Niçin Gereklidir?”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Haziran 1, 2009,

Zabunoğlu, Gökçe. “AİHM Kararlarında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı Ve Kolluğun Zor Kullanma Yetkisi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül 1, 2017.

Tezler

Aşıkoğlu, Eda Demirsoy. *“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması”*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.

Gürsel, Esra Demir. *“İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 8 – 11. Maddelerinde Korunan Haklar ve Demokratik Toplumun Sınırları”*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

Kara, Çağlayan. *“Düsünceyi Açıklama Ve Yayma Özgürlügünün Aracı Olarak Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı”*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2005.

Molla, Tayanç Tunç. *“Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi”*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2019.

Taşkaya, Tuncay. *“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Kapsamı ve Türkiye’deki Uygulamalar”*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2010.

İnternet İçerikleri

Erdoğan, Ali. “Düşünceyi Açıklama Özgürlüğünün İhlali: Onur Yürüyüşleri”. https://www.academia.edu/37903980/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnceyi_A%C3%A7%C4%B1klama_%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BCn%C3%BCn_%C4%B0hlali_Onur_Y%C3%BCr%C3%BCy%C3%BC%C5%9Fl

eri_Violation_of_Freedom_of_Expression_Pride_Parades_?auto=download, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

Ermumcu, Osman. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesinin Tahlili". http://www.izmirbim.adalet.gov.tr/belgeler/makaleler/mesleki/A%C4%B0HS.11.MADDES%C4%B0N%C4%B0N%20TAHL%C4%B0L%C4%B0%20O.ERMUMCU.doc, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi Kararı

Stromberg v. California, 283 U.S. 359, 15.05.1931. Aktaran; Güven, Murat. *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2019.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

AİHK, Belçika'da Eğitim Dili Davası – Belçika, 1474/62 Başvuru No, 23.07.1968 Tarih. Aktaran; Çımrın, Çiğdem. "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ocak, 2017.

AİHM, Açık ve Diğerleri – Türkiye, 31451/03 Başvuru No, 13.01.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-125903%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

AİHM, Agit Demir – Türkiye, 36475/10 Başvuru No, 27.02.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187692%22]}, Erişim Tarihi:03.06.2020.

AİHM, Akarsubaşı ve Alçiçek – Türkiye, 19620/12 Başvuru No, 23.01.2018 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-159591%22]}, Erişim Tarihi: 21.04.2020.

AİHM, Alekseyev – Rusya, 4916/07, 25924/08, 14599/09 Başvuru No, 30.09.2010 Tarih. Aktaran; Molla, Tayanç Tunç. *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2019.

AİHM, Aşıcı – Türkiye (No:2), 26656/04 Başvuru No, 31.01.2012 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-157070%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

AİHM, Aydan – Türkiye, 16281/10 Başvuru No, 12.03.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125916%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

AİHM, Baczkowski ve Diğerleri/Polonya, 1543/06 Başvuru No, 03.05.2007 Tarih. Aktaran: Güven, Murat. *Barışçıl Gösteri ve Toplanma Özgürlüğü*. İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2019.

AİHM, Balçık ve Diğerleri – Türkiye, 25/02 Başvuru No, 29.11.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-120691&filename=CASE%20OF%20BAL%C3%87IK%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Barraco – Fransa, 31684/05 Başvuru No, 05.02.2009 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Barankevich – Rusya, 10519/03 Başvuru No, 26.07.2007 Tarih. Aktaran; Tanyar, Ziya Çağa. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Eylül 1, 2011.

AİHM, Budahazy – Macaristan, 41479/10 Başvuru No, 15.12.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Bukta ve Diğerleri – Macaristan, 25691/04 Başvuru No, 17.07.2007 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Cisse – Fransa, 51346/99 Başvuru No, 09.04.2002 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Çiloğlu ve Diğerleri – Türkiye, 73333/01 Başvuru No, 06.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-141243%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, DİSK ve KESK – Türkiye, 38676/08 Başvuru No, 27.11.2012 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-120317%22]}, Erişim Tarihi: 27.05.2020.

AİHM, Djavit An – Türkiye, 20652/92 Başvuru No, 20.12.2003 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-141244%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

AİHM, Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası ve Diğerleri – Türkiye, 20347/07 Başvuru No, 05.07.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-119989%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

AİHM, Ezelin – Fransa, 11800/85 Başvuru No, 26.04.1991 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Gafgaz Mammadov – Azerbaycan, 60259/11 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168439%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

AİHM, Gülcü – Türkiye, 17526/10 Başvuru No, 19.01.2016 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164216%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

AİHM, Gün ve Diğerleri – Türkiye, 8029/07 Başvuru No, 18.06.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-126591%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

AİHM, Güneri ve Diğerleri – Türkiye, 42853/98, 43609/98 ve 44291/98 Başvuru No, 12.07.2005 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125752%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

AİHM, Handyside – Birleşik Krallık, 5493/72 Başvuru No, 07.12.1976 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Identoba ve Diğerleri – Gürcistan, 73235 Başvuru No, 12.05.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-168558%22]}, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

AİHM, Ilinden Birleşik Makedonyalılar Derneği ve Ivanov – Bulgaristan, 44079/98 Başvuru No, 20.10.2005 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Işıkırık – Türkiye, 41226/09 Başvuru No, 14.11.2017 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187675%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

AİHM, İsmail Sezer – Türkiye, 36807/07 Başvuru No, 24.03.2015 Tarih. Aktaran; Molla, Tayanç Tunç. *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2019.

AİHM, İzci – Türkiye, 42606/05 Başvuru No, 23.07.2013 Tarih, http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169826, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

AİHM, Kamil Kartal – Türkiye, 29768/03 Başvuru No, 16.12.2008 Tarih. Aktaran; Tanyar, Ziya Çağa. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve

Gösteri Yürüyüşü Hakkı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Eylül 1, 2011.

AİHM, Karaçay – Türkiye, 6615/03 Başvuru No, 27.03.2007 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-121653%22]}, Erişim Tarihi: 07.06.2020.

AİHM, Kudrevicius ve Diğerleri - Litvanya, 37553/05 Başvuru No, 15.10.2015 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Lingens – Avusturya, 9815/82 Başvuru No, 08.07.1986 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar,* İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Lütfiye Zengin ve Diğerleri – Türkiye, Başvuru No 36443/06, 14.04.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-156967%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

AİHM, Oya Ataman – Türkiye, 74552/01 Başvuru No, 05.12.2006 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20OYA%20ATAMAN%20v.%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Öğrü ve Diğerleri – Türkiye, 60087/10, 12461/11 ve 48219/11 Başvuru No, 19.12.2017 Tarih. Aktaran; AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Öllinger – Avusturya, 76900/01 Başvuru No, 29.06.2006 Tarih. Aktaran; Tanyar, Ziya Çağa. "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadında Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* Eylül 1, 2011.

AİHM, Özbent ve Diğerleri – Türkiye, 56395/08 ve 58241/08 Başvuru No, 09.06.2015 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159597%22]}, Erişim Tarihi: 0706.2020.

AİHM, TBKP ve Diğerleri – Türkiye, 133/1966/752/951 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125311%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

AİHM, Uzunget ve Diğerleri – Türkiye, 21831/03 Başvuru No, 13.10.2009 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-125233&filename=CASE%20OF%20UZUNGET%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20[Turkish%20Translation]%20summary%20by%20the%

20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Platform Arzte Für Das Leben – Avusturya, 19392/92 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Primov ve Diğerleri – Rusya, Başvuru No 17391/06, 12.06.2014 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-169183%22]}, Erişim Tarihi: 29.05.2020.

AİHM, Rekvény - Macaristan, 25390/94 Başvuru No, 20.05.1999 Tarih. Aktaran; Molla, Tayanç Tunç. *"Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğünün İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 11. Maddesi Kapsamında İncelenmesi"*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2019.

AİHM, Satılmış ve Diğerleri, 74611/01, 26876/02 ve 27628/02 Başvuru No, 17.07.2007 Tarih, http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-124497&filename=CASE%20OF%20D%u0130LEK%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY%20-%20%5BTurkish%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Turkish%20Ministry%20of%20Foreign%20Affairs.pdf, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AİHM, Schwabe ve M.G. – Almanya, 8080/08 Başvuru No, 01.12.2011 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-119608%22]}, Erişim Tarihi: 05.05.2020.

AİHM, Sunday Times - Birleşik Krallık, 6538/74 Başvuru No, 26.04.1979 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, Süleyman Çelebi ve Diğerleri – Türkiye, 22729/08 ve 10581/09 Başvuru No, 12.12.2017 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-187704%22]}, Erişim Tarihi: 03.06.2020.

AİHM, Stankov ve Ilinden Birleşik Makedonlar Derneği – Bulgaristan, 29221/95 Başvuru No, 02.10.2001 Tarih. Aktaran; Doğru Osman ve Nalbant Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

AİHM, TBKP ve Diğerleri – Türkiye, 133/1966/752/951 Başvuru No, 30.01.1998 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125311%22]}, Erişim Tarihi: 26.05.2020.

AİHM, Turan Biçer – Türkiye, 3224/03 Başvuru No, 30.11.2010 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-125087%22]}, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

AİHM, Vyerentsov – Ukrayna, 20372/11 Başvuru No, 11.04.2013 Tarih, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-170222%22]}, Erişim Tarihi: 23.05.2020.

Anayasa Mahkemesi Kararları

AYM, Osman Erbil Kararı, 2013/2394 Başvuru No., 25.03.2015 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/ikinci-bolum-k-2013-2394-t-25-3-2015, Erişim Tarihi: 17.05.2020.

AYM, Rıza Gökçen Erus ve Diğerleri Kararı, 2014/17391 Başvuru No, 19.04.2018 Tarih, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/anayasa-mahkemesi/k-2014-17391-t-19-4-2018, Erişim Tarihi: 11.05.2020.

AYM, 1973/41 Esas, 1974/13 Karar, 25.04.1974 Tarih.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Kararları

BM İnsan Hakları Komitesi, Albert Womah Mukong – Kamerun, 458/1991 Başvuru No, 21.07.1994 Tarih.

BM İnsan Hakları Komitesi, Tae Hoon Park – Güney Kore, 682/1995 Başvuru No, 20.10.1998 Tarih.

BM İnsan Hakları Komitesi, Auli Kivenmaa – Finlandiya, 412/1990 Başvuru No, 31.03.1994 Tarih.

Danıştay Kararı

Danıştay 12. Dairesi, 1969/4097 Esas, 1970/426 Karar, 05.03.1970 Tarih. Aktaran; Aşıkoğlu, Eda Demirsoy. *"Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Türkiye'de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğünün Sınırlandırılması"*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.

Web Siteleri

Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

Can Aktan, Afrikalı İnsan ve Halkların Hakları Şartı, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/afrikali_insan.htm, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

CNN Türk Haber, https://www.cnnturk.com/turkiye/mamatha-gandhi-kimdir-tuz-yuruyusu-nedir?page=9

European Court of Human Rights, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

European Court of Human Rights, "Vioalations by Article and by State", https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=#n1347956867932_pointer, (Erişim Tarihi: 24.03.2019)

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, Kopenhag Belgesi, http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/03/KopenhagBelgesi_TUR-.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

The Organization of American States, American Convention of Human Rights, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2019.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c98dcebb0d1f9.44872057, Erişim Tarihi (25.03.2019)

Lexpera Mevzuat ve İçtihat Bilgi Bankası, www.lexpera.com.tr.

Kanunlar

18.10.1982 Tarihli 2709 Sayılı 1982 Anayasası

06.10.1983 Tarihli 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

15.07.2018 Tarih ve 6 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 15.07.2018 Tarih ve 30479 Sayılı Resmi Gazete.

Uluslararası Antlaşmalar

1789 Tarihli Fransız İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi

06.04.1949 Tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

16.12.1966 Tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme

10.03.1954 Tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

07.12.2000 Tarihli, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

22.11.1969 Tarihli Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

29.06.1990 Tarihli Kopenhag Belgesi

21.11.1990 Tarihli Paris Şartı